

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПОГУТЬ ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ

УДК 47.191.6:347.195.5

ДИСЕРТАЦІЯ

ПРИПИНЕННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Спеціальність 081 Право
Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання результатів, ідей і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ /О. П. Погуть/

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, доцент

ЗОЗУЛЯК ОЛЬГА ІГОРІВНА

Івано-Франківськ – 2020

АНОТАЦІЯ

Погуць О. П. Припинення непідприємницьких юридичних осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2020.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню актуальних теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із здійсненням припинення непідприємницьких юридичних осіб.

У роботі здійснено ретроспективний аналіз становлення інституту припинення юридичної особи та розвитку особливостей його правового регулювання. Відзначено вплив історичної традиції та умов соціально-економічного розвитку держави на тенденції у правовому регулюванні ліквідації юридичних осіб. Досліджено сучасний стан правового регулювання та тенденції розвитку. Проаналізовано особливості реорганізації та ліквідації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного та унітарного типів. Досліджено проблему захисту прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб.

Через призму визначення місця правових категорій « правонаступництво » і « реорганізація » у цивільному обороті зроблено висновок, що правонаступництво та реорганізація співвідносяться між собою як родове і видове поняття, оскільки правонаступництво означає перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта права до іншого не тільки шляхом реорганізації, але й іншими способами – у порядку спадкування, через відступлення права вимоги тощо.

Досліджуючи правові аспекти реорганізації непідприємницьких осіб, у роботі за основу взято критерій їх поділу за устроєм на юридичні особи унітарного корпоративного типу (ті, що побудовані на основі відносин членства (участі) та унітарного типу (для яких не є характерною наявність членства (участі)). В рамках наведених типів непідприємницьких юридичних осіб, досліджено специфіку реорганізації таких їх організаційно-правових форм як громадські об'єднання, споживчі товариства, установи, фонди та заклади.

Правове регулювання реорганізації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу носить комплексний характер, адже міститься у численних нормативно-правових актах. При цьому загальні засади здійснення відповідних процесів лежать в площині цивільно-правового регулювання.

Підтримано та додатково аргументовано позицію щодо можливості непідприємницьких юридичних осіб виступати учасниками інституту банкрутства в якості боржника з огляду на положення ч.1 ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства. Віднесення суб'єктів некомерційної діяльності до кола боржників є доцільним з огляду на те, що внаслідок здійснення ними підприємницької діяльності вони можуть бути обтяжені вимогами кредиторів, які мають бути задоволені, а іноді інакше, як через застосування процедури банкрутства, задовольнити вимоги кредиторів неможливо.

Запропоновано розглядати ліквідацію як форму припинення юридичної особи, що визначає порядок припинення її прав та обов'язків без правонаступництва або у випадках, передбачених законодавством із виникненням сингулярного правонаступництва з метою захисту прав її кредиторів і учасників (засновників) шляхом передачі частини майна і зобов'язань таким особам. Акцентовано увагу на тому, що ліквідація як форма припинення юридичної особи характеризується певною послідовністю дій, що складають цілісну процедуру, наслідком здійснення якої виступатиме припинення юридичної особи як суб'єкта правовідносин.

Вказано на необхідності приведення спеціального законодавства про непідприємницькі юридичні особи у відповідність з нормами ЦК України, згідно яких визначено закритий перелік загальних підстав ліквідації, виникнення яких може бути зумовлено спеціальними підставами та умовами. Тому дії органів державної влади варто спрямовувати тільки на можливість подання заяви чи позову до суду про ліквідацію юридичної особи, як спеціальну підставу (умову) ліквідації, що може бути реалізована через рішення суду, як загальну підставу ліквідації.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає, насамперед, в тому, що *вперше*: 1) аргументовано доцільність законодавчого визначення особливостей голосування при прийнятті рішення про реорганізацію непідприємницької юридичної особи, а саме: $\frac{3}{4}$ голосів усіх присутніх учасників на

загальних зборах – при реорганізації непідприємницької юридичної особи корпоративного типу; одноголосна згода усіх присутніх на зборах учасників – при перетворенні у підприємницьку юридичну особу; 2) запропоновано наділити органи державної влади правом звернення до суду з позовом про примусову реорганізацію непідприємницької юридичної особи; 3) запропоновано доцільність закріплення в рамках ЦК України обов’язку юридичної особи, що реорганізується, надіслати кредиторам повідомлення щодо прийняття рішення про реорганізацію із визначенням конкретних строків заявлення ними вимог до юридичної особи; 4) доведено, що особливості припинення непідприємницької юридичної особи залежать від її приналежності до: а) юридичних осіб публічного чи приватного права; б) юридичних осіб унітарного чи корпоративного типу; в) організаційно-правової форми, у якій вони діють.

У дисертації удосконалено: 5) положення про те, що при реорганізації діяльність юридичної особи не припиняється; відбувається правонаступництво; здійснюється заміна суб’єктного складу реорганізаційного правовідношення; суб’єктами виступають юридичні особи: правопередник і правонаступник, об’єктом – майно, майнові права і зобов’язання; відбувається в силу закону; 6) положення про те, що закритий перелік підстав та процедури ліквідації, визначений на рівні ЦК України, є актуальним для непідприємницьких юридичних осіб незалежно від виду та організаційно-правової форми і не потребує виділення додаткових підстав у рамках спеціальних законів; 7) критерії розмежування правового статусу ліквідаційної комісії та органів управління юридичної особи за такими характеристиками як мета, задля якої вони створюються, особливі повноваження, вимоги до складу ліквідаційної комісії чи ліквідатора, строк діяльності; 8) правовий механізм реорганізації громадських об’єднань, зокрема: 1) за загальним правилом, добровільний порядок їх реорганізації; 2) неможливість перетворення громадської організації у громадську спілку; 3) можливість перетворення в підприємницьку юридичну особу, особливо, якщо таке об’єднання здійснює підприємницьку діяльність; 9) перелік ознак ліквідації, а саме: а) це форма припинення юридичної особи як суб’єкта права; б) при ліквідації не створюються нові суб’єкти права і не відбувається приєднання до вже існуючих суб’єктів права; в) при ліквідації має місце припинення правовідносин; г) при ліквідації майно, права і обов’язки не

переходять у порядку універсального правонаступництва; д) ліквідація відбувається на підставах і в порядку, визначених законом; е) при ліквідації має забезпечуватися захист інтересів як кредиторів, так і засновників (членів) цієї юридичної особи.

У дисертації набули подальшого розвитку: 10) положення про те, що правонаступництво та реорганізація співвідносяться між собою як родове і видове поняття, в силу того, що правонаступництво відбувається не тільки шляхом реорганізації, але й іншими способами (спадкування, відступлення права вимоги тощо); 11) положення про те, що підставою виникнення правонаступництва при реорганізації юридичних осіб є складний юридичний склад, що включає сукупність таких юридичних дій, як: 1) прийняття рішення про реорганізацію; 2) складення і затвердження передавального акта або розподільного балансу; 3) затвердження статуту реорганізованої юридичної особи; 4) внесення до єдиного державного реєстру юридичних осіб відповідного запису про реорганізацію юридичної особи; 12) позиція щодо можливості непідприємницьких юридичних осіб виступати учасниками інституту банкрутства в якості боржника внаслідок здійснення ними підприємницької діяльності та обтяження вимогами кредиторів, які повинні бути задоволені; 13) аргументовано можливість перетворення споживчого товариства в підприємницьку юридичну особу з обміном об'єктів права власності членів споживчого товариства – паїв на акції чи частки в статутному капіталі підприємницької юридичної особи.

Ключові слова: непідприємницька юридична особи, припинення юридичної особи, правонаступництво, реорганізація, ліквідація, банкрутство, злиття, приєднання, поділ.

SUMMARY

Pohut O.P. Termination of Non-Entrepreneurial Legal Entities. - Qualifying scientific work with Manuscript Rights.

Dissertation in support of the Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 Law. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, 2020.

The dissertation is devoted to the research of the pressing theoretical and practical problems connected with the implementation of termination of non-entrepreneurial legal entities.

The paper provides a retrospective analysis of the formation of the institution of a legal entity's termination and the development of the peculiarities of its legal regulation. The influence of historical tradition and conditions of social and economic development of the state on tendencies in legal regulation of legal entities' liquidation is noted. At the same time, the absence of the definition of liquidation of a legal entity at the level of the Civil Code of Ukraine or other normative legal acts can be considered as a consequence of traditional approaches in the development of this institution in domestic law.

From the perspective of determining the place of such legal categories as “succession” and “reorganization” in civil turnover, it was concluded that succession and reorganization are related as generic and specific concept, because succession means the transfer of rights and responsibilities from one subject of law to another not only by reorganization, but also in other ways – by inheritance, by assignment of the right of claim, etc.

In studying the legal aspects of the reorganization of non-entrepreneurial entities, the criterion of their division into legal entities of unitary corporate type (those built on the basis of membership (participation) and unitary type (which are not characterized by presence of membership (participation)) was used as a basis in this research. Within the framework of the above types of non-entrepreneurial legal entities, the specifics of reorganization of such organizational and legal forms as public associations, consumer associations, institutions, funds and establishments were studied.

Legal regulation of reorganization of non-entrepreneurial legal entities of unitary type is complex as it can be found in numerous legal acts. At the same time, the general principles of implementing the relevant processes are in the plane of civil law regulation.

The position on the possibility of non-entrepreneurial legal entities to be the participants in the institution of bankruptcy as a debtor in view of the provisions of Part 1 of Art. 1 of the Bankruptcy Code of Ukraine was supported. The classification of non-profit entities as debtors is appropriate given that as a result of their business activities they may be burdened with creditors' claims, which must be satisfied, and sometimes otherwise, through the application of bankruptcy proceedings, it is impossible to satisfy creditors' claims.

It is proposed to consider liquidation as a form of termination of a legal entity, which determines the procedure for termination of its rights and obligations without succession or in cases provided by law with the emergence of singular succession to protect the rights of its creditors and participants (founders) by transferring property and liabilities to such persons. Emphasis is placed on the fact that liquidation as a form of termination of a legal entity is characterized by a certain sequence of actions that constitute a holistic procedure, the implementation of which will result in the termination of a legal entity as a subject of legal relations.

It is specified that the beginning of the liquidation procedure of a non-entrepreneurial legal entity is carried out in the presence of two legal facts, each of which is a necessary element of the legal structure, namely: the existence of certain grounds for liquidation of a non-entrepreneurial legal entity or the adoption of relevant decision about the liquidation by the persons authorized to do it as required by law or constituent documents of a non-entrepreneurial legal entity.

It is pointed out that it is necessary to bring special legislation on non-entrepreneurial legal entities in line with the norms of the Civil Code of Ukraine, according to which a closed list of general grounds for liquidation is defined and their occurrence may be due to special grounds and conditions. Therefore, the actions of public authorities should be directed only at the possibility of filing an application or lawsuit to liquidate a legal entity as a special ground (condition) for liquidation, which can be implemented through a court decision as a general ground for liquidation.

The scientific novelty of the obtained results of the dissertation research is primarily in the fact that *for the first time*: the expediency of legislative determination of voting peculiarities when making a decision on reorganization of a non-entrepreneurial legal entity is substantiated, namely: $\frac{3}{4}$ votes of all participants present at the general meeting when

reorganizing a non-entrepreneurial legal entity of corporate type; unanimous consent of all participants present at the meeting when reorganizing into an entrepreneurial legal entity; it is proposed to give public authorities the right to go to court with a claim for compulsory reorganization of a non-entrepreneurial legal entity; the expediency of consolidating within the Civil Code of Ukraine is proposed regarding the obligation of the legal entity being reorganized to send creditors a notice of the decision on reorganization with the definition of specific deadlines for their claims against a legal entity; it is proved that the peculiarities of termination of a non-entrepreneurial legal entity depend on its belonging to: a) legal entities of public or private law; b) legal entities of unitary or corporate type; c) organizational and legal form in which they operate.

The following was improved in the dissertation: the provision that the activity of a legal entity is not terminated during the reorganization; there is a succession; the parties of legal relations in reorganization are being replaced; legal entities – the predecessor and the successor – are the subjects, while property, property rights and obligations are the objects; it happens by operation of law; the provision that the closed list of grounds and liquidation procedures, defined at the level of the Civil Code of Ukraine, is relevant for non-entrepreneurial legal entities regardless of the type, as well as organizational and legal form and does not require additional grounds under special laws; criteria for delimitation of the legal status of a liquidation commission and management bodies of a legal entity by such characteristics as the purpose for which they are created, special powers, requirements for the composition of a liquidation commission or a liquidator, term of its activity; legal mechanism for reorganizing public associations, in particular: 1) voluntary procedure of their reorganization, as a general rule; 2) the impossibility of transforming a public organization into a public union; 3) the possibility of transformation into an entrepreneurial legal entity, especially if such an association carries out business activities; a list of signs of liquidation, namely: a) it is a form of termination of a legal entity as a subject of law and not its activity; b) no new subjects of law are created and there is no accession to already existing subjects of law in the event of liquidation; c) there is a termination of legal relations upon liquidation; d) the property, rights and obligations do not pass in the order of universal succession upon the liquidation; e) liquidation takes place on the grounds and in the manner prescribed by law;

f) the interests of both creditors and founders (members) of this legal entity must be protected in the event of liquidation;

The following was further developed in the dissertation: the provision that succession and reorganization are related as generic and specific concepts due to the fact that the succession occurs not only through reorganization, but also in other ways (inheritance, assignment of claims, etc.); the provision that the basis for the emergence of succession in the reorganization of legal entities is a complex legal structure, which includes a set of legal actions, such as: 1) making a decision on reorganization; 2) drawing up and approval of a transfer deed or distribution balance; 3) approval of a charter of the reorganized legal entity; 4) making an appropriate entry on reorganization of a legal entity in the Unified State Register of Legal Entities;

position on the possibility of non-entrepreneurial legal entities to act as participants in the institution of bankruptcy as a debtor as a result of their business activities and encumbrance by creditors' claims to be satisfied; the approach that the decision to reorganize a non-entrepreneurial legal entity of a corporate type is made exclusively by the general meeting; provisions that the institutions: 1) are not characterized by such a form of reorganization as transformation; 2) the reorganization of public authorities as institutions differs from the general principles of reorganization, defined by the Civil Code of Ukraine, which are manifested in the order of initiating the reorganization, direct reorganizing, determining the end of the reorganization. Arguments were provided regarding the possibility of transformation between types of organizational and legal form of a consumer society, as well as into a business legal entity with the exchange of objects of ownership by members of a consumer society – shares to stakes or interest in the authorized capital of an entrepreneurial legal entity.

Key words: legal entity, legal entity, stopping of legal entity, reorganization, transformation, liquidation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Погуть О. П. Теоретико-правові аспекти реорганізації споживчих товариств. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2018. Вип. 46. С. 103-117.

2. Погуть О.П. Теоретико-правові аспекти реорганізації громадських об'єднань. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2018. Вип. 47. С. 61-74.

3. Погуть О. П. Ліквідація непідприємницьких юридичних осіб: проблеми правового регулювання. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове видання. 2019. №. 6. С. 157-160. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_6_2019.pdf (дата звернення: 20.12.2019).

4. Погуть О. П. Захист прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. Випуск 1. Ч. 3. С. 151-156.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Погуть О.П. Окремі аспекти правового регулювання перетворення громадських об'єднань. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства*: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5-6 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 65-68.

6. Погуть О. П. Деякі проблеми реорганізації споживчих товариств. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 грудня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 46-50.

7. Погуть О. П. Правові аспекти захисту прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб. *Договір як універсальна форма правового регулювання*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 1-5 квітня 2019 р.). Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника», 2019. С. 70-77.

8. Погуть О. П. До питання про реорганізацію як форму припинення юридичної особи. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 20 березня 2020 р.). Одеса, 2020. С.129-131.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

9. Погуть О.П. Окремі аспекти правового регулювання перетворення громадських об'єднань. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. №10 (28). С. 79-84.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИПИНЕННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	20
1.1. Теоретичні основи і стан правового регулювання припинення юридичних осіб	20
1.2. Поняття та особливості припинення непідприємницьких юридичних осіб ...	42
РОЗДІЛ 2. РЕОРГАНІЗАЦІЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	77
2.1. Реорганізація непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу...	77
2.2. Реорганізація непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу.....	104
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКВІДАЦІЇ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	133
3.1. Особливості ліквідації непідприємницьких юридичних осіб.....	133
3.2. Захист прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб.....	182
ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	202
ДОДАТОК А СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ	238

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Непідприємницькі юридичні особи – складний багатоаспектний феномен, інституції, які сприяють реалізації соціально значущих інтересів. Сьогодні об’ємний сегмент відносин за участю непідприємницьких організацій перебуває на рівні доволі неякісної цивільно-правової регламентації. Передусім це стосується інституту їх припинення.

Безумовно, порядок припинення непідприємницьких юридичних осіб відповідає особливостям припинення юридичних осіб загалом, може бути як добровільним, так і примусовим та здійснюватися шляхом реорганізації та ліквідації. При цьому інститут припинення окремих непідприємницьких юридичних осіб, крім загальних підстав припинення, включає і специфічні, що вимагає ретельного аналізу на рівні доктрини цивільного права. Йдеться, зокрема, про цивільно-правові аспекти реорганізації непідприємницьких юридичних осіб. Відповіді потребують питання щодо можливості застосування реорганізації до непідприємницьких юридичних осіб та визначення її форм, які не слід однаковою мірою застосовувати до всіх непідприємницьких юридичних осіб, а слід враховувати специфіку їх правової природи й мету діяльності. Нагального вирішення потребують питання щодо вибору організаційно-правових форм юридичних осіб при застосуванні такої форми реорганізації щодо непідприємницьких юридичних осіб, як перетворення. При дослідженні зазначених проблем варто звернути увагу на законодавчій регламентації питань захисту прав кредиторів при реорганізації тих непідприємницьких юридичних осіб, де присутній майновий зв’язок між членами юридичної особи та останньою, а також питань, що пов’язані з проблематикою визнання недійсною реорганізації у непідприємницьких юридичних осіб та її правовими наслідками. Не менш важливого значення має дослідження сутності правонаступництва у непідприємницьких юридичних особах. Крім того, необхідно дати відповідь на питання щодо можливості застосування інституту банкрутства до досліджуваних суб’єктів цивільного права.

В українській науці цивільного права відсутні комплексні дослідження усіх аспектів теоретичних і практичних питань щодо припинення непідприємницьких юридичних осіб. Більшість досліджень учених торкаються окремих видів

непідприємницьких юридичних осіб загалом. Це кандидатські дисертації Лещенка Д. С. «Правовий статус установ у цивільному праві України» (2005 р.); Зеліско А. В. «Правовий статус споживчих товариств» (2008 р.); Піддубної В. Ф. «Релігійні організації як суб'єкти цивільних правовідносин» (2008 р.); Жигалкіна І. П. «Установи як юридичні особи» (2009 р.); Менджул М. В. «Громадські організації як суб'єкти цивільного права» (2011 р.); Кочина В. В. «Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права» (2012 р.); Філатової Н. Ю. «Саморегулівні організації як суб'єкти цивільного права» (2014 р.), Сіщук Л. В. «Правонаступництво в корпоративних правовідносинах» (2014 р.), Гаврилюк В. М. «Правонаступництво при реорганізації юридичних осіб за законодавством України» (2014 р.), Жекова Д. В. «Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України» (2015 р.), Хоменко В. О. «Припинення господарських товариств у цивільному праві України» (2019 р.).

Окрім того, теоретичну основу дослідження склали праці таких вітчизняних науковців-правників як: В. І. Борисової, В. А. Васильєвої, І. В. Венедіктової, О. М. Вінник, М. К. Галянтича, А. Б. Гриняка, О. В. Дзери, Ю. М. Жорнокуя, А. В. Зеліско, О. І. Зозуляк, І. Р. Калаура, В. М. Коссака, А. В. Коструби, В. В. Кочина, В. М. Кравчука, Н. С. Кузнецової, І. М. Кучеренко, В. В. Луця, Р. А. Майданика, В. М. Махінчука, Є. О. Мічуріна, В. Д. Примака, С. О. Сліпченка, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Є. О. Харитонова, Р. Б. Шишки, В. С. Щербини, О. С. Яворської, В. Л. Яроцького інших.

Відсутність у цивілістичній науці сформованої концепції інституту припинення непідприємницької юридичної особи обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертації затверджена Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 27.03.2018 року (протокол №3). Дисертаційна робота виконана на кафедрі цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту в межах науково-дослідної роботи на тему «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вирішення наукової проблеми, що полягає в розробці концепції урегулювання інституту припинення непідприємницьких юридичних осіб та формуванні на її основі наукових висновків і практичних пропозицій, спрямованих на розвиток вітчизняної доктрини цивільного права й удосконалення чинного законодавства України.

Для досягнення поставленої мети необхідно послідовно вирішити низку взаємопов'язаних *завдань*, а саме:

- виявити особливості генезису та сучасного стану інституту припинення непідприємницької юридичної особи;
- визначити ідентифікаційні ознаки правонаступництва у непідприємницьких юридичних особах;
- розкрити особливості реорганізації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу;
- вивести особливості реорганізації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу;
- розкрити особливості ліквідації непідприємницьких юридичних осіб;
- виявити специфіку захисту прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб;
- розробити науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення цивільного законодавства щодо регламентації інституту припинення непідприємницької юридичної особи.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з припиненням непідприємницьких юридичних осіб.

Предмет дослідження – припинення непідприємницьких юридичних осіб, сукупність нормативно-правових актів, які регулюють припинення непідприємницьких юридичних осіб, правозастосовна практика, іноземне законодавство із зазначених питань, вітчизняна й зарубіжна правова доктрина.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (історичний, діалектичний, логіко-семантичний, формально-логічний, системно-структурний) та спеціальні методи дослідження (порівняльно-правовий, техніко-юридичний, спеціально-юридичний).

За допомогою *історичного методу* було проаналізовано історичні закономірності становлення інституту припинення непідприємницької юридичної особи (*підрозділ 1.1., 3.1.*). *Діалектичний метод* дозволив проаналізувати правову природу реорганізації та ліквідації за законодавством України (*підрозділи 1.2., 2.1., 2.2.*). *Логіко-семантичний метод* використано при з'ясуванні процедури припинення непідприємницьких юридичних осіб (*підрозділи 2.1., 2.2., 3.1.*). *Формально-логічний та системно-структурний* методи застосовані при викладенні суджень, аналізі змісту чинних нормативно-правових актів, на основі яких здійснюється правове регулювання припинення непідприємницьких юридичних осіб в Україні (*підрозділи 1.2., 3.1.*).

Основним спеціальним методом дослідження є *порівняльно-правовий*, який використовувався при дослідженні наукової літератури, нормативно-правових актів, судової практики, статистичних даних (*підрозділи 1.1., 2.2., 3.1., 3.2.*). *Техніко-юридичний метод* застосовано при дослідженні елементів юридичного складу при припиненні непідприємницьких юридичних осіб (*підрозділи 2.2., 3.1.*) *Спеціально-юридичний метод* використано при дослідженні наукових праць дослідників суміжних галузей знань щодо характеристики змісту категорій « правонаступництво » та « реорганізація » (*підрозділи 1.1., 1.2.*).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступних положеннях, що виносяться на захист:

вперше:

1) аргументовано доцільність законодавчого визначення особливостей голосування при прийнятті рішення про реорганізацію непідприємницької юридичної особи, а саме: $\frac{3}{4}$ голосів усіх присутніх учасників на загальних зборах – при реорганізації непідприємницької юридичної особи корпоративного типу; одностанова згода усіх присутніх на загальних зборах учасників – при перетворенні непідприємницької юридичної особи у підприємницьку;

2) запропоновано наділити органи державної влади правом звернення до суду з позовом про примусову реорганізацію непідприємницької юридичної особи;

3) аргументовано доцільність закріплення в рамках ЦК України обов'язку юридичної особи, що реорганізується, надіслати кредиторам повідомлення щодо

прийняття рішення про реорганізацію із визначенням конкретних строків заявлення ними вимог до юридичної особи;

4) доведено, що особливості припинення непідприємницької юридичної особи залежать від її приналежності до: а) юридичних осіб публічного чи приватного права; б) юридичних осіб унітарного чи корпоративного типу; в) організаційно-правової форми, у якій вони діють;

удосконалено:

5) положення про те, що при реорганізації діяльність юридичної особи не припиняється; відбувається правонаступництво; здійснюється заміна суб'єктного складу реорганізаційного правовідношення; суб'єктами виступають юридичні особи: правопередник і правонаступник, об'єктом – майно, майнові права і зобов'язання; відбувається в силу закону;

6) положення про те, що закритий перелік підстав та процедури ліквідації, визначений на рівні ЦК України, є актуальним для непідприємницьких юридичних осіб незалежно від їх виду та організаційно-правової форми і не потребує виділення додаткових підстав у рамках спеціальних законів;

7) критерії розмежування правового статусу ліквідаційної комісії та органів управління юридичної особи за такими характеристиками як мета, задля якої вони створюються, особливі повноваження, вимоги до складу ліквідаційної комісії чи ліквідатора, строк діяльності;

8) правовий механізм реорганізації громадських об'єднань, зокрема: 1) за загальним правилом, добровільний порядок їх реорганізації; 2) неможливість перетворення громадської організації у громадську спілку; 3) можливість перетворення в підприємницьку юридичну особу, особливо, якщо таке об'єднання здійснює підприємницьку діяльність;

9) перелік ознак ліквідації, а саме: а) це форма припинення юридичної особи як суб'єкта права; б) при ліквідації не створюються нові суб'єкти права і не відбувається приєднання до вже існуючих суб'єктів права; в) при ліквідації має місце припинення правовідносин; г) при ліквідації майно, права і обов'язки не переходять у порядку універсального правонаступництва; д) ліквідація відбувається на підставах і в порядку,

визначених законом; е) при ліквідації має забезпечуватися захист інтересів як кредиторів, так і засновників (членів) цієї юридичної особи;

набуло подальшого розвитку :

10) положення про те, що правонаступництво та реорганізація співвідносяться між собою як родове і видове поняття, в силу того, що правонаступництво відбувається не тільки шляхом реорганізації, але й іншими способами (спадкування, відступлення права вимоги тощо);

11) положення про те, що підставою виникнення правонаступництва при реорганізації юридичних осіб є складний юридичний склад, що включає сукупність таких юридичних дій, як: 1) прийняття рішення про реорганізацію; 2) складення і затвердження передавального акта або розподільного балансу; 3) затвердження статуту реорганізованої юридичної особи; 4) внесення до єдиного державного реєстру юридичних осіб відповідного запису про реорганізацію юридичної особи;

12) позиція щодо можливості непідприємницьких юридичних осіб виступати учасниками інституту банкрутства в якості боржника внаслідок здійснення ними підприємницької діяльності та обтяження вимогами кредиторів, які повинні бути задоволені;

13) аргументовано можливість перетворення споживчого товариства в підприємницьку юридичну особу з обміном об'єктів права власності членів споживчого товариства – паїв на акції чи частки в статутному капіталі підприємницької юридичної особи.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки, рекомендації та положення, представлені в дисертаційному дослідженні можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – для подальших досліджень актуальних проблем правового регулювання юридичних осіб у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Корпоративне право України» та спецкурсів з проблем правового статусу юридичної особи, а також при підготовці відповідних методичних розробок, підручників і навчальних посібників; у правозастосовній діяльності, зокрема, при вирішенні спірних питань щодо припинення непідприємницької юридичної особи

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації. Усі праці виконано без співавторства.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені в доповідях на наукових конференціях: міжнародна науково-практична конференція «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (м. Одеса, 28 грудня 2018 р.), міжнародна науково-практична конференція «Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства» (м. Івано-Франківськ, 5-6 жовтня 2018 р.), всеукраїнська науково-практична конференція «Договір як універсальна форма правового регулювання» (м. Івано-Франківськ, 1-5 квітня 2019 р.), міжнародна науково-практична конференція «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права» (м. Одеса, 20 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 9 наукових публікаціях, з яких: 3 наукові статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, 1 наукова стаття опублікована в науковому періодичному фаховому виданні іншої держави, яка входять до Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, тези 4 доповідей на науково-практичних конференціях та 1 наукова стаття в науковому періодичному фаховому виданні іншої держави.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою й завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації складає **239 сторінок**. Список використаних джерел містить 347 найменувань і викладений на 36 сторінках. Один додаток міститься на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИПИНЕННЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

1.1. Теоретичні основи і стан правового регулювання припинення юридичних осіб

В умовах становлення і розвитку громадянського суспільства юридичні особи виступають незамінним суб'єктом суспільних відносин, існування якого зумовлено необхідністю централізації капіталу для задоволення потреб та інтересів населення в управлінській, економічній, культурній, духовній чи іншій сфері. З метою участі таких утворень в майнових і пов'язаних з ними немайнових відносинах цивільне законодавство визначає правовий статус юридичної особи як самостійного суб'єкта права, що бере участь у цивільному обороті та має цивільні права і обов'язки.

В теорії цивільного права інститут юридичної особи представляє собою сукупність цивільно-правових норм, що визначають правосуб'єктність юридичної особи, форми та порядок її здійснення, повноваження органів, а також особливості виникнення і припинення юридичних осіб [1, с.125]. При цьому пояснення сутності юридичної особи здійснюється через призму теорій, що обґрунтовують її правосуб'єктність, а саме усталеними є два концептуальні підходи, що розкриваються через теорію фікції і теорію соціальної реальності. Однак зазначені теорії були деталізовані, що зумовило появу схожих теорій, таких як теорія цільового майна, інтересу, посадового і товариського майна, колективної власності тощо, у зв'язку з чим авторами через призму ознак розкривається специфіка правової природи юридичної особи.

Не оминуло уваги вчених й питання щодо розкриття сутності припинення юридичних осіб з огляду на вище наведені теорії. Серед них найбільш яскраво виділилися теорія «фікції» і теорія «безсуб'єктного» (цільового) майна» (теорія персоніфікованого майна). Прихильники теорії «фікції» вважали юридичну особу сукупністю окремих осіб, яка за допомогою фікції як наукового прийому розглядається як єдина особа. Держава за допомогою фікції дозволяла створити штучний суб'єкт права для досягнення мети, поставленої його засновниками. Представники теорії

«безсуб'єктного» (цільового) майна», що є однією з теорій, що впливає з теорії фікції, допускали можливість існування суб'єктивних прав без суб'єкта [2, с.11]. З урахуванням таких пояснень, цікавим є підхід Р. Т. Міфтахутдінова, який спробував більш детально розглянути інститут припинення юридичної особи за результатом аналізу концепцій юридичної особи з позиції теорії персоніфікованого майна. На його думку, юридична особа є об'єктивно існуючим суб'єктом – носієм певних майнових і деяких немайнових прав і обов'язків, які виникають і припиняються на підставі акта державної реєстрації [3, с.130]. Виходячи з того, що відповідно до даної теорії майно наділяється властивостями суб'єкта, реорганізація, в ході якої відбувається або об'єднання, або поділ цього майна, являє собою процес зміни особи, що веде до створення нових суб'єктів на майновій базі попередніх суб'єктів [3, с.131].

Погоджуючись з оригінальністю наведених міркувань, варто все ж таки зазначити, що визначення сутності припинення юридичної особи з позицій окремих теорій відображає лише деякі аспекти припинення юридичних осіб через вже відомі наукові здобутки, що пояснюють сутність правових явищ, однак не дає правової характеристики інституту припинення юридичної особи загалом. У даному випадку варто процитувати відомого вченого Салейля, який при читанні лекції попередив слухачів, щоб вони не очікували від нього нової системи або теорії юридичної особи і зазначив, що «нічого немає легше, як відмовитися сприйняти ідеї інших; але яка марна нерідко така відмова». Завдання полягає, як вказував Салейль, не в тому, щоб обов'язково створити свою маленьку теорію, а в тому, щоб, ідучи широкою дорогою теорій, відібрати й узагальнити ті ідеї, які відповідають епосі та потребам життя [4, с.34]. Погоджуючись з думкою вченого, вважаємо, що для того, щоб розкрити сутність інституту припинення юридичних осіб слід провести аналіз наукових досліджень за вказаною проблематикою, що визначають як окремі підстави, форми та способи припинення юридичних осіб, так й інститут припинення юридичної особи.

У правовій літературі висловлюється точка зору про необхідність розмежовувати передбачені законом підстави, способи та форми припинення діяльності юридичних осіб, а саме: підстави припинення – це визначені фактичні обставини, з якими закон пов'язує припинення діяльності юридичних осіб; способи припинення – це визначений законом порядок припинення діяльності юридичних осіб; форми припинення – це

передбачені законом прийоми припинення діяльності юридичних осіб [5, с.11]. При цьому слід погодитися з Ю. М. Юркевичем, який зазначає, що принципової різниці між термінами «форма» та «спосіб» не вбачається, проте при аналізі припинення юридичних осіб, наприклад: за рішенням суду – доцільніше розглядати рішення суду як підставу припинення юридичних осіб; в результаті ліквідації – визначати ліквідацію як форму припинення юридичних осіб; шляхом злиття – відносити злиття до способів припинення юридичних осіб [6, с.12].

У зв'язку з наведеним, перш ніж розглянути фактичні обставини, що зумовлюють припинення юридичних осіб, варто розібратися із сутністю таких правових явищ, як «реорганізація», «ліквідація» та «банкрутство», що наповнюють інститут припинення юридичних осіб правовим змістом, а, отже, потребують наукового осмислення їх правової природи. Адже, як зазначає М. Фесюра, ліквідація, реорганізація та банкрутство підприємства, установи, організації – це юридично значущі події в економічній та трудовій сферах життєдіяльності. Проте враховуючи відсутність належного правового визначення основоположних правових категорій означені питання потребують додаткового дослідження та доопрацювання [7, с.310].

Усталеним є наукове твердження, що припинення юридичної особи – це сукупність юридичних фактів, при настанні яких юридична особа припиняє своє існування як правова особистість [8, с.194]. При цьому аналіз наукових напрацювань у цій сфері дає підстави погодитися з висновком, що при співвідношенні понять «припинення юридичної особи» та «припинення діяльності юридичної особи», остання правова категорія вказує на особливості функціонування юридичної особи, а не на саму юридичну особу [9, с.10 – 11].

Якщо брати до уваги форми припинення юридичної особи, то на науковому та законодавчому рівнях виділяють такі форми припинення, як «реорганізація» та «ліквідація» [10, с.314]. Разом із тим, вчені вказують, що відмінність між ліквідацією та реорганізацією полягає в тому, що при ліквідації збігається припинення самого існування юридичної особи та його діяльності. У випадку реорганізації юридичної особи її діяльність фактично продовжується, але тільки іншим суб'єктом – правонаступником [11, с.72]. Однак, на нашу думку, зазначений критерій розмежування ліквідації та реорганізації, як правових форм припинення юридичної особи, є

недостатнім для окреслення правової сутності цих правових явищ, а відсутність законодавчого закріплення понять «припинення юридичної особи», «реорганізація», «ліквідація» призводить до необхідності подальшого наукового осмислення інституту припинення юридичної особи.

В. М. Кравчук зазначає, що припинення юридичних осіб є антиподом їх створення. Однак як антиподи поняття створення та припинення юридичних осіб тісно пов'язані між собою. Створення юридичних осіб відбувається як у первісний спосіб, так і у результаті передання всього свого майна, прав і обов'язків іншим юридичним особам. Наслідком цього є припинення юридичної особи, майно якої передане іншій особі – правонаступнику [12, с.183].

У наведеному вченим тлумаченні сутності форм припинення юридичної особи йде мова про реорганізацію, оскільки в законодавстві та літературі в більшості випадків поняття реорганізації розглядається як один із способів припинення юридичних осіб з переходом прав і обов'язків у порядку правонаступництва [13, с.85 – 86]. Втім реорганізацію не слід розглядати як виключну і достатню підставу для констатації припинення юридичної особи [14, с.43], оскільки, реорганізація не призводить до повного припинення існування прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується. В іншому випадку було б виправдано існування тільки інституту ліквідації юридичних осіб [15, с.128]. Хоча С. М. Братусь писав, що в радянському праві основною і головною формою припинення юридичних осіб вважалася їх реорганізація – припинення юридичної особи без ліквідації справ і майна [16, с.114], слід зазначити, що таке розуміння реорганізації впливає в першу чергу із закріплених у ст. 37 ЦК УРСР 1963 р. положень, відповідно до якої юридична особа могла припинитися шляхом ліквідації або реорганізації (злиття, поділу або приєднання).

Однак дотепер в українському праві існує певна невизначеність щодо використання понять «реорганізація юридичної особи» та «припинення юридичної особи». У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) від поняття «реорганізація» було вирішено відмовитися, мотивуючи це тим, що не будь-яка реорганізація призводить до припинення юридичної особи [17, с.466]. Крім того, розробники ЦК України виходили з того, що у багатьох країнах світу під реорганізацією юридичної особи розуміються будь-які важливі зміни в її існуванні, причому такі зміни в

більшості випадків не пов'язані з припиненням юридичної особи [18, с.16]. Але в результаті внесення Законом № 642-VII від 10. 10. 2013 р. змін до ст. 104 ЦК України, нормативне положення «юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації» замінено нормативним положенням «юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників».

Л В. Сіщук з цього приводу зазначає, що нововведення повертає дефініцію «реорганізація» в законодавче поле на кодифікованому рівні, оскільки реорганізація, по суті, є одним із способів оптимізації підприємницької діяльності залежно від ринкових умов. Адже діє ряд законних і підзаконних нормативно-правових актів, у яких термін «реорганізація» продовжує застосовуватися при регулюванні питань, що стосуються злиття, приєднання, поділу, виділу і перетворення окремих видів підприємницьких товариств [19, с.418]. Для прикладу, такими нормативними актами є Закони України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07. 12. 2000 р., «Про страхування» № 85/96-ВР від 07. 03. 1996 р., «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» № 755-IV від 15. 05. 2003 р. та інші.

Варто зазначити, що інститут реорганізації має місце і в законодавстві європейський країн. Зокрема, у польському законодавстві нормативною базою, що закріплює правові засади реорганізації і трансформації торговельних товариств, є положення Розділу IV Кодексу торговельних товариств Польщі. У Цивільному кодексі Австрії інституту реорганізації присвячені нормативні положення Розділу 27, а саме Глава 4 «Правонаступництво» і Глава 5 «Реорганізація». Крім того, діє ряд австрійських законів: Закон про поділ і Закон про реорганізацію [19, с.419].

Водночас, для того, щоб дати відповідь на питання чи варто погодитися з таким міркуванням чи, навпаки, заперечити його, і, як наслідок, визначитися із доцільністю законодавчих новел, слід проаналізувати наукові підходи до поняття реорганізації як окремого правового явища, що існує поряд з ліквідацією та є її антиподом. Адже перш ніж запозичувати поняття реорганізації з іноземного джерела, спочатку доцільно

віднайти сутність сприйняття реорганізації у вітчизняному правовому полі як одного з важливих елементів інституту припинення юридичної особи.

В українській юридичній енциклопедії поняття «реорганізація» (франц. *reorganisation* – перетворення, від *re...* – префікс, що означає поновлення або повторення дії, і *organisation* – впорядкування, від лат. *organum* – інструмент, знаряддя) розглядається як перетворення або зміна структури чи організаційної форми підприємства, установи, організації, закладу тощо, а також перебудова будь-якої системи чи структури управління [20, с.292]. Погодитися з наведеним поняттям повністю не можливо, оскільки сутність реорганізації через окреслене визначення розкривається фрагментарно та відображає швидше економічну, ніж правову, характеристику процесу реорганізації. Тому слід розглянути наукові погляди правників у цій сфері.

Якщо звернутися до наукових джерел, то можна виокремити три ключові підходи до поняття реорганізації юридичних осіб.

В першу чергу усталеним є підхід, згідно якого реорганізація є одним із двох можливих способів припинення юридичних осіб, а її відзначною рисою є наявність правонаступництва [21]. Втім, як вже зазначалося вище, таке поняття реорганізації не розкриває її сутність повною мірою. Адже, якщо звернути увагу на такий правовий спосіб реорганізації, як виділ, коли юридична особа, з якої здійснюється виділ майна, прав і обов’язків, що передаються новій юридичній особі, не припиняє свого існування, то можна дійти висновку про неповноту розкриття поняття реорганізації як правового явища.

Відповідно до іншої наукової думки, реорганізацію юридичної особи слід визначати не тільки як припинення юридичної особи, але й як створення нової (однієї чи більше) або зміну сукупності прав та обов’язків існуючої юридичної особи в порядку універсального чи парцеляного правонаступництва однієї або більше інших юридичних осіб (правопопередників) [22, с.184]. Таку позицію висловлює В. М. Кравчук, з якою складно не погодитися, оскільки справді реорганізація є важливим процесом, що уособлює в собі риси як інституту припинення юридичної особи, так й інституту її створення. Схожі дефініції «реорганізація» можна зустріти також у працях С. В. Мартишкіна [23, с.7 – 8], М. Фесюри [24, с.315] та інших вчених. Однак навряд чи

можна дати ствердну відповідь на питання, чи справді припинення та/або створення юридичної особи в процесі реорганізації є її самоціллю.

Тому найбільше уваги вчені приділяють розкриттю сутності реорганізації через правову категорію правонаступництва, що зумовлює перехід майна, прав і обов'язків від юридичної особи – правонапередника до юридичної особи – правонаступника. Зокрема, Ю. М. Юркевич взагалі не розкриває сутності реорганізації як правового явища, а виводить такі форми інституту припинення юридичних осіб, як припинення юридичних осіб з правонаступництвом і ліквідація. При цьому автор зазначає, що припинення юридичних осіб з правонаступництвом – це склад юридичних фактів, пов'язаний з переходом єдиного майнового комплексу юридичних осіб – правонапередників до їх правонаступників, в результаті якого відбувається припинення юридичних осіб – правонапередників та, як правило, утворення нових юридичних осіб [25, с.7 – 8].

Схожі наукові твердження можна знайти й в працях інших вчених. Зокрема, А. В. Коровайко зазначає, що припинення реорганізованої юридичної особи не є метою реорганізації. Реорганізація є способом консолідації або поділу майна (бізнесу) учасниками юридичної особи на основі їх суб'єктивних інтересів, іноді відмінних від цілей суб'єкта, що реорганізується, як такого [26, с.10 – 11]. О. В. Аксьонова вказує на те, що реорганізація юридичних осіб – це процес зміни осіб в майнових та інших правовідносинах, припинення або зміна організації, пов'язана зі зміною її організаційно-правової форми, майнового складу і складу учасників, що характеризується зміною комплексу їх прав і обов'язків і тягне універсальне правонаступництво [27, с.15].

З даного приводу найбільш чітко висловився О. М. Загребельний, який зазначає, що реорганізацію треба розглядати як більш широке поняття, яке може бути назване правонаступництвом між юридичними особами, тобто одночасним комплексним переходом усього чи частини майна, прав та обов'язків від одних юридичних осіб (попередників), які можуть припинятися чи продовжувати існувати, до інших новостворених або існуючих юридичних осіб (правонаступників) [28, с.466 – 467]. Такої позиції дотримуються й О. В. Бакуліна [29, с.9], П. А. Марков [30, с.8] та інші.

Наведені наукові твердження, на нашу думку, справді, найбільш точно відображають мету проведення реорганізації, що відрізняє її від ліквідації, як іншої форми припинення юридичної особи. Водночас для того, щоб ставити знак рівності між такими поняттями, як «реорганізація» і « правонаступництво », варто все ж таки звернутися до теоретичних основ, які визначають правову сутність правонаступництва, що має свою індивідуальність у площині цивільного обороту в цілому, а не тільки однієї із його сфер, з одного боку, а також сприйняття реорганізації як окремої правової категорії, що має своє значення у механізмі правового регулювання інституту припинення юридичної особи.

В радянській цивілістиці цьому питанню було приділено значну увагу в науковій праці Б. Б. Черепакіна «Правопреемство по советскому гражданскому праву», із аналізу положень якої можна дійти висновку, що поняття правонаступництва розкривалося через призму двох теорій, а саме «теорії транслятивності» та «теорії дискретності». Б. Б. Черепакін стверджував, що при переході суб'єктивного права чи обов'язку завжди відбувається заміна суб'єкта правовідносин, а правонаступництво відображає похідний спосіб набуття суб'єктивного права або цивільного обов'язку, характерною ознакою якого є зв'язок між набутим правом (обов'язком) і первинним правовідношенням. Таке правонаступництво називається транслятивним, тобто таким, що переносить права і обов'язки [31].

Ці положення оскаржуються деякими вченими-юристами. Зокрема, відмовитися від розуміння правонаступництва як концепції «переходу» прав і обов'язків було запропоновано В. О. Рясенцевим, який обґрунтував це тим, що права та обов'язки – це субстанції, які не мають фізичного втілення, а тому не можуть ні переходити, ні передаватися від однієї особи до іншої [32, с.55]. У такому випадку має місце дискретне правонаступництво, при якому перехід прав та обов'язків не відбувається. Те, що прийнято називати переходом прав, на думку В. А. Рясенцева, «... в дійсності означає, що при відомих юридичних фактах правові норми передбачають припинення права власності у однієї особи і виникнення його в іншій в тому чи іншому обсязі» [31].

Аналізуючи зауваження Б. Б. Черепакіна, що критикував погляди В. А. Рясенцева, В. А. Белов зробив висновок про те, що обидва автори говорять про одне й те ж юридичне явище з тією тільки різницею, що перший вчений лише вказує найменування

інституту, не пояснюючи, що під ним мається на увазі, в той час як другий цивіліст говорить про необхідність пояснити суть конструкції, іменованої «перехід прав» [33]. Однак аналіз наукового дослідження В. А. Бєлова, який все ж таки, як й В. А. Рясенцев, розглядав правонаступництво не як перехід прав і обов'язків, а їх припинення у правопередника і виникнення у правонаступника, теж не дає вагомих пояснень щодо висловленої позиції. Тому варто погодитися з думкою М. В. Бунічевої, якщо стати на позицію заперечення можливості переходу прав і обов'язків, то слід визнати, що кожен раз при припиненні одних та виникненні інших правовідносин розривається правовий зв'язок у разі недосягнення правового результату [34, с.12 – 13].

Крім того, доречною є думка з В. П. Емельянцева, який зазначив, що зіставлення існуючих концепцій правонаступництва зі змістом поняття цивільного обороту дозволяє стверджувати, що дані правові категорії характеризують, по суті, одне й те саме явище – набуття матеріальних благ. Різниця полягає в тому, що через категорію « правонаступництва » понятійним апаратом виступають « суб'єктивні права і обов'язки », а з позиції « цивільного обороту » – « майно » [35, с.11].

Тому розглянувши наведені теорії, слід приєднатися до тієї точки зору, що саме транзитивна теорія відображає сутність правонаступництва, що являє собою юридичний спосіб оформлення переходу суб'єктивних прав і обов'язків від одного учасника цивільного обороту до іншого за умови єдності всіх взаємопов'язаних дій, а саме правонаступництво у праві виникає за сукупності таких ознак: 1) від однієї особи права і обов'язки переходять до іншої особи; 2) відбувається зміна суб'єктного складу правовідношення; 3) похідний характер вказує на правовий зв'язок правонаступника і правопередника [36, с.57], [37, с.427], [38, с.62 – 63].

У зв'язку з цим, вірним є міркування А. В. Коструби, який зазначає, що цивільне правовідношення є динамічною системою правових зв'язків, які перебувають у перманентно активному стані. Відновлення стану цивільного відношення забезпечується через трансформацію учасника цивільного відношення. Тому правонаступництвом є перехід прав та обов'язків учасника цивільних правовідносин до іншої особи, що зумовлено об'єктивним спотворенням структури такого правовідношення (смерть фізичної особи, припинення юридичної особи) або суб'єктивною необхідністю його зміни (відступлення права вимоги тощо) [39, с.49].

Слід зазначити, що теорія транзитивності правонаступництва чітко прослідковується й в більшості наукових праць вчених, що здійснюють дослідження сутності правонаступництва, що виникає при реорганізації юридичних осіб. О. А. Беяневич зазначає, що правонаступництво відображає зміну суб'єктного складу у господарських правовідносинах, змістом яких є відповідні права та обов'язки на підставі певного юридичного факту або юридичного складу (прийняття рішення про реорганізацію, затвердження передавального акту) [40, с.5]. Д. В. Жеков зазначає, що правонаступництво слід визначати як зміну осіб в правовідношенні, яка спричиняє за собою перехід прав і обов'язків до нового суб'єкта [41, с.12 – 13]. Наведені твердження можна також зустріти в наукових працях С. В. Мартишкіна [42, с.9], М. Г. Бунічевої [43, с.86] та інших.

При цьому слід звернути увагу на те, що при переході прав і обов'язків в результаті реорганізації беруть участь два суб'єкти – юридичні особи: правопередник і правонаступник. У зв'язку з цим, на практиці варто розмежовувати такі процедури як прийняття рішення про реорганізацію, що тягне за собою заміну суб'єкта права у правовідношенні, та прийняття рішення про зміну найменування юридичної особи, що не впливає на зміну внутрішньої організаційної структури юридичної особи і не потребує дотримання процедури реорганізації. Адже, як зазначає А. В. Коструба, у результаті зміни назви юридичної особи структура цивільних правовідносин не страждає. Зміна назви юридичної особи не тягне на собою правонаступництва у зв'язку з відсутністю сукцесора (правонаступника) – нового учасника цивільних відносин, якому мають перейти права та обов'язки особи, що вибула, та юридичної незмінності ауктора (правопередника) – учасника цивільних відносин, який вибуває зі складу учасника цивільного відношення [44, с.48]. І, навпаки, у разі виникнення правонаступництва при реорганізації юридичної особи вирішуються питання щодо передачі майна від одного суб'єкта права до іншого, що супроводжується визначенням пропорційності передачі майна, співвідношення активів і пасивів, розміри статутних капіталів товариств та склад учасників товариств тощо.

Таким чином, якщо розглядати правові поняття «правонаступництво» і «реорганізація» через призму визначення місця цих правових категорій у цивільному обороті, то правонаступництво та реорганізація співвідносяться між особою як родовою і

видове поняття, оскільки правонаступництво означає перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта права до іншого не тільки шляхом реорганізації, але й іншими способами – у порядку спадкування, через відступлення права вимоги тощо.

Втім метою даного дослідження є розкрити сутність реорганізації як однієї із форм припинення юридичної особи. У даному контексті реорганізацію і правонаступництво слід визначати як загальне і спеціальне поняття, що дає підстави спростувати висновки вчених, які розкривають сутність реорганізації через ототожнення понять «реорганізація» і «правонаступництво». Адже правонаступництво є базисною ознакою, що визначає мету проведення реорганізації та є критерієм відмежування її від ліквідації.

Водночас, на підтвердження висловленої позиції, варто звернути увагу й на дискусії вчених щодо правової природи реорганізації через її сприйняття як сукупності юридичних дій чи правочину. Я. С. Кошельов зазначив, що до цих пір в науці це питання залишається дискусійним. Проте, якщо припустити, що реорганізація є правочином, то справедливою буде й теза про можливість визнання реорганізації недійсною [45]. Для того, щоб дати відповідь на питання чи можливо розглядати реорганізацію як правочин через доцільність чи недоцільність застосування на практиці до процедури реорганізації правових наслідків недотримання сторонами при вчиненні правочину вимог закону вважаємо з точки зору наукової методології такий підхід невірним.

Якщо звернутися до дефініції «правочин», що закріплена в нормах ЦК України, то згідно ч. 1 ст. 202 правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Правочини поділяються на односторонні, двосторонні та багатосторонні в залежності від того, скільки осіб (суб'єктів) вчиняють дії, спрямовані на виникнення, зміну чи припинення цивільних правовідносин [46, с.342]. Правочин за участю одного суб'єкта права, як правило, характеризується можливістю вчинення однієї юридичної дії, спрямованої на досягнення правового результату. При цьому під час вчинення правочину перехід прав і обов'язків завжди здійснюється від одного самотійного суб'єкта права до іншого існуючого самотійного суб'єкта права. Зазначені особливості правочину навряд чи є характерними для реорганізації, у результаті проведення якої відбувається зміна

суб'єкта права внаслідок його перетворення в іншу особу. Крім того, як впливає з норм закону, реорганізація включає в себе сукупність юридичних дій, що спрямовані на досягнення правового результату, а саме переходу майна, прав і обов'язків до новоствореного суб'єкта права.

З огляду на зазначене варто погодитися з думкою О. А. Беяневич, що реорганізація є сукупністю юридично значущих дій та прийняття юридичних актів, а не єдиний правочин [47, с.4]. О. В. Бакуліна правильно зауважила, що визначення правової природи інституту реорганізації як цивільно-правової угоди, предметом якої є майновий комплекс реорганізованої юридичної особи, не враховує особливостей, властивих некомерційним організаціям, у яких досить часто відсутній майновий комплекс [48, с.8]. Крім того, як зазначає Н. І. Шевченко, реорганізація господарських товариств не є правочином, а являє собою процедуру, що опосередковує перехід майна, прав та обов'язків від правопередника до правонаступника в силу закону [49, с.168].

Тому з огляду на сукупність юридичних дій (юридичних фактів), спрямованих на досягнення правового результату, постає питання, до якого виду юридичних фактів відноситься реорганізація? В теорії права зазначається, що юридичні факти можуть утворювати певну систему, певний фактичний (юридичний склад), що є сукупністю юридичних фактів, пов'язаних між собою таким чином, що правові наслідки настають лише за наявності всіх елементів цієї сукупності, які окремо можуть узагалі не мати правового значення або породжують не ті наслідки, яких прагнули суб'єкти права. Такі юридичні склади поділяються на прості й складні. Прості юридичні склади є сукупністю фактів, які можуть накопичуватися в довільній послідовності, в той час як складна система юридичних фактів має місце в тих випадках, коли правові наслідки породжуються за умови виникнення складових їх юридичних фактів у строго визначеному порядку і наявності їх разом узятих у потрібний час [50, с.279 – 280].

Враховуючи сукупність ознак, що визначають сутність реорганізації, погоджуємося з позицією Л. В. Сіщук, яка зазначає, що реорганізація є не простою сукупністю юридичних фактів, а складним юридичним складом з дотриманням послідовності виникнення юридичних дій, визначених законом. Так, договір про злиття (приєднання) може бути укладений тільки після прийняття рішення про реорганізацію, а державна реєстрація юридичної особи – правонаступника може відбутися тільки після

прийняття рішення на загальних зборах, укладення договору про злиття (приєднання), підписання передавального акта та розподільного балансу. Недотримання цієї послідовності дій не призводить до виникнення правового результату [51, с.35].

Отже, підставою виникнення правонаступництва при реорганізації юридичних осіб є складний юридичний склад, що включає сукупність таких юридичних дій, як прийняття рішення про реорганізацію, складення і затвердження передавального акта або розподільного балансу, затвердження статуту реорганізованої юридичної особи, внесення до єдиного державного реєстру юридичних осіб відповідного запису про реорганізацію юридичної особи.

У зв'язку з цим, робимо висновок, що реорганізація є формою припинення та/або створення юридичної особи, що визначає способи переходу прав і обов'язків у передбаченому законом порядку внаслідок заміни суб'єктного складу правовідношення шляхом похідного правонабуття. Реорганізації притаманні наступні ознаки: а) при реорганізації діяльність юридичної особи не припиняється; б) відбувається заміна суб'єктного складу правовідношення, що може супроводжуватися виникненням та (або) припиненням юридичної особи, що перебуває у процесі реорганізації; в) суб'єктами реорганізації є юридична особа – правопередник і юридична особа – правонаступник; г) об'єктом реорганізації є майно, майнові права і зобов'язання; д) під час реорганізації відбувається перехід суб'єктивних прав і обов'язків у порядку правонаступництва; е) реорганізація є складним юридичним складом з дотриманням послідовності вчинення юридичних дій, визначених законом; є) реорганізація здійснюється в силу закону.

Водночас, оскільки правонаступництво є ключовою ознакою реорганізації, слід звернути увагу на те, що в теорії права зазначена правова категорія поділяється на види і в залежності від усієї сукупності прав і обов'язків, що переходять до правонаступника, поділяється на універсальне та сингулярне правонаступництво. Зокрема, ще Б. Б. Черепакін у своїй праці чітко розмежував ці два види із вказівкою на те, що універсальне правонаступництво докорінно відрізняється від сингулярного (часткового) правонаступництва, при якому виникає наступництво в окремих правах чи обов'язках чи в окремій сукупності прав і обов'язків. При універсальному правонаступництві майно особи як сукупність прав і обов'язків, що йому належать,

переходить до правонаступника або до правонаступників як єдине ціле єдиним актом, незалежно від того, чи виявлені вони до цього моменту чи ні [52]. Крім того, на думку автора, при реорганізації юридичної особи завжди має місце універсальне правонаступництво [52]. Послідовниками зазначеної наукової позиції на рівні сучасних досліджень є В. П. Емельянцев та Є. О. Суханов [53, с.111], [54].

Проте, враховуючи той факт, що реорганізація може здійснюватися такими способами, як злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення, то в науковій доктрині та практиці правозастосування неодноразово постає питання про вид правонаступництва, що виникає при реорганізації юридичних осіб. Так, характеризуючи способи реорганізації, у правовій літературі усталеним є підхід, що реорганізація може полягати в злитті двох або декількох юридичних осіб в одну юридичну особу; приєднанні однієї або кількох юридичних осіб до існуючої юридичної особи; поділі однієї юридичної особи на дві або декілька юридичних осіб; виділення з однієї юридичної особи однієї або декількох нових юридичних осіб [52]. У разі злиття юридичної особи з іншою юридичною особою усі майнові права та обов'язки кожної з них переходять до юридичної особи, що з'явилася в результаті злиття. При приєднанні однієї юридичної особи до іншої до останньої переходять усі майнові права та обов'язки приєднаної юридичної особи. При поділі юридичної особи до нових юридичних осіб переходять у відповідних частинах цивільні права і обов'язки реорганізованої юридичної особи. При виділі з юридичної особи нової юридичної особи до кожної з них переходять у відповідних частинах права і обов'язки реорганізованої юридичної особи. Перетворення юридичної особи супроводжується зміною її правового статусу.

При цьому О. В. Бакуніна зазначає, що особливості правонаступництва, що виникає при реорганізації у формі поділу та виділу, не дозволяють віднести таке правонаступництво тільки до універсального виду [55, с.10]. М. Г. Бунічева вказує, що при реорганізації можливий перехід як усіх прав і обов'язків юридичної особи, так їх частини [56, с.88]. В обґрунтування наведеного вчена зазначає, що при виділі юридичної особи сингулярне правонаступництво зумовлює перехід до одного або декількох правонаступників тільки тих прав і обов'язків, які вказані в роздільному

балансі, а всі інші права та обов'язки, які не знайшли відображення в ньому, залишаються у реорганізованій юридичній особи [57, с.8].

З даного приводу досить вдало висловився С. В. Мартишкін, який зазначив, що для універсального правонаступництва справедлива формула: «якщо яке-небудь конкретне право (обов'язок) відображено в документах, які опосередковують їх перехід, воно вважається переданим правонаступникам». У випадку з сингулярним правонаступництвом навпаки: «все, що не відображено в документах, які опосередковують перехід, залишається у особи, що передає» [58, с.9]. Дотримуючись виведених формул, автор також робить висновок про те, що при виділі юридичної особи має місце сингулярне правонаступництво.

Так, справді, для сингулярного правонаступництва характерним є те, що до правонаступника переходить лише частина прав і обов'язків, розмір і склад яких завжди точно відомі. Тому беззаперечно сингулярне правонаступництво має місце в договірних зобов'язаннях, коли згідно предмета того чи іншого договору завжди чітко можна визначити склад майна чи сукупність прав, що передаються. При цьому предмет договору є істотною умовою, без дотримання якої такий договір буде вважатися неукладеним, бо не буде відомо щодо якого майна, робіт чи послуг слід вважати договір виконаним, неналежно виконаним чи невиконаним.

Також варто проаналізувати чинне законодавство щодо виділу і поділу як способів реорганізації, при яких виникає певний вид правонаступництва і чи справді доцільно його розглядати як сингулярне. У ЦК України не міститься поняття поділу, проте, як вже зазначається у літературі, при поділі юридичної особи до нових юридичних осіб переходять у відповідних частинах цивільні права і обов'язки реорганізованої юридичної особи. Щодо виділу, то згідно ч. 1 ст. 109 ЦК України виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб. Як впливає з норм закону, пропорційність переходу прав і обов'язків до правонаступників цивільним законодавством не визначена. Єдиним документом, що відображає перехід прав і обов'язків від правопередника до правонаступника, є розподільний баланс, який затверджується органом, що прийняв рішення про реорганізацію. Тому в практичній сфері виникають ситуації, при яких неможливо визначити до кого з правонаступників і

в якій пропорційності перейшли окремі зобов'язання. У зв'язку з цим, згідно ст. ст. 107, 109 ЦК України визначено, якщо після поділу та виділу неможливо встановити обов'язки особи – правонаступника (-ів) за окремим зобов'язанням, що існувало в юридичної особи до поділу чи виділу, то такі особи несуть солідарну відповідальність перед кредитором за таким зобов'язанням.

Наведені положення законодавства є підтвердженням того, що при реорганізації юридичних осіб шляхом поділу (виділу) існує ймовірність невідображення в розподільному балансі окремих зобов'язань, що може мати наслідком для кредитора обов'язок знайти боржника за такими зобов'язаннями. В таких випадках законодавець визначає можливість застосування інституту солідарної відповідальності як для правопопередників, так і для правонаступників. З даного приводу Т. Званкович зазначає, що солідарна відповідальність на стороні боржника можлива тільки при універсальному правонаступництві, оскільки при сингулярному правонаступництві кредитори реорганізованої юридичної особи можуть пред'явити претензії новоствореній юридичній особі тільки в обсязі зобов'язань, що перейшли до неї [59].

Таку ж позицію висловлює Л. В. Сіщук, яка зазначає, що при реорганізації універсальне правонаступництво може бути як повним, так і частковим. Повне універсальне правонаступництво означає, що як єдине ціле передаються всі права і обов'язки окремого суб'єкта права єдиному правонаступнику, тоді як при частковому універсальному правонаступництві правонаступнику передається тільки частина прав і обов'язків, як правило, пов'язаних між собою [60, с.135]. Слід зазначити, що схожі твердження існують й в іноземній літературі. Зокрема, коли йде мова про реорганізацію за законодавством Польщі, то зазначається, що досягнення поставленої мети реорганізації і трансформації торговельних товариств забезпечується через наявність універсального правонаступництва або часткового універсального правонаступництва (у разі злиття й приєднання та поділу (виділу) товариств або кооперативів, перетворення простого товариства у торговельне товариство, перетворення фізичної особи - підприємця у товариство капіталів) [61, с.145].

Таким чином, на підставі аналізу теоретичних основ про правонаступництво та реорганізацію і нормативних положень про реорганізацію юридичних осіб приходимо до висновку, що незалежно від способів здійснення реорганізації юридичних осіб

виникає універсальне правонаступництво, що зумовлює перехід всієї сукупності чи окремої частини прав і обов'язків від юридичної особи – правопопередника до юридичної особи – правонаступника незалежно від того, чи виявлені вони до моменту завершення процесу реорганізації юридичної особи чи після його здійснення. У разі неможливості виявлення кредитором окремих зобов'язань, щодо яких виникло правонаступництво, застосовується інститут солідарної відповідальності.

Щодо іншої форми припинення юридичної особи – ліквідації, то слід зауважити, що поняття «ліквідація» була предметом дослідження багатьох вчених цивілістів як радянського, так і сучасного періодів. М. І. Брагінський зазначає, що ліквідація означає припинення юридичної особи, проте не означає переведення прав та обов'язків [62]. А. В. Зеліско вказує на те, що ліквідація – це така форма припинення юридичних осіб, за якої юридична особа перестає існувати з усіма належними їй правами та обов'язками [63, с.85]. О. М. Гнатів зазначає, що під ліквідацією треба розуміти припинення юридичної особи у встановленому законом порядку без утворення нових суб'єктів господарювання або приєднання до вже існуючих в порядку правонаступництва [64, с.108]. О. В. Швець вказує, що при ліквідації юридичної особи має місце припинення відносин, у яких реалізуються права управителів (учасників) юридичної особи, які беруть участь в управлінні юридичної особи [65, с.236].

З наведених вище наукових визначень ліквідації юридичної особи можна виділити такі ознаки ліквідації, що розкривають сутність цього правового явища, а саме: а) це форма припинення юридичної особи як суб'єкта права, а не його діяльності; б) при ліквідації не створюються нові суб'єкти права і не відбувається приєднання до вже існуючих суб'єктів права; в) при ліквідації має місце припинення правовідносин; г) права і обов'язки не переходять у порядку універсального правонаступництва; д) відбувається на підставах і в порядку, визначених законом.

Крім того, в літературі зазначається, що припинення юридичної особи вказаним шляхом повинно забезпечувати захист інтересів як кредиторів, так і засновників (учасників) даного утворення [66, с.85]. При ліквідації юридичної особи майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, використовується за вказівкою власника [67, с.493]. З наведеного випливає, що серед ознак ліквідації важливе значення має правовий режим майна, що залишилося після ліквідації юридичної особи.

Адже існують непоодинокі випадки, коли після завершення ліквідації залишається чи виявляється майно, що не розподілене між учасниками. У зв'язку з цим, у правовій літературі йде мова про можливість виникнення при ліквідації сингулярного правонаступництва, оскільки в конкретно визначених випадках майно переходить до інших осіб за наявності умов, передбачених законом.

З цього приводу варто звернути увагу на іноземне законодавства. Згідно права США під ліквідацією (dissolution) розуміється лише стадія припинення легального існування корпорацій. Практичні ж дії корпорацій по ліквідації їхніх справ і майна позначаються в законах самостійним терміном liquidation і по суті складають окрему стадію – припинення фактичного існування корпорацій. Наприклад, закон штату Нью-Йорк зобов'язує корпорації попередньо легально оформити припинення свого існування і тільки після цього дозволяє приступити до ліквідації справ і майна [68, с.369]. У даному прикладі йде мова про розуміння ліквідації як двоетапного припинення юридичної особи, у ході здійснення якої може мати місце правонаступництво в залежності від порядку, визначеного законодавством.

В радянській літературі з приводу наявності правонаступництва при ліквідації юридичної особи також згадується. Зокрема Б. Б. Черепакін зазначав, що в деяких випадках мають місце змішані види перетворення юридичної особи, що включають риси ліквідації та реорганізації. Іноді відбувається ліквідація з деякими рисами реорганізації, зокрема з покладанням обмеженої відповідальності за боргами ліквідованої організації на створену на її основі нову організацію. В інших випадках можна углядіти реорганізацію з окремими рисами ліквідації [52]. Зазначені випадки у роботі вченого наводяться з урахуванням нормативних положень ЦК УРСР 1963 р. та спеціальних нормативних актів.

Якщо звернутися до вітчизняного цивільного законодавства, то, для прикладу, ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства» [69] регулює порядок розподілу майна акціонерного товариства, що ліквідується, між кредиторами і акціонерами, відповідно до п. 9 ч. 1 якої вказується, що у дев'яту чергу здійснюється розподіл майна між акціонерами - власниками простих акцій товариства пропорційно до кількості належних їм акцій. Вимоги кожної черги задовольняються після повного задоволення вимог кредиторів (акціонерів) попередньої черги. З наведених нормативних положень

прямо впливає можливість переходу майна до учасників юридичної особи, що ліквідується.

Згідно ст. 609 ЦК України зазначається, що зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

У зв'язку з наявністю вказаних законодавчих норм виникла різна наукова думка. О. М. Гнатів вважає, що під час ліквідації можливе правонаступництво, але відмінне від правонаступництва у процесі реорганізації. По-перше, правонаступництво у разі ліквідації відбувається лише за наявності майна, яке залишилося після задоволення вимог усіх кредиторів. По-друге, правонаступниками у цьому разі виступають засновники. По-третє, відбувається правонаступництво лише щодо тієї частини майна, яке залишилося після погашення кредиторської заборгованості, а не щодо всієї сукупності належного майна. Водночас нема правонаступництва у частині права вимоги, а також боргів ліквідованої юридичної особи. По-четверте, порядок переходу прав на майно відбувається у порядку, встановленому законом, установчими документами або рішенням суду [70, с.107]. Наведені доводи вченого стосуються тільки розподілу активів юридичної особи між її засновниками (учасниками), якщо такі залишилися, і заперечує можливість переходу зобов'язань. Однак вказані аргументи суперечать теоретичним основам правонаступництва, у результаті виникнення якого до осіб переходять як майно, так і зобов'язання єдиним актом як єдине ціле або окремі його частини в залежності від виду правонаступництва. Більше того, в контексті ст. 609 ЦК України йде мова про перехід до інших осіб саме зобов'язань юридичної особи, що ліквідувалася, а не про розподіл майна між її учасниками.

Іншу позицію висловлювала І. М. Кучеренко, зазначаючи, що ст. 609 ЦК України не робить винятків із загального положення про неможливість правонаступництва при ліквідації юридичної особи. Зазначена норма лише регулює порядок покладення зобов'язань ліквідованої юридичної особи на іншу юридичну особу [71, с.391]. Ю. М. Юркевич з цього приводу вказує, що дана норма не може слугувати обґрунтуванням

наявності правонаступництва у разі ліквідації юридичних осіб, оскільки обов'язок виконання зобов'язання в цьому випадку впливає не з факту правонаступництва, а з прямої вказівки законів [72, с.126].

Такі міркування нами не підтримуються, оскільки правонаступництво може визначатися договором і законом. Прикладом тому можна навести окремі нормативні акти, що визначають можливість правонаступництва при ліквідації. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 18 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» активи ліквідованої благодійної організації, які залишилися після задоволення усіх вимог кредиторів, повинні бути передані одній або кільком діючим благодійним організаціям [73]. Згідно ст. 22 Закону «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» у разі ліквідації творчої спілки майно передається організації – правонаступнику, а коли її немає, – реалізується в установленому законом порядку [74]. З наведених положень закону випливає, що переходити у порядку правонаступництва можуть як активи, що залишилися після задоволення вимог кредиторів, так і майно, зміст якого складають майнові права і обов'язки, що можуть включати зобов'язання ліквідованої юридичної особи і передаватися їх правонаступнику.

При цьому, якщо говорити про зміст правонаступництва, то переходити шляхом похідного правонабуття можуть не тільки права і обов'язки, але й окремо права і окремо обов'язки. Як вже згадувалося у даному дослідженні, обсяг прав і обов'язків, що передається у порядку правонаступництва, залежить від виду останнього. Якщо йде мова про універсальне правонаступництво, то переходить вся сукупність прав і обов'язків, якщо має місце сингулярне правонаступництво, то такі права та/або обов'язки мають бути чітко визначеними.

Є. О. Суханов вірно зазначив, що в ході ліквідації може виникати тільки сингулярне правонаступництво: окремі права юридичної особи переходять до його кредиторів під час проведення розрахунків з ними, а після їх задоволення – до учасників, власника майна ліквідованої юридичної особи, зазначених в законі і (або) статуті, а борги можуть покладатися на осіб, які несуть субсидіарну відповідальність за боргами ліквідованої юридичної особи [75]. Тому вважаємо, що заперечення можливості існування сингулярного правонаступництва при ліквідації юридичної

особи на теоретичному рівні не сприятиме дотриманню на практиці принципу захисту прав та інтересів кредиторів та учасників юридичної особи, яка ліквідується. Адже йде мова про випадки, коли покладення виконання зобов'язань на іншу юридичну особу здійснюється під час ліквідації юридичної особи – боржника, а безпосереднє виконання зобов'язання перед кредитором здійснюється після ліквідації юридичної особи, що має бути підтверджено відповідними документами, що є гарантією захисту прав кредиторів у майбутньому.

Таким чином, приходимо до висновку, що ліквідація є формою припинення юридичної особи, що визначає порядок припинення прав і обов'язків у юридичної особи, що ліквідується, і забезпечує захист прав її кредиторів і учасників (засновників) шляхом передачі частини майна і зобов'язань таким особам згідно умов, передбачених законом.

При ліквідації юридичної особи може відбуватися сингулярне правонаступництво щодо майна чи окремих його зобов'язань, тому основним правовим критерієм, що відмежовує реорганізацію і ліквідацію, як форм припинення юридичної особи, є критерій наявності / відсутності універсального правонаступництва.

Водночас, коли йде мова про інститут припинення юридичної особи, то в наукових джерелах згадується й про банкрутство, що має місце у випадку припинення юридичної особи. Тому важливо визначити, як співвідноситься між собою поняття банкрутства, ліквідації та реорганізації юридичної особи.

Ліквідація юридичної особи є фінальною стадією існування юридичної особи [76, с.123]. При цьому залежно від ступеня достатності майна припинення юридичної особи може здійснюватися у формі ліквідації або банкрутства [77, с.131]. «Ліквідація» та «банкрутство» є самостійними, але тісно пов'язаними між собою правовими категоріями, що приводять до припинення юридичної особи на добровільних та примусових засадах [78, с.313]. Передбачається, що вживання слова «банкрутство» йде з середньовічних міст Італії (bankarupta). «Це слово, мабуть, утворилося або від bank broken, або від bench broken (клієнти перевертали стіл, на якому невдаха торговець міняв гроші на площі, або просто торгував)». В даний час західне законодавство використовує термін неспроможність [79, с.162].

У юридичній енциклопедії банкрутство (від франц. *banqueroute*, італ. *bancarotta*, від *banca rotta* – розбитий банк) визначається як неспроможність юридичної особи задовольнити у встановлений для цього термін пред’явлені йому кредиторами вимоги і виконати зобов’язання перед бюджетом [80, с.193]. У правничій літературі зазначається, що інститут банкрутства є тим невід’ємним механізмом ринкової економіки, що спрямований на вжиття заходів по відновленню платоспроможності суб’єкта підприємницької діяльності, а в разі неможливості покращення фінансового стану – проведення ліквідації [81, с.351]. Обов’язковою умовою звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство є дотримання боржником порядку ліквідації юридичної особи відповідно до законодавства України [82, с.27]. З наведеного випливає, що інститут банкрутства включає у себе два стани, у яких може перебувати юридична особа – це визнання її неплатоспроможною або банкрутом.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» *банкрутство* – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури; *неплатоспроможність* – це неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов’язання перед кредиторами не інакше, як через відновлення його платоспроможності. Зазначені поняття містяться в ідентичному значенні в ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства, який прийнятий Верховною Радою України з метою удосконалення правового регулювання зазначеного інституту.

Таким чином, у разі визнання юридичної особи неплатоспроможною, до неї за згодою кредиторів можуть застосовуватися такі процедури, як досудова санація, розпорядження майном боржника, санація, мирова угода. Якщо ж юридична особа визнана банкрутом, то застосовується визначена законом ліквідаційна процедура.

Слід зазначити, що відповідно до основних законодавчих актів США, якими є Кодекс банкрутства 1986 року і Закон про банкрутство 1979 року, що регулюють відносини, які виникають при неспроможності, в більшості випадків дається можливість юридичним і фізичним особам, які заявили про свою неспроможність,

самостійно звільнитися від більшої частини свого боргу, а підприємствам надається можливість реорганізувати виробництво [83].

У зазначеному напрямку діє й вітчизняне законодавство про банкрутство, оскільки в ньому передбачається ряд заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які містить план санації, що вказує на можливість прийняття юридичною особою рішення про звільнення від боргів перед кредиторами та вжиття заходів для її фінансового оздоровлення. На цій стадії банкрутства юридична особа є тільки неплатоспроможною і щодо неї може бути прийнято рішення про її реорганізацію, як один із шляхів уникнення ліквідації. Втім, якщо заходи щодо відновлення платоспроможності боржника не призвели до фінансового оздоровлення юридичної особи, то банкрутство є особливим видом ліквідації юридичної особи. Як зазначає Є. О. Суханов, банкрутство настає у випадках повної неможливості задоволення юридичною особою грошових вимог своїх кредиторів [84]. У зв'язку з цим, приходимо до висновку, що банкрутство є способом примусової ліквідації юридичної особи, який застосовується у разі неможливості відновлення її платоспроможності, що настає в силу закону.

Отже, інститут припинення юридичної особи – це сукупність правових норм, що визначають підстави, прийоми (форми) та порядок (способи) припинення юридичних осіб, що зумовлюють припинення діяльності юридичної особи або припинення юридичної особи як суб'єкта права, у результаті чого майно, права та обов'язки юридичної особи переходять до інших суб'єктів – правонаступників у порядку правонаступництва згідно умов, передбачених законом. Формами припинення юридичної особи є реорганізація і ліквідація. Способами реорганізації юридичної особи є злиття, приєднання, поділ, виділ і перетворення. Способами ліквідації юридичної особи є добровільна ліквідація і банкрутство.

1.2. Особливості припинення непідприємницьких юридичних осіб

Інститут юридичної особи відіграє одну з ключових ролей у правовій державі, адже сучасні тенденції розвитку громадянського суспільства спрямовані на досягнення економічних, соціальних, культурних, наукових та інших результатів, які

забезпечували б сприятливі умови для задоволення публічних та приватних інтересів суспільства паралельно з державою і бізнесом. Так, якщо підприємницькі юридичні особи створюються для розвитку підприємництва, що є вагомою складовою ринкового середовища з розвиненою економікою в державі, то непідприємницькі юридичні особи є важливою складовою тих організацій, які охоплюють усі сфери суспільного життя і спрямовані на задоволення суспільних і благодійних цілей.

Варто зазначити, що непідприємницькі юридичні особи, незалежно від мети і завдань своєї діяльності, є активними учасниками цивільного обороту, що зумовлює потребу забезпечення належного правового регулювання зазначених суб'єктів цивільних правовідносин. Адже, як правильно зауважила В. А. Васильєва, нині проблема правового регулювання полягає у наявності достатньо великого нагромадження нормативного масиву, який не стільки вирішує питання по суті із чіткими формулюваннями чинних норм та правил, а створює колізії, «різночтиво» та підштовхує до думки про нове законотворення або вдосконалення чинного законодавства [85, с.136].

Щодо регулювання правового статусу непідприємницьких юридичних осіб, однією з основних проблем цивільного законодавства, як зазначає О. І. Зозуляк, є відсутність уніфікованої системи непідприємницьких юридичних осіб, що обумовлено рядом факторів: відсутністю на рівні ЦК України належної регламентації становища непідприємницьких структур зі статусом юридичної особи, закріплення в рамках ГК України некомерційного сектору господарювання, а також колізійності спеціальних нормативних актів, що врегульовують відносини щодо окремих юридичних осіб, що мають непідприємницький статус [86, с.151].

У зв'язку з цим, проблема правового становища непідприємницьких юридичних осіб вимагає до себе більш пильної уваги. Оскільки завданням нашого дослідження є розкрити підстави, форми та способи припинення непідприємницьких юридичних осіб, то варто звернути увагу на систему видів та організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб, визначених ЦК України та спеціальними законами, з огляду на специфіку існування яких можливо розкрити проблематику їх припинення.

Нині одним із найбільш фундаментальних досліджень у частині розкриття системи непідприємницьких юридичних осіб є наукова праця О. І. Зозуляк «Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти», у якій автором розглянуто класифікаційні рівні поділу непідприємницьких юридичних осіб за різними критеріями та запропоновано авторське бачення на вирішення питання про систематизацію видів та організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб. Зокрема, на думку вченої, у широкому розумінні термін «непідприємницька юридична особа» – це юридична особа публічного чи приватного права, корпоративного чи унітарного типу, що створюється з специфічною метою у соціальній, політичній, культурній та інших сферах суспільного буття ... [86, с.155]. З наведеного визначення випливає висновок про комплексний підхід вченої, за яким проаналізовано інститут юридичної особи в цілому та окремих її видів зокрема. Розглянемо більш детально дане питання для вирішення поставлених у дослідженні завдань.

У правовій літературі зазначається, що юридичні особи поділяються залежно від порядку утворення – на юридичні особи приватного права і юридичні особи публічного права; залежно від мети діяльності юридичні особи поділяються на комерційні (підприємницькі) і некомерційні (неприбуткові); залежно від кількості засновників (учасників) і подільності (чи неподільності) майна на частки – на юридичні особи унітарного типу і юридичні особи корпоративного типу [87, с.353].

Слід зазначити, що наведені критерії поділу юридичних осіб на види є відомими та висвітлювалися ще у працях дореволюційних та радянських вчених. Зокрема, Г. Ф. Шершеневич писав, що юридичні особи в першу чергу можуть поділитися на публічні та приватні. Публічні юридичні особи створюються поза волею приватних осіб. Приватні юридичні особи створюються за волею осіб, які входять до їх складу [88, с.91 – 92]. С. М. Братусь зазначав, що відмінними ознаками публічних юридичних осіб вважають більш суворі вимоги, що пред'являються до умов дійсності угод, укладених ними, специфічне положення органів, наявність не тільки майнових прав, а й публічних правомочностей [89, с.63]. Втім з точки зору цивільно-правової характеристики юридичної особи як суб'єкта майнових прав та обов'язків найменування його публічним або приватним не має значення [89, с.62].

Якщо звернутися до чинного цивільного законодавства, то відповідно до ч. 2 ст. 81 ЦК України, залежно від порядку створення юридичні особи поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Р. А. Майданик зазначає, що такий поділ юридичних осіб на осіб публічного та приватного права знайшов нормативне закріплення в українському законодавстві як результат сприйняття розробниками ЦК України обґрунтованого в європейській цивілістичній доктрині класичного поділу права на публічне та приватне [90, с.74]. В теорії держави і права сутність такого поділу права обґрунтовується через правову категорію інтересу, оскільки публічне право є сукупністю норм, предметом регулювання яких є сфера публічних інтересів, а приватне право – це сукупність норм, що регулюють приватних інтерес [91, с.263]. Варто погодитися із висловленим теоретичним базисом і зазначити, що такий поділ права в деякій мірі є умовним у розумінні того, що не існує у чистому вигляді, адже у правовій державі, що забезпечує розвиток громадянського суспільства публічне право одним із своїх завдань має захищати приватні інтереси та відносини, а приватне право не може існувати без публічних норм права.

Втім аналіз ст. 81 ЦК України вказує на те, що поділ на юридичних осіб приватного і публічного права здійснюється із вказівкою на такий правовий критерій поділу, як порядок створення юридичної особи – розпорядчий чи нормативно-явочний.

У доктрині корпоративного права для розкриття правової сутності юридичної особи публічного права виводять ряд ознак. Зокрема В. М. Зубар вказує на те, що юридичні особи публічного права розглядаються як суб'єкти, що можуть створюватися публічно-правовими утвореннями для реалізації правової форми участі цих утворень у цивільно-правових відносинах [92, с.69]. Р. Б. Шишка зазначає, що юридичні особи публічного права засновуються як установи. Їх правове становище визначається такими елементами, як суб'єктивні права та юридичні обов'язки цих осіб, мета їх діяльності, правовий режим належного їм майна, організація управління, специфіка їх відповідальності за зобов'язаннями [93, с.110]. О. І. Зозуляк зазначає, що для юридичних осіб публічного права характерними є такі риси, як реалізація покладених на них функцій, закріплення за ними майна на праві господарського відання чи оперативного управління, субсидіарна відповідальність засновників, а також спеціальна правоздатність [94, с.50 – 51]. Д. С. Лещенко також у своїх дослідженнях доходить

висновку про те, що юридичні особи публічного права мають спеціальну або цільову правоздатність [95, с.67]. З наведеного випливає, що вчені виводять ряд ознак на теоретичному рівні для того, щоб розкрити специфіку правового статусу юридичних осіб публічного права як суб'єктів цивільного правовідношення.

Водночас у ч. 3 ст. 81 ЦК України закріплено положення, що цим Кодексом встановлюються порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб приватного права. Порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом. А згідно ч. 1 ст. 83 ЦК України юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Хоча диспозитивність норм має позитивне значення в аспекті правової характеристики механізму регулювання приватноправових відносин, проте відсилочні норми до інших законів щодо визначення цивільно-правового статусу юридичних осіб публічного права та відкритий перелік організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права призвів до різних підходів у визначенні видів та організаційно-правових форм юридичних осіб публічного та приватного права.

Тому вченими висловлюють суперечливі міркування. О. І. Зозуляк зазначає, що в організаційно-правовій формі установи діють виключно публічно-правові утворення (органи державної та місцевої влади), а відповідні послуги у галузі науки, охорони здоров'я, освіти, культури надаються через діяльність закладів, тому установи за порядком створення можуть бути виключно юридичними особами публічного права [96, с.116]. Х. В. Войцеховська також вказує на те, що хоча організаційно-правова форма установи застосовується для юридичних осіб приватного права, така форма може застосовуватися й до юридичних осіб публічного права [97, с.27].

Слід зазначити, що саме другий підхід можна знайти у працях більшості вчених, оскільки він відображає існуючий стан чинного законодавства. Д. С. Лещенко дійшов висновку, що найбільш визначальним критерієм класифікації установ є підстави виникнення, за яким вони поділяються на: 1) приватні установи, котрі засновуються одним або кількома засновниками на основі приватно-правового акта; 2) публічні установи, що засновуються, як правило, одним засновником на підставі публічно-правового акта [98, с.11]. І. П. Жигалкін підтримує цю позицію і зазначає, що установи

можуть бути створені як державою, так і фізичними або юридичними особами [99, с.21 – 22]. В обґрунтування наведеного вчений зазначає, що досягнення певних загальнолюдських благ може ставити собі за мету не тільки держава, а й фізичні та юридичні особи, які мають прагнення й достатню фінансово-матеріальну базу [99, с.23], і наводить прикладом Закон України «Про національний архівний фонд та архівні установи» та Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей». В. В. Кочин зазначає, що публічні установи слід відмежовувати від інших учасників правових відносин на основі трьох ознак: належність до юридичних осіб публічного права; непідприємницька діяльність; відсутність владних повноважень [100, с.62].

Якщо звернутися до норм чинного законодавства, то справді можна навести приклади регулювання правового статусу юридичних осіб публічного права, що створюються у формі установ. Закон України «Про систем гарантування вкладів фізичних осіб» визначає Фонд гарантування вкладів фізичних осіб юридичною особою публічного права, що має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні; установою, що не має на меті отримання прибутку (ст. 3) [101]. З наведених положень випливає, що Фонд є юридичною особою публічного права, створеним у формі установи, що наділений всіма ознаками юридичної особи як самостійного суб'єкта правовідношення.

Водночас Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» зазначається, що систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (ст. 1), що є юридичними особами публічного права (ст. 4) [102]. У ст. 1 Закону України «Про Фонд державного майна України» вказується, що такий Фонд є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику у сфері приватизації, оренди, використання та відчуження державного майна, управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами держави ... [103]. Згідно законодавчих актів Фонд державного майна України може приймати рішення про створення, реорганізацію (реструктуризацію) та ліквідацію підприємств і організацій, заснованих на державній власності та здійснювати управління ними (ст. 5) [103]. Однак такі підприємства, установи та організації не можуть здійснювати владні

повноваження, крім випадків, визначених законом (ст. 2) [102]. Таким чином, робимо висновок, що учасниками цивільних правовідносин можуть бути будь-які юридичні особи публічного права, якими виступають відповідно до закону як органи державної влади, так й установи, що ними створюються.

Наступний критерій поділу, що міститься в ЦК України – це поділ юридичних осіб приватного права на товариства і установи. О. І. Зозуляк з цього приводу вказує, що поділ юридичних осіб на установи та товариства – це не просто їх поділ за організаційно-правовою формою – це вищий критерій класифікації, у якому закладена вказівка на устрій юридичної особи – унітарний чи корпоративний [104, с.114]. Варто погодитися з позицією вченої, оскільки поділ юридичних осіб на товариства та установи без вказівки на чіткий критерій поділу призводить до відсутності на науковому і законодавчому рівні всеохоплюючої системи всіх видів та організаційно-правових форм юридичних осіб.

Для прикладу, щодо існуючого поділу юридичних осіб на товариства і установи І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що вони повинні відрізнятися наявністю або відсутністю такого об'єкта, як корпоративні права та відокремленням власності від управління [105, с.78]. Тобто йде мова про сукупність ознак, які визначають відмінність між організаційно-правовими формами, які в свою чергу можуть поділятися на види з урахуванням специфіки правового регулювання їх діяльності. Однак такий підхід до визначення системи юридичних осіб з метою виокремлення ключових критеріїв їх поділу не дає чіткості у побудові структури зазначеної класифікації.

Наведені вище аспекти вплинули й на формування на законодавчому рівні поділу тільки товариств на підприємницькі та непідприємницькі. В той же час питання віднесення установ до підприємницьких чи непідприємницьких залишилося законодавчо невизначеним. І. М. Кучеренко вказувала на те, що все ж таки більш правильним можна було б говорити про поділ не товариств, а юридичних осіб приватного права на підприємницькі та непідприємницькі [106, с.87]. Таку ж позицію в подальшому висловив І. П. Жигалкін, зазначаючи, що складовими непідприємницьких юридичних осіб є непідприємницькі товариства і всі без винятку установи [107, с.29]. Вважаємо, що така думка є виправданою, оскільки аналіз ст. ст. 84 – 86 ЦК України безперечно наводить на висновок про те, що основним критерієм поділу товариств на

підприємницькі та непідприємницькі є наявність або відсутність права на отримання прибутку учасниками товариства, а установи є непідприємницькими юридичними особами, які хоча й мають право здійснювати підприємницьку діяльність, проте виключно для мети, для якої вони були створені і яка не пов'язана з отриманням прибутку.

Однак, погоджуючись з тим, що основним критерієм поділу юридичних осіб приватного права на підприємницькі та непідприємницькі є мета створення і діяльності юридичної особи, вітчизняними та зарубіжними вченими ставиться питання про те, чи, справді, є або не є отримання прибутку «основною метою» діяльності організації?

Зокрема К. П. Беляєв зазначає, що це питання видається правомірним, якщо врахувати, що займатися підприємницькою діяльністю з метою отримання прибутку можуть і непідприємницькі організації, а така зазначена в законі ознака, як «нерозподілення отриманого прибутку між учасниками», може мати виключення. Прикладом тому є споживчі кооперативи [108, с.42]. Є. О. Суханов зазначає, що на відміну від комерційних організацій некомерційні організації не є професійними учасниками майнових відносин. Аналізуючи Закон РФ «Про непідприємницькі організації», вчений вказує, що виступ некомерційних юридичних осіб в цивільному обороті обумовлений необхідністю матеріального забезпечення їх основної діяльності, яка не повинна бути підприємницькою [109]. Слід зазначити, що критеріями розмежування юридичних осіб на комерційні та некомерційні (підприємницькі та непідприємницькі) організації в законодавстві Республіки Білорусь також є одержання прибутку. Втім, аналізуючи білоруське законодавство, Н. Є. Бодяк зазначає, що основним критерієм поділу має бути заборона на розподіл отриманої в результаті підприємницької та іншої господарської діяльності прибутку між членами некомерційної організації [110, с.92 – 93].

Якщо звернути увагу на деякі вітчизняні нормативні акти, що регулюють окремі види юридичних осіб, то вищезазначені аспекти мають місце в правовому регулюванні. Зокрема Ю. М. Юркевич зазначає, що виникає питання, чи є адвокатська діяльність, як і діяльність адвокатських об'єднань, підприємницькою чи непідприємницькою. Адже адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній

основі. Але задля того, щоб були дотримані засади «незалежності» та «самостійності», необхідним є фінансування [111, с.82]. У зв'язку з цим, вчений робить висновок, що для віднесення того чи іншого адвокатського об'єднання до підприємницьких чи непідприємницьких юридичних осіб необхідно на підставі аналізу їх установчих документів встановити наявність мети розподілу цього прибутку між його учасниками [111, с.83 – 84]. З наведеного дослідження випливає, що для відмежування непідприємницьких юридичних осіб від підприємницьких основним критерієм виступає не мета отримання прибутку, а мета нерозподілу цього прибутку між учасниками.

Такий висновок роблять й інші вчені. В. А. Васильєва зазначає, що непідприємницькі організації не розділяють прибуток між своїми учасниками [112, с.138]. А. В. Зеліско вказує на те, що імперативне позбавлення непідприємницьких юридичних осіб отримувати будь-який дохід може спричинити неможливість забезпечення ними своєї власної діяльності [113, с.43]. Тому варто виходити із простого логічного принципу: підприємницькі юридичні особи приватного права розподіляють прибуток між учасниками або членами, а непідприємницькі, відповідно – не можуть його розділяти між ними [113, с.59]. Таку ж позицію висловлює І. П. Жигалкін [114, с.29]. Що ж до такої ознаки, як заборона одержання прибутку як головної мети діяльності, то варто погодитися з К. В. Кацюбою, що така ознака є конститутивною [115, с.85], а це означає, що для сприяння досягнення мети некомерційні організації поряд зі своєю основною діяльністю можуть здійснювати діяльність з метою отримання прибутку, якщо вона відповідає меті, для якої організації були створені [116, с.127].

У зв'язку з вищенаведеними позиціями, слід погодитися з О. І. Зозуляк, яка запропонувала дефініцію непідприємницької юридичної особи у вузькому розумінні, відповідно якої – це юридична особа, що створюється із специфічною метою у різних сферах суспільного життя, має право на здійснення діяльності з метою одержання прибутку, проте не розподіляє його між учасниками (членами) такої юридичної особи та в межах якої не виникає майнового зв'язку між учасниками такої юридичної особи та самою юридичною особою [117, с.155]. На нашу думку, визначене автором формулювання варто закріпити на законодавчому рівні у частині *«це юридична особа,*

що створюється із специфічною метою у різних сферах суспільного життя, має право на здійснення діяльності з метою одержання прибутку, проте не розподіляє його між учасниками (членами) такої юридичної особи». Водночас твердження вченої, що «в межах якої не виникає майнового зв'язку між учасниками такої юридичної особи та самою юридичною особою» викликає певні застереження, які потребують додаткового аргументування з урахуванням специфіки всіх видів непідприємницьких юридичних осіб, визначених законом.

В першу чергу слід зазначити, що невизначеність правового становища непідприємницьких юридичних осіб у чинному законодавстві спричинена, як зазначає В. В. Кочин, не лише відсутністю належного цивільно-правового регулювання, а й різноманітністю поглядів на цей інститут. Зокрема, Господарський кодекс України (надалі – ГК) оперує поняттям «некомерційне господарювання» (ст. 52), а Податковий кодекс України (надалі – ПК) – «неприбуткові організації» [118, с.120].

Відповідно до ст. 52 ГК України некомерційне господарювання розглядається як самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. В той же час у ч. 3 ст. 53 міститься застереження, якщо господарська діяльність громадян або юридичної особи, зареєстрованої як суб'єкт некомерційного господарювання, набуває характеру підприємницької діяльності, до неї застосовуються положення цього Кодексу та інших законів, якими регулюється підприємництво. Наведені положення не зумовлюють чіткості для непідприємницьких юридичних осіб щодо можливості чи заборони здійснення ними підприємницької діяльності чи можливості отримання прибутку. При цьому виникає ще й питання, які саме положення законів про підприємництво у такому випадку поширюються на діяльність непідприємницьких юридичних осіб та як це впливатиме на їх правовий статус?

Враховуючи особливості господарського законодавства Л. В. Машковська зазначає, що залежно від мети створення та діяльності можна виділити такі некомерційні суб'єкти: – некомерційні суб'єкти, які безпосередньо здійснюють благодійну діяльність; – некомерційні суб'єкти, які створені та діють як посередники (біржі); – некомерційні суб'єкти, які діють у сфері фінансових послуг (кредитні спілки);

- некомерційні суб'єкти, які надають правові консалтингові послуги та судову допомогу (торгово-промислові палати) [119, с.196]. І. А. Балюк поділяє некомерційні організації за критерієм участі в господарській сфері на дві групи: організації, які є особливими суб'єктами господарювання, та організації, які не є такими суб'єктами та функціонують для підтримки своєї діяльності [120, с. 127]. Втім зазначені спроби класифікації не дають уявлення про систему непідприємницьких юридичних осіб, а тим більше не розкривають сутності їх окремих видів та організаційно-правових форм у частині визначення їх правового статусу.

В податковому праві та законодавстві для позначення системи видів непідприємницьких юридичних осіб зазначається термін «неприбуткова організація». У юридичній енциклопедії зазначається, що неприбуткова організація – це організація або установа, що не ставить основним завданням своєї діяльності одержання прибутку і, як правило, займається підприємництвом лише в межах статутної необхідності [121, с.148]. Неприбуткові організації в Україні поділяються на державні і недержавні.

У п. 133.4 статті 133 ПК України зазначається, що не є платниками податку неприбуткові підприємства, установи та організації, що утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом; установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації ... ; установчі документи якої передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи; внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій. Згідно п. 133.4.6. ПК України та п. 4 Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій до неприбуткових організацій, що не є платниками податку, зокрема, можуть бути віднесені: бюджетні установи; громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб ... інші юридичні особи, діяльність яких відповідає Кодексу [122] [123].

Отже, податкове законодавство визначає відкритий перелік непідприємницьких юридичних осіб, суттєвою ознакою яких має бути неприбутковість, а власні кошти мають бути спрямовані на реалізацію мети та напрямів діяльності, визначених їх установчими документами. Для прикладу, згідно Листа Державної фіскальної служби

України від 05.04.2017 р. громадська організація інвалідів, яка відповідає вимогам пп. 133.4.1 п. 133.4 ст. 133 ПК України, має право в статусі неприбуткової організації використовувати власні доходи виключно на фінансування витрат на своє утримання, реалізацію мети і напрямків статутної діяльності без розподілу таких доходів чи їх частини серед засновників (учасників), ... [124].

З даного приводу О. І. Зозуляк зазначає, що кожна неприбуткова організація належить до непідприємницьких юридичних осіб, проте не кожна непідприємницька юридична особа відповідає вимогам, які б дозволяли їй набути неприбутковий статус та бути звільненою від сплати податків [125, с.103]. З наведеного випливає, що у податковому законодавстві існує інший підхід, за якого здебільшого «неприбутковість» відіграє важливу роль у звільненні від оподаткування певних доходів таких юридичних осіб [126, с.10]. У зв'язку з цим, варто погодитися з думкою Л. В. Мелех про те, щоб вирішити проблеми визначення поняття «неприбуткова організація» у термінологічній базі законодавства України, доцільно узгодити термінологічну базу норм податкового, господарського та цивільного законодавства [127, с.108].

Однак втілити у життя такий підхід складно, оскільки спеціальними нормативними актами окремі непідприємницькі юридичні особи визначаються як неприбуткові організації, що вказує на можливість звільнення таких організацій від оподаткування, проте не розкриває їх цивільно-правового статусу як непідприємницьких товариств чи установ. Для прикладу, такі положення містяться у Законах України «Про торгово-промислові палати в Україні», «Про кредитні спілки», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» тощо.

У цивілістичній літературі в контексті розкриття специфіки правового статусу непідприємницьких юридичних осіб є значна кількість праць про розкриття ролі неурядових організацій, метою створення і діяльності яких є досягнення суспільних і благодійних цілей на міжнародному рівні. Так, термін «неурядові організації» використовується в європейських країнах, що ратифікували Конвенцію про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій № 124 (1986 р.) та впроваджують «Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)» (10

жовтня 2007 р.) [128, с.30 – 31]. Відповідно до ст. 1 Конвенції, зазначений документ може застосовуватися щодо асоціацій, фондів та інших приватних організацій, які мають некомерційну мету [129].

Крім того, Радою Європи прийнято Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі, відповідно до п. 1 яких неурядові організації є добровільними самоврядними організаціями і не підлягають управлінню з боку органів державної влади. При цьому в пояснювальному меморандумі до Фундаментальних принципів зазначається, що спільним для всіх неурядових організацій є власне самоврядування, добровільний характер і той факт, що вони не розподіляють прибуток від їхньої діяльності між їхніми членами, а використовують їх для досягнення своїх цілей [130]. Схоже поняття визначено Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 1296 (XIV) від 23 травня 1968 р. [131, с.80].

Отже, закріплені в міжнародних документах положення про неурядові організації визначають таких суб'єктів як таких, що створюються з некомерційною метою, а прибуток від їх діяльності не розподіляється між членами таких організацій. Тобто є дві ключові ознаки, що дозволяють віднести неурядові організації до непідприємницьких юридичних осіб. Водночас щодо таких організацій є вказівка про те, що вони носять самоврядний характер, що вказує на специфіку їх створення виключно як юридичних осіб приватного права. У вітчизняному законодавстві, а саме в ч. 4 ст. 2 Закону України «Про громадські об'єднання» зазначається, що неурядові організації інших держав, міжнародні неурядові організації діють на території України відповідно до цього та інших законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [132]. У зв'язку з цим, можна зробити висновок, що в Україні неурядовими організаціями є громадські об'єднання, що включені в систему непідприємницьких юридичних осіб приватного права.

На міжнародному рівні статус громадських об'єднань одержав правову основу, що отримало відображення у Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., Міжнародному пакті про цивільні і політичні права від 16 грудня 1966 р. і Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. [133, с.10 – 12]. Досить часто громадські організації у Європі згадуються під назвою «третій сектор» [134, с.226]. В Україні громадські об'єднання спочатку отримали

визнання на конституційному рівні, оскільки ст. 36 Конституції України гарантує громадянам право на свободу об'єднання. Нині правовий статус громадських об'єднань регулюється спеціальним законом. Однак різноманітність видів юридичних осіб непідприємницького сектору потребує їх детальнішої систематизації, оскільки громадські об'єднання створюються як організаційно-правова форма непідприємницького товариства, що залишає поза увагу інших непідприємницьких юридичних осіб.

Разом з тим, варто зауважити, що аналіз окремих положень господарського, податкового та цивільного законодавства надав можливість зробити висновок, що, незалежно від різноманітності термінології та мети її запровадження, для всіх непідприємницьких юридичних осіб характерними є такі ознаки, як некомерційна мета створення і нерозподіл прибутку між учасниками (членами) таких організацій. Що ж до наявності чи відсутності такої ознаки, як *відсутність чи наявності майнового зв'язку між учасниками непідприємницької юридичної особи та самою юридичною особою*, варто звернути увагу на організаційно-правові форми непідприємницьких юридичних осіб.

В науковій доктрині зазначається два підходи до поняття організаційно-правової форми юридичної особи. В широкому розумінні – це закріплена нормами права модель юридичної особи певного виду, що втілює її істотні ознаки [135, с.289 – 290]. Така сукупність пов'язаних між собою ознак дає підставу за зовнішнім проявом відрізнати юридичні особи [136, с.33]. У вузькому розуміння – це сукупність додаткових ознак, які відмежовують ту чи іншу юридичну особу за додатковими ознаками [137, с.115].

Оскільки у даному дослідженні ми погоджуємося з думкою О. І. Зозуляк, що організаційно-правова форма закриває перелік ознак притаманних для тієї чи іншої юридичної особи вже на тому етапі, коли завершена видова характеристика юридичної особи за такими критеріями як порядок створення; устрій; мета [137, с.116], то вважаємо, що саме розуміння організаційно-правової форми юридичних осіб як сукупності додаткових ознак розкриє специфіку системи непідприємницьких юридичних осіб. Адже, як зазначає Н. Є. Бодяк, організаційно-правова форма покликана розмежувати суб'єктів цивільного права не стільки по цілі діяльності,

скільки по особливості правового статусу як самої юридичної особи, так і його засновників (учасників) [138,с.94].

Зокрема, І. М. Кучеренко зазначала, що основними ознаками, які повинні лежати в основі виділу організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб приватного права, мають бути наявність чи відсутність об'єкта права власності учасників та вид відповідальності. При відсутності визначених у законі об'єктів права власності учасників такими істотними ознаками доцільно визнати право учасників на отримання майна після ліквідації юридичної особи, а також покладення на них майнових обов'язків [139,с.96]. Наведена позиція вченої заперечує висловлену О. І. Зозуляк гіпотезу про те, що між непідприємницькою юридичною особою та її членами відсутній будь-яких майновий зв'язок.

Якщо звернутися до законодавства, то ст. 83 ЦК України дозволяє спеціальним законам розвиватися у напрямі відкритості переліку організаційно-правових форм юридичних осіб. Однак існують інші положення, що втілені у проекті Закону України «Про непідприємницькі організації», згідно ч. 1 ст. 10 зазначено, що непідприємницькі організації можуть утворюватись в таких основних формах, як товариство та установа, особливою формою якої є фонд [140]. З огляду на наведене, усі види непідприємницьких юридичних осіб мали б створюватися в одній із зазначених форм, хоча й критерію такої класифікації проектом Закону не визначено.

Якщо брати до уваги спеціальне законодавство, то слід зазначити наступне. Згідно ч. 1 ст. 5 Закону України «Про кооперацію», споживче товариство – це самостійна, демократична організація громадян, які на основі добровільності членства і взаємодопомоги за місцем проживання або роботи об'єднуються для спільного господарювання з метою поліпшення свого економічного і соціального стану [141]. Особливістю споживчого товариства є те, що його члени створюють товариство саме для задоволення власних економічних потреб, мають право на отримання будь-яких вигод від діяльності товариства та право на отримання майна у разі його ліквідації. Тому споживчі товариства є одним із видів непідприємницьких товариств, що мають свою специфіку, що відображається у наявності майнового зв'язку членів з споживчим товариством, але відноситься до непідприємницьких товариств з урахуванням ознак, притаманних їм як непідприємницьким юридичним особам.

Взаємні майнові вигоди мають й члени кредитної спілки від її діяльності, оскільки із визначення кредитної спілки, що міститься у ст. 1 Закону України «Про кредитні спілки» випливає, що кредитні спілки створюються з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки, що відображає інтерес членів у вступі до кредитної спілки саме через майновий зв'язок з нею [142]. Більше того, виникає питання, до яких непідприємницьких юридичних осіб варто відносити кредитні спілки – громадських об'єднань чи кооперативів, оскільки кредитні спілки, з одного боку, є неприбутковими організаціями, що створюються як фізичними особами, так і професійними спілками, що дає підстави за суб'єктним складом віднести їх до громадських об'єднань, а з іншого боку, вони створюються на кооперативних засадах і мають майновий зв'язок з їх членами, що дозволяє відносити їх до непідприємницьких кооперативів.

Звісно, варто погодитися з думкою О. І. Зозуляк, що і громадські об'єднання, і споживчі кооперативи варто визнавати організаційно-правовими формами непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу [143, с.268], до яких нині в законодавстві можна віднести непідприємницькі товариства. Втім, вважаємо, що саме наявність або відсутність майнового зв'язку дасть можливість виділити окремі види непідприємницьких товариств та віднести їх до громадських об'єднань чи непідприємницьких кооперативів.

При цьому варто погодитися з думкою І. М. Кучеренко, що для членів окремих непідприємницьких юридичних осіб відсутність чи наявність майнового зв'язку можна визначити у не розподілі чи розподілі майна між членами у разі ліквідації непідприємницького товариства.

Зокрема, якщо йде мова про громадські об'єднання, то в окремих законах прямо зазначається, що активи, що залишаються після ліквідації таких організацій, мають бути передані схожим непідприємницьким організаціям на статутні чи благодійні цілі або спрямовуються до Державного бюджету України [73], [144]. Інша ситуація має місце щодо кооперативних товариств, оскільки у законі прямо зазначається, що у разі ліквідації споживчого товариства його майно, що залишилося після проведення всіх розрахунків, розподіляється між членами, що входили до складу споживчого

товариства [145]. Такі ж нормативні положення визначені законом щодо об'єднань співвласників багатоквартирного будинку.

Втім, існує й інша проблема, пов'язана з різноманітністю форм непідприємницьких юридичних осіб, оскільки Законом України «Про громадські об'єднання» (ст. 1) передбачено, що громадське об'єднання є видом непідприємницького товариства, що за організаційно-правовою формою може утворюватися як громадська організація або громадська спілка. Втім в даному випадку варто погодитися з думкою Ю. І. Парути, що саме громадське об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою, що поділяється на види за критерієм суб'єктного складу, відповідно до якого слід виділити громадські організації та громадські спілки [146, с.73 – 76]. Такої ж думки дотримується М. В. Менджул [147, с.53 – 55].

У зв'язку з наведеними критеріями класифікації на види за суб'єктним складом, до громадських об'єднань можна віднести молодіжні громадські організації (ст. ст. 2, 6 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [148]), професійні спілки (ст. 6 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [144]), об'єднання страховиків (ст. 13 Закону України «Про страхування» [149]) тощо.

Водночас у літературі точиться дискусія щодо ст. 2 Закону України «Про громадські об'єднання», згідно якої сфера дії цього Закону не поширюється на суспільні відносини щодо утворення, реєстрації, діяльності та припинення: 1) політичних партій; 2) релігійних організацій; 3) непідприємницьких товариств, що утворюються актами органів державної влади, інших державних органів, органів ... тощо.

У зв'язку з цим, В. І. Борисова зазначає, що релігійні та громадські організації – самостійні функціональні види непідприємницьких організацій. [150, с.32], оскільки релігійні організації створюються з метою спільного задоволення релігійних потреб громадян чи сприяння цьому та поєднують в собі окремі ознаки різних організаційно-правових форм юридичних осіб (товариств і установ) [150, с.31]. Таку ж позицію висловлює І. М. Капталан, який вказує, що громадські та релігійні організації, політичні партії, професійні та творчі спілки, самоврядні організації, адвокатські об'єднання, організації роботодавців та ін., метою яких є задоволення громадських та

духовних потреб людей, слід відносити до непідприємницьких товариств [151, с.414]. Втім, незважаючи на те, що зазначені позиції вчених відображають основи спеціального законодавства про непідприємницькі юридичні особи, такі твердження не сприяють виробленню уніфікованої системи непідприємницьких юридичних осіб в цілому та непідприємницьких товариств зокрема.

Так, справді, згідно ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що вказує на різні види релігійних організацій, що мають свою специфіку створення, складу і управління [152]. Однак варто зазначити, що релігійні організації, як й громадські об'єднання, створені для задоволення певних суспільних інтересів, що не спрямовані на задоволення майнових благ їх членів.

В той же час існують благодійні організації, які згідно норм Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» можуть створюватися як благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд, що вказує на можливість існування таких організацій у різних формах із специфікою заснування, устрою чи управління, проте законодавством про громадські об'єднання не віднесені до інших непідприємницьких юридичних осіб, на які не поширюється його дія.

Враховуючи той факт, що громадське об'єднання створюється для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів, підтримуємо думку вчених, які зазначають, що релігійні організації, політичні партії тощо, хоча мають свою специфіку, але повинні відноситися до організаційно-правової форми громадського об'єднання, оскільки вони є членськими організаціями, не мають права на майно таких осіб та не несуть відповідальності за їх зобов'язаннями [153, с.281].

Разом із тим, у спеціальному законодавстві згадуються такі непідприємницькі юридичні особи, як установа, фонд, заклад. О. І. Зозуляк з цього приводу зазначає, що основною ознакою, яка об'єднує фонди, заклади та установи, є їхня побудова на унітарних засадах. Саме ці організаційно-правові форми, на її думку, потребують обґрунтування на теоретичному рівні з подальшим закріпленням у ЦК України [154, с.39].

Однак у правовій літературі з цього приводу існують різні міркування. Безперечно, що більшість вчених мають схожі погляди щодо спеціальних ознак установи, які характеризують її як самостійну організаційно-правову форму юридичної особи, а саме: відсутність членства [155, с.33 – 34], її засновники мають обов'язок щодо передачі їй майна і не можуть отримувати прибуток від її діяльності [156, с.8], створюється для задоволення соціально-культурних цілей та інтересів невизначеного кола осіб – її дестинаторів [157, с.28].

Інша ситуація має місце щодо закладу, оскільки І. М. Кучеренко у науковому дослідженні вказує на те, що заклад слід віднести до непідприємницьких товариств [158, с.11 – 12]. І. П. Жигалкін зазначає, що єдиною відмінною ознакою установи і закладу є те, що засновники останнього мають право брати участь в управлінні ним [159, с.45]. У зв'язку з цим, заклад як окрема організаційно-правова форма має бути більш досліджена на теоретичному рівні, адже на даний час складно тільки із норм законодавчого масиву визначити заклад як такий. Так, на рівні спеціальних законів відсутні будь-які єдині підходи до правового становища закладу, а тільки вказуються окремі сфери суспільного життя, у яких можуть створюватися заклади, як то, наприклад, театр – заклад культури (підприємство, установа чи організація) або колектив, діяльність якого спрямована на створення, публічне виконання та публічний показ творів театрального мистецтва (ст. 1 Закону України «Про театри і театральну справу» [160]); музей, що є провідним культурно-освітнім та науково-дослідним закладом у відповідних профільних групах музейної мережі України, що може створюватися на будь-яких формах власності (ст. ст. 1, 7 Закону України «Про музеї та музейну справу» [161]) тощо.

Водночас, сприймаємо ідею щодо виокремлення фонду в окрему організаційно-правову форму непідприємницьких юридичних осіб на рівні ЦК України. У даному аспекті варто зазначити дослідження Х. В. Войцеховської, яка виводить кваліфікуючі ознаки фонду як потенційної організаційно-правової форми непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу, а саме: 1) фонд – це організація, що не має членства; 2) фонд – це непідприємницька організація; 3) засновниками фонду можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, у тому числі держава; 4) майно фонду формується за рахунок обов'язкових і добровільних внесків; 5) особливий порядок ліквідації фонду;

б) здійснення фондом благодійних, економічних та інших дій [162, с.28]. На підтвердження зазначених висновків наводиться приклад Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», згідно якого хоча Фонд і визнається установою, але має свою специфіку функціонування. Водночас у формі фонду можуть створюватися й благодійні організації, що визначено Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», з чого випливає, що фонд функціонує поряд з установою і може створюватися на унітарних засадах як юридична особа публічного та/або приватного права.

Таким чином, виходячи з аналізу теоретичних досліджень, метою яких було визначити як систему непідприємницьких юридичних осіб в цілому, так й окремі їх види та організаційно-правові форми зокрема, а також з дійсного стану чинного законодавства про непідприємницькі юридичні особи, приходимо до висновку, що непідприємницька юридична особа – це організація, що створена і зареєстрована у встановленому законом порядку як юридична особа приватного чи публічного права, що створюється у різних сферах суспільного життя з метою задоволення соціальних і благодійних цілей, має право займатися підприємницькою діяльністю для вирішення визначених установчими документами завдань, але без мети отримання прибутку для їх розподілу між учасниками (членами) такої юридичної особи.

Визначаючи критерії поділу – устрій, порядок та мету створення юридичної особи, вважаємо, що з урахуванням сучасних реалій чинного цивільного та спеціального законодавства, видами непідприємницьких юридичних осіб слід визначати непідприємницькі товариства, як юридичні особи приватного права, що створюються в організаційно-правовій формі громадських об'єднань і кооперативів, та непідприємницькі установи та фонди, як юридичні особи приватного і публічного права. Водночас громадські об'єднання і кооперативи, як непідприємницькі товариства, можуть поділятися на види за критерієм суб'єктного складу та предмета діяльності.

Беручи за основу виведену систему непідприємницьких юридичних осіб варто розглянути підстави припинення таких юридичних осіб, що зумовлюють застосування тих форм та способів їх припинення, що визначені у підрозділі 1.1 даного дослідження та будуть предметом детального аналізу у наступних розділах. Адже при прийнятті спеціальних законів необхідно дотримуватися уніфікованих підходів до регулювання

процедури припинення юридичних осіб з урахуванням специфіки правового становища непідприємницьких юридичних осіб певного виду та організаційно-правової форми. При цьому, враховуючи той факт, що ЦК України є основним нормативним актом цивільного законодавства, саме у цьому кодифікованому акті мають бути визначені основні підстави припинення непідприємницьких юридичних осіб.

Крім того, враховуючи критерії поділу непідприємницьких юридичних осіб на види, можна окреслити критерії поділу щодо припинення непідприємницьких юридичних осіб, а саме, залежно від виду непідприємницької юридичної особи можна виділити а) припинення непідприємницьких юридичних осіб приватного права та припинення непідприємницьких юридичних осіб публічного права, а також б) припинення непідприємницького товариства, непідприємницької установи чи фонду; залежно від організаційно-правової форми непідприємницької юридичної особи – припинення громадських об'єднань і кооперативів.

Оскільки згідно норм чинного ЦК України основна увага приділена поділу юридичних осіб на товариства та установи, то окреслення узагальнюючого переліку підстав припинення непідприємницьких юридичних осіб варто визначити у зазначеному форматі, оскільки непідприємницькі юридичні особи хоча й можуть бути створені як юридичні особи приватного чи публічного права, однак й ті й інші створюються як товариства чи установи. Щодо окремих організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб та їх видів, то аналіз спеціального законодавства дозволить виконати поставлені завдання щодо уніфікації підстав припинення непідприємницьких юридичних осіб.

Більше того, у ряді спеціальних законів, що визначають правовий статус непідприємницьких юридичних осіб, коли йде мова про їх припинення, містяться відсылні норми права без деталізації особливостей реорганізації чи ліквідації. Для прикладу, у Законах України «Про культуру» (ст. 19) [163], «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (ст. 14) [164], «Про музеї та музейну справу» (ст. 10) [161] зазначається, що ліквідація та/або реорганізації закладів культури, бібліотек, музеїв тощо здійснюється в порядку, визначеному законодавством.

Отже, в правовій літературі зазначається, що як реорганізація, так й ліквідація може здійснюватися у добровільному або примусовому порядку. Б. М. Гонгало

зазначає, що юридична особа реорганізується добровільно за рішенням її засновників або органу, уповноваженого на те установчими документами, а в примусовому порядку – за рішенням уповноважених державних органів або за рішенням суду [165, с.85]. Реорганізація є складною процедурою, що проводиться в декілька етапів. Перший етап полягає у прийнятті рішення про реорганізацію. Наступним етапом є виявлення кредиторів. Завершальний етап полягає у складенні, підписанні і затвердженні передавального акта або розподільного балансу та здійсненні державної реєстрації [166].

Щодо ліквідації, то підстави припинення ліквідації подібні до реорганізації. Зокрема, О. М. Гнатів зазначає, що залежно від суб'єкта, який ініціює процедуру ліквідації, є: а) добровільна ліквідація, якщо юридична особа припиняє існування з власної ініціативи, зокрема й у судовому порядку; б) примусова ліквідація у разі припинення юридичної особи поза її волею з ініціативи інших суб'єктів [167, с.108 – 109]. В. М. Кравчук вказує на те, що порядок ліквідації юридичної особи складається з таких етапів: а) прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи; б) задоволення вимог кредиторів; в) складання ліквідаційного балансу; г) внесення запису до державного реєстру про її припинення [168, с.256].

Таким чином, можна зробити висновок, що при припиненні юридичної особи шляхом реорганізації та ліквідації саме на першому етапі визначаються підстави припинення юридичної особи, які розглядаються як фактичні обставини, що зумовлюють процес її припинення.

Якщо звернутися до ЦК України, то підстави реорганізації юридичної особи визначені у ст. 106 «Злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи», згідно якої злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду або відповідних органів державної влади.

Щодо ліквідації юридичної особи, то ст. 110 ЦК України передбачає, що підставами ліквідації юридичної особи є 1) рішення її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для

якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; 2) рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; 3) рішення суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, - за позовом відповідного органу державної влади.

Враховуючи наведені нормативні положення, можна зазначити, що згідно цивільного законодавства підставами добровільного припинення юридичної особи є рішення її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а підставами примусового припинення юридичної особи є рішення органів державної влади або рішення суду.

У зв'язку з наведеним, варто проаналізувати спеціальне законодавство щодо окреслених підстав припинення непідприємницьких юридичних осіб та визначити специфіку їх визначення. Водночас, незважаючи на те, що форми та способи припинення непідприємницьких юридичних осіб будуть розглядатися у наступних розділах дисертаційного дослідження, приєднуємося до думки І. М. Кучеренко [169, с.377 – 378], Ю. І. Парути [170, с.23] та О. М. Скоропис [171, с.13], що хоча деякі законодавчі акти, які визначають правовий статус непідприємницьких юридичних осіб, застосовують такий термін як розпуск (саморозпуск, примусовий розпуск), їх застосування доцільне тільки у випадках припинення непідприємницьких організацій, що не є юридичними особами. Тому, оскільки загальновідомими формами припинення юридичної особи є ліквідація та реорганізація, то варто внести зміни до спеціального законодавства, відповідно до яких термін «ліквідація» слід застосовувати відносно припинення тих непідприємницьких організацій, що мають статус юридичної особи, наприклад, це стосується громадських об'єднань.

Щодо підстав припинення реорганізації непідприємницьких юридичних осіб, то згідно норм спеціального законодавства визначають наступні фактичні обставини. Згідно ч. 1 ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання» реорганізація може здійснюватися за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління, у визначеному статуті порядку. Оскільки установчі документи мають відповідати нормам закону, то з наведеного випливає, що реорганізація громадських

об'єднань може здійснюватися тільки в добровільному порядку. Прикладом можна навести Статут громадської організації «Бізнес-асоціація «МИ - ХЕРСОНЦІ» [172] та Статут Громадської організації «Мережа громадських організацій Новограда-Волинського» [173], згідно яких реорганізація Організації здійснюється за рішенням Конференції.

Щодо інших нормативних актів, що визначають правовий статус окремих громадських об'єднань, то з аналізу правових норм випливає, що в одних випадках підстави реорганізації визначаються, як й в нормах Закону України «Про громадські об'єднання» [132]. Так, у Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (ст. 18) зазначається, що рішення про реорганізацію приймається з'їздом (конференцією), загальними зборами відповідно до статуту (положення) профспілки, об'єднання профспілок [144]. У Законі України «Про кредитні спілки» (ст. 9) вказується на те, що реорганізація кредитної спілки провадиться за рішенням її вищого органу управління [142]. Такі ж положення містяться у ст. 23 Закону України «Про політичні партії» [174].

В інших випадках підстави припинення не розмежовуються законами щодо форм припинення непідприємницьких юридичних осіб, з чого випливає, що реорганізація і ліквідація окремих громадських об'єднань здійснюється в добровільному і примусовому порядку. Для прикладу, в Законі України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (ст. 17) зазначається, що реорганізація і ліквідація здійснюються на підставі відповідного рішення з'їзду (конференції) організації, об'єднання, прийнятого у визначеному статутом порядку, або у примусовому порядку за рішенням суду [175]. Такі ж тенденції правотворення спостерігаються й в Законі України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (с. 13), згідно якого припинення діяльності творчої спілки здійснюється згідно з рішенням загальних зборів (з'їзду, конференції) творчої спілки, територіального осередку всеукраїнської творчої спілки; на підставі рішення суду в разі порушення законодавства України [74].

Така ситуація є неоднозначною, оскільки на перший погляд, норми окремих правових актів, що визначають правовий статус непідприємницьких організацій, відповідають нормам ЦК України щодо визначення підстав припинення юридичних

осіб шляхом реорганізації, але в той же час, будучи видами громадських об'єднань, не відповідають спеціальному закону про громадські об'єднання.

З приводу кооперативних товариств, що створюються як непідприємницькі юридичні особи, то згідно ст. 28-29 Закону України «Про кооперацію» [141] та ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію» [145] реорганізація та ліквідація споживчого товариства може провадитися за рішенням загальних зборів його членів або за рішенням суду, а в разі банкрутства – за рішенням господарського суду.

Водночас, якщо звернути увагу на окремі види кооперативів, то згідно ст. 11 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» за рішенням загальних зборів сільськогосподарський обслуговуючий кооператив може бути реорганізовано лише в інший сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, а кооперативне об'єднання – в інше кооперативне об'єднання [176], а згідно ст. 5 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» реорганізація житлово-будівельних кооперативів у об'єднання співвласників багатоквартирного будинку відбувається за рішенням загальних зборів [177]. Тобто, фактично, щодо окремих видів споживчих товариств законом визначаються тільки добровільні підстави реорганізації.

Вважаємо, що такий підхід законодавця до визначення виключно добровільних підстав реорганізації непідприємницьких товариств, незалежно від того чи це громадські об'єднання чи кооперативи, є виправданим з огляду на те, що реорганізація зумовлює продовження діяльності юридичних осіб для досягнення поставлених цілей незалежно від зміни її суб'єктного чи майнового складу. Оскільки непідприємницькі товариства, як правило, створюються фізичними і юридичними особами для задоволення соціальних, а не державних інтересів, то й рішення про реорганізацію має прийматися виключно на добровільних засадах членами товариства чи його органами без втручання органів державної влади чи суду.

Такі основні положення відповідають міжнародним стандартам. Згідно Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі зазначається, що правосуб'єктність непідприємницьких організацій може бути припинена на підставі добровільних дій її членів або її керівних органів, - у випадку банкрутства, тривалої бездіяльності чи скоєння значних правопорушень [178], [179].

Щодо непідприємницьких установ, то чинне законодавство не визначає особливих підстав їх реорганізації. При чому це стосується установ як юридичних осіб не тільки приватного, але й публічного права. Для прикладу, Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [101] регламентує правовий статус Фонду гарантування вкладів фізичних осіб як установи, що є юридичною особою публічного права, втім у законі міститься відсилочна норма до окремого закону з питань реорганізації та ліквідації Фонду, якого поки що не існує.

Тому можна вважати, що реорганізація установи може здійснюватися в добровільному та примусовому порядку. Водночас, у правовій літературі ставиться питання, що може зумовлювати примусову реорганізацію установи. Зокрема, І. П. Жигалкін зазначає, що підставами для примусової реорганізації установ можуть бути: а) систематичне здійснення установою діяльності, яка суперечить її установчим цілям, професійне здійснення підприємницької діяльності з метою отримання прибутку; б) недостатність майна для здійснення установою установчих цілей; в) неможливість досягнення мети установи; г) у разі ухилення установи від її установчої діяльності [180, с.132].

Якщо звернутися до норм ЦК України, то варто зазначити, що ст. 103 передбачає правові наслідки для установи, що можуть настати в разі зміни мети установи та структури управління на підставі рішення суду. Враховуючи специфіку реорганізації як правового явища та незважаючи на те, що метою і правовим наслідком реорганізації є перехід майна, прав і зобов'язань від юридичної особи – правопередника до юридичної особи – правонаступника, варто зауважити, що в процесі реорганізації може змінюватися як мета діяльності, так і структура управління юридичної особи, у зв'язку з чим установа не є виключенням. Крім того, враховуючи підстави, за яких установа зобов'язується змінити мету чи структуру управління, то швидше за все тут має місце примусова реорганізація, що тягне за собою зміну внутрішньої організаційно-майнової структури діяльності та управління установи, що потрібно відобразити в ст. 103 ЦК України.

Оскільки реорганізація здійснюється з метою покращення свого правового та майнового становища в ринкових умовах і, як правило, рішення про її проведення приймається її учасниками (членами) або органами управління в добровільному

порядку, то погоджуємося з думкою Ю. М. Юркевича, який зазначає, що можливість здійснення примусового припинення юридичних осіб з правонаступництвом має відбуватися виключно підставі рішення суду [181, с.9]. Також, враховуючи специфіку регулювання правового статусу окремих юридичних осіб, зокрема установ, у цивільному законодавстві слід передбачити, що з позовом до суду про примусову реорганізацію можуть звертатися й органи державної влади, що впливає зі змісту ст. 103 ЦК України.

Таким чином, приходимо до висновку, що реорганізація непідприємницьких товариства може здійснюватися виключно в добровільному порядку на підставі рішення його учасників (членів) чи органів управління відповідно до визначених установчими документами положень. Втім щодо всіх інших видів непідприємницьких юридичних осіб може застосовуватися добровільна та примусова реорганізація.

У зв'язку з цим, з метою уніфікації норм цивільного законодавства варто внести зміни до ЦК України, а саме до ст. 106 «Злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи», в ч. 1. якої передбачити: «Злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а також за рішенням суду про реорганізацію юридичної особи – за заявою відповідного органу державної влади або у випадках, передбачених законом.

Доповнити ст. 106 ЦК України ч. 1-1: «Злиття, приєднання, поділ та перетворення непідприємницького товариства здійснюються виключно за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами».

Подібного аналізу щодо підстав припинення непідприємницьких юридичних осіб, визначених законодавством, потребують й підстави, що зумовлюють їх ліквідацію. Із ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання» випливає, що ліквідація громадських об'єднань може здійснюватися у добровільному та примусовому порядку, оскільки може припинятися як за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління, так і за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) громадського об'єднання. Такі положення містяться, зокрема, й у Законах України «Про музеї та музейну справу» (ст. 10) [161], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (ст. 18) [73], «Про театри і театральну справу» (ст. 10) [160], «Про

організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (ст. 17) [175], «Про торгово-промислові палати в Україні» (ст. 10) [182].

Однак у разі примусової ліквідації в спеціальних законах визначаються різні підходи до визначення підстав припинення непідприємницьких юридичних осіб, а саме, в ряді законів зазначається, що такі організації припиняються за рішенням суду у випадках, передбачених чинним законодавством (Закон України «Про музеї та музейну справу» (ст. 10) [161], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (ст. 18) [73], «Про театри і театральну справу» (ст. 10) [160]). Тобто йде мова про відсильні та бланкетні норми різногалузевого спрямування.

В інших законах має місце ситуація, коли, крім можливості примусової ліквідації на підставі рішення суду, визначаються спеціальні підстави або умови, що зумовлюють настання таких обставин. Для прикладу, згідно ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» у судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється лише у випадках: 1) вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена цим Законом; 2) поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи; 3) систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів; 4) спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій [152].

Схожий підхід міститься й у Законі України «Про політичні партії» [174], відповідно до ст. ст. 19, 23 передбачено, що ліквідація політичної партії на підставі рішення суду можлива у разі звернення до суду органу, який зареєстрував політичну партію з поданням про анулювання реєстраційного свідоцтва, що тягне за собою припинення політичної партії та її структурних утворень або в разі заборони її діяльності за адміністративним позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян.

У кооперативних товариствах і об'єднаннях ліквідація також може здійснюватися на загальних добровільних і примусових підставах за рішенням членів або за рішенням

суду, що передбачено ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію» [145] та ст. 28 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [177]. Втім, на теоретичному рівні А. В. Зеліско робить висновок про необхідність закріплення у спеціальних нормах Закону України «Про споживчу кооперацію» вичерпного переліку підстав для винесення судом рішення про ліквідацію споживчого товариства, якими повинно стати недотримання ним мети, для якої воно створювалося, і як наслідок – нецільове спрямування доходів товариства [183].

З наведених положень спеціальних законів можна зробити висновок, що ліквідація окремих організаційно-правових форм та видів непідприємницьких товариства здійснюється у відповідності до норм ст. 110 ЦК України, у зв'язку з чим непідприємницькі товариства можуть бути ліквідовані у добровільному порядку на підставі рішення членів таких товариств та у примусовому порядку на підставі рішення суду у випадках, визначених спеціальними законами, що вказує на наявність загальних та спеціальних підстав примусової ліквідації непідприємницьких товариств. При цьому спеціальні підстави чи умови, можуть зумовлювати ліквідацію непідприємницьких юридичних осіб через наявність загальних підстав, визначених цивільним кодифікованим законом.

Однак, на даний час із урахуванням суттєвих змін у чинному законодавстві та окремих положень спеціальних актів, що визначають правовий статус непідприємницьких юридичних осіб, варто зазначити наступне.

Із аналізу п. 14 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [184] випливає, що підставами примусової ліквідації може бути не тільки рішення суду, але й рішення відповідних державних органів – у випадках, визначених законом. При цьому, якщо звернути увагу на положення законів щодо регулювання окремих непідприємницьких товариств, можна навести в приклад Закон України «Про кредитні спілки» [142], згідно ст. 9 якого зазначається, що ліквідація кредитної спілки провадиться: за рішенням її вищого органу управління; на підставі рішення Уповноваженого органу про скасування державної реєстрації кредитної спілки у зв'язку з виявленими фактами фальсифікації чи викривлення інформації, ... ; за рішенням суду. Фактично, з однієї сторони, норми спеціального закону про кредитні спілки не суперечать чинному законодавству, але

варто враховувати й той факт, що закон про державну реєстрацію юридичних осіб визначає порядок припинення як юридичних осіб приватного права, так і юридичних осіб публічного права.

Водночас у ч. 1 ст. 110 ЦК України не передбачено такої підстави ліквідації юридичної особи, як рішення державного органу і не передбачено відкритого переліку загальних підстав, за яких окремими законами рішення органу державної влади може бути загальною підставою ліквідації тієї чи іншої непідприємницької юридичної особи. У зв'язку з цим, пропонується привести спеціальне законодавство про непідприємницькі юридичні особи у відповідність з нормами ЦК України, згідно яких визначено закритий перелік загальних підстав ліквідації, виникнення яких може бути зумовлено спеціальними підставами та умовами. Тому вважаємо за доцільне дії органів державної влади спрямовувати тільки на можливість подання заяви чи позову до суду про ліквідацію юридичної особи, як спеціальну підставу (умову) ліквідації, що може бути реалізована через рішення суду, як загальну підставу ліквідації.

Щодо установ, то на рівні ЦК України не міститься спеціальних підстав чи умов щодо їх ліквідації. Не визначено й підстав і умов ліквідації установ в нормах окремих спеціальних законів. Тому на рівні теоретичних досліджень підтримуємо позицію Х. В. Войцеховської, яка зазначає, що у разі ліквідації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, доцільним є застосування загальних норм, що передбачені, зокрема ЦК України, проте з певними доповненнями [185, с.193].

Водночас, варто згадати про такий спосіб примусової ліквідації, як банкрутство, що виникає на підставі рішення суду. Однак у ст. 110 ЦК України не виокремлено серед загальних підстав ліквідації рішення суду, що може бути підставою виникнення банкрутства, а у ч. 3 даної статті міститься відсильна норма до закону про відновлення платоспроможності або визнання банкрутом, за умови якщо вартість майна юридичної особи є недостатньою для задоволення вимог кредиторів.

Втім, серед науковців існують різні підходи до визначення кола суб'єктів банкрутства та винятків з нього. Одні вчені підтримують концепцію, яка до суб'єктів банкрутства відносить лише суб'єктів підприємницької діяльності. Інші ж розробляють ідею розширення кола суб'єктів банкрутства та визнання ними не лише суб'єктів підприємницької діяльності, але й господарської взагалі [186].

Якщо звернутися до норм законодавства про банкрутство, то із Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» випливає, що банкрутство є способом ліквідації тільки юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності або фізичної особи у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності [187].

Тому неоднозначно склалася й судова практика, оскільки в одних випадках непідприємницькі організації визнаються судом такими, що можуть бути ліквідовані шляхом банкрутства, а в інших – ні. Для прикладу, згідно Постанови Верховного Суду України №3-4г15 від 18 лютого 2015 року Суд встановив, що Державна спеціалізована (воєнізована) аварійно-рятувальна служба Міністерства з питань надзвичайних ситуацій є спеціальною багатoproфільною організацією може бути визнана банкрутом, оскільки норми Закону про банкрутство та норми ГК не містять будь-яких заборон на визнання банкрутом юридичних осіб у формі установ та організацій. [188]. Інша позиція прослідковується у Постанові Вищого господарського суду України № Б24/42-09 від 13 травня 2009 р., згідно якої було прийнято рішення, що Закон про банкрутство не поширює свою дію на суб'єкта непідприємницької діяльності [189].

Водночас, якщо звернутися до окремих спеціальних законів про непідприємницькі організації, то, зокрема в ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання», ст. 9 Закону України «Про кредитні спілки» зазначається, якщо вартості майна таких організацій, що безпосередньо здійснюють підприємницьку діяльність недостатньою для задоволення вимог кредиторів, вони ліквідуються в порядку, передбаченому законом про банкрутство.

У зв'язку з цим, вченими зазначається, що до некомерційних організацій навряд чи можна застосовувати загальні процедури банкрутства без відповідного корегування з врахуванням цілей їх діяльності [190, с.162], що зумовлює необхідність доповнення Закону про банкрутство положеннями, які стосуються розширення кола юридичних осіб, що потребують спеціальних правил банкрутства [191, с.10]. Слід зазначити, що схожі неузгодженості щодо банкрутства непідприємницьких організацій містяться й в законодавстві Республіки Білорусь [192, с.96 – 97].

Втім, 18. 10. 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Кодекс України з процедур банкрутства, у якому зазначила, що боржником може бути будь-яка юридична особа

без прив'язки до визнання її суб'єктом підприємницької діяльності. Тому, можна зробити висновок, що станом на сьогодні питання щодо можливості чи неможливості визнання непідприємницької організації зі статусом юридичної особи банкрутом вичерпало себе позитивною відповіддю законодавця про можливість визнання банкрутом непідприємницьких юридичних осіб.

Висновки до розділу 1

З огляду на визначення сутності реорганізації як однієї із форм припинення юридичної особи, то реорганізацію і правонаступництво слід визначати як загальне і спеціальне поняття, що не є тотожними, оскільки правонаступництво є базисною ознакою, що визначає мету та правові наслідки проведення реорганізації і є критерієм відмежування її від ліквідації. Реорганізація як окреме правове явище існує поряд з ліквідацією та є її антиподом.

Реорганізація не є правочином, оскільки правочин за участю одного суб'єкта права, як правило, характеризується можливістю вчинення однієї юридичної дії, спрямованої на досягнення правового результату. Під час вчинення правочину перехід прав і обов'язків завжди здійснюється від одного самостійного суб'єкта права до іншого існуючого самостійного суб'єкта права. У результаті проведення реорганізації відбувається зміна суб'єкта права внаслідок його перетворення в іншу особу. Реорганізація включає в себе сукупність юридичних дій, які спрямовані на досягнення правового результату, а саме переходу майна, прав і обов'язків до новоствореного суб'єкта права.

Підставою виникнення правонаступництва при реорганізації юридичних осіб є складний юридичний склад, до якого включає сукупність таких юридичних дій, як прийняття рішення про реорганізацію, складення і затвердження передавального акта або розподільного балансу, затвердження статуту реорганізованої юридичної особи, внесення до єдиного державного реєстру юридичних осіб відповідного запису про реорганізацію юридичної особи.

Реорганізація є формою припинення та/або створення юридичної особи, що визначає способи переходу прав і обов'язків у передбаченому законом порядку

внаслідок заміни суб'єктного складу правовідношення шляхом похідного правонабуття.

Для сингулярного правонаступництва характерним є те, що до правонаступника переходить лише частина прав і обов'язків, розмір і склад яких завжди точно відомі. Тому, беззаперечно, сингулярне правонаступництво має місце в договірних зобов'язаннях, коли згідно предмета того чи іншого договору завжди чітко можна визначити склад майна чи сукупність прав, що передаються. При цьому предмет договору є істотною умовою, без дотримання якої такий договір буде вважатися неукладеним, бо не буде відомо щодо якого майна, робіт чи послуг слід вважати договір виконаним, неналежно виконаним чи невиконаним.

При реорганізації юридичних осіб виникає універсальне правонаступництво, що зумовлює перехід всієї сукупності чи окремої частини прав і обов'язків від юридичної особи – правопередника до юридичної особи – правонаступника незалежно від того, чи виявлені вони до моменту завершення процесу реорганізації юридичної особи чи після його здійснення. У разі неможливості виявлення кредиторами окремих зобов'язань, щодо яких виникло правонаступництво, застосовується інститут солідарної відповідальності.

Ліквідація є формою припинення юридичної особи, що визначає порядок припинення прав і обов'язків у юридичної особи, що ліквідується, і забезпечує захист прав її кредиторів і учасників (засновників) шляхом передачі частини майна і зобов'язань таким особам згідно умов, передбачених законом.

При ліквідації юридичної особи може відбуватися сингулярне правонаступництво щодо майна та /або окремих його зобов'язань, тому основним правовим критерієм, що відмежовує реорганізацію і ліквідацію, як форм припинення юридичної особи, є критерій наявності / відсутності універсального правонаступництва.

Банкрутство є способом примусової ліквідації юридичної особи, який застосовується у разі неможливості відновлення її платоспроможності, що настає в силу закону.

Інститут припинення юридичної особи – це сукупність правових норм, що визначають підстави, прийоми (форми) та порядок (способи) припинення юридичних осіб, що зумовлюють припинення діяльності юридичної особи або припинення

юридичної особи як суб'єкта права, у результаті чого майно, права та обов'язки юридичної особи переходять до інших суб'єктів – правонаступників у порядку правонаступництва згідно умов, передбачених законом.

Формами припинення юридичної особи є реорганізація і ліквідація. Способами реорганізації юридичної особи є злиття, приєднання, поділ, виділ і перетворення. Способами ліквідації юридичної особи є добровільна ліквідація і банкрутство.

Непідприємницька юридична особа – це організація, що створена і зареєстрована у встановленому законом порядку як юридична особа приватного чи публічного права, що створюється у різних сферах суспільного життя з метою задоволення соціальних і благодійних цілей, має право займатися підприємницькою діяльністю для вирішення визначених установчими документами завдань, але без мети отримання прибутку для їх розподілу між учасниками (членами) такої юридичної особи.

Видами непідприємницьких юридичних осіб слід визначати непідприємницькі товариства, як юридичні особи приватного права, що створюються в організаційно-правовій формі громадських об'єднань і кооперативів, і непідприємницькі установи та фонди, як юридичні особи приватного та публічного права. Водночас громадські об'єднання і кооперативи, як непідприємницькі товариства, можуть поділятися на види за критерієм суб'єктного складу та предмета діяльності.

Враховуючи поділ непідприємницьких юридичних осіб на види, можна окреслити критерії поділу щодо припинення непідприємницьких юридичних осіб, а саме, залежно від виду непідприємницької юридичної особи можна виділити а) припинення непідприємницьких юридичних осіб приватного права та припинення непідприємницьких юридичних осіб публічного права, а також б) припинення непідприємницького товариства, непідприємницької установи чи фонду; залежно від організаційно-правової форми непідприємницької юридичної особи – припинення громадських об'єднань і кооперативів.

При прийнятті спеціальних законів необхідно дотримуватися уніфікованих підходів до регулювання процедури припинення юридичних осіб з урахуванням специфіки правового становища непідприємницьких юридичних осіб певного виду та організаційно-правової форми. При цьому, враховуючи той факт, що ЦК України є основним нормативним актом цивільного законодавства, саме у цьому кодифікованому

акті мають бути визначені основні підстави припинення непідприємницьких юридичних осіб.

Реорганізація здійснюється з метою покращення свого правового та майнового становища в ринкових умовах і, як правило, рішення про її проведення приймається її учасниками (членами) або органами управління в добровільному порядку. Тому реорганізація непідприємницьких товариств може здійснюватися виключно в добровільному порядку на підставі рішення його учасників (членів) чи органів управління відповідно до визначених установчими документами положень. Втім щодо всіх інших видів непідприємницьких юридичних осіб може застосовуватися добровільна та примусова реорганізація.

Враховуючи специфіку регулювання правового статусу окремих юридичних осіб, зокрема установ, у цивільному законодавстві слід передбачити, що з позовом до суду про примусову реорганізацію можуть звертатися й органи державної влади, що впливає зі змісту ст. 103 ЦК України.

На кодифікованому рівні не закріплено обов'язку юридичної особи повідомляти безпосередньо кредиторів щодо прийняття рішення про реорганізацію, а презюмується відлік часу, що визначається моментом оприлюднення зазначеного повідомлення до органу, що здійснює державну реєстрацію. Зроблено висновок, що конкретні строки повідомлення кредиторів та заявлення ними вимог до юридичної особи мають бути визначені у ЦК України, що забезпечить юридичні гарантії захисту прав кредиторів.

Доцільно внести зміни до ст. 105 ЦК України, зазначаючи у ч. 1: «учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, а також протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення письмово повідомити про це всіх відомих їй (їм) кредиторів»; у ч. 5 «строк для заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, становить 30 днів з дня повідомлення їх про рішення щодо припинення юридичної особи».

РОЗДІЛ 2.

РЕОРГАНІЗАЦІЯ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИНИХ ОСІБ КОРПОРАТИВНОГО ТИПУ

2.1. Реорганізація непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу

Загальновідомим є те, що Конституцією України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, гарантується право на свободу об'єднання. Тут варто вказати, що прогресивним є, що сьогодні цим правом можуть скористатися не тільки фізичні особи, але і юридичні особи приватного права. Зазначене впливає із п. 4 ст. 1 ЗУ «Про громадські об'єднання» від 22. 03. 2012 р, яким визначається, що юридичні особи приватного права можуть бути засновниками та учасниками громадської спілки. Наведене свідчить про динаміку ще більшого розширення права на свободу об'єднання.

У даному аспекті доречним буде сказати, що у радянський період про такі широкі рамки реалізації права на свободу об'єднання могли тільки мріяти. В той час свобода на об'єднання була декларованою, більшість непідприємницьких об'єднань контролювалися державними органами та були виконавцями їх волі. Та разом з тим, у ЦК УРСР від 18. 07. 1963 р. містилися окремі норми присвячені припиненню державно-кооперативних, кооперативних та інших громадських організацій, які були юридичними особами. Так, згідно з ст. 39 ЦК УРСР перелічені юридичні особи припиняли свою діяльність на підставах визначених у законі та статутах останніх. Окрім того, в п. 3 наведеної статті було закріплено, що реорганізація (злиття, поділ, приєднання) допускалася тільки за рішенням загальних зборів їх членів або зборів уповноважених. Також, ст. 40 ЦК УРСР вирішувалася доля майна юридичної особи, яка припинялася. Відтак майно громадської організації, що припинялася передавалося вищестоящим організаціям або відповідному державному органу на громадські потреби. Майно кооперативної організації, яке залишалося після задоволення вимог кредиторів, використовувалося для повернення пайових внесків, а те, що залишалося передавалося вищестоящим організаціям або відповідному державному органу на загальнокооперативні потреби [193].

Натомість у сучасному ЦК України статті, якими б визначався порядок припинення досліджуваних юридичних осіб, відсутні.

Аналізуючи наведене можна поставити запитання: «Чи громадські організації та кооперативні товариства, того часу, мали більшу вагу в суспільстві ніж сучасні їх аналоги?». Очевидно, що відповідь буде негативною, адже ці об'єднання є постійними та невід'ємними учасниками усіх суспільних відносин, в тому числі і приватноправових. Саме тому вони стають суб'єктами наукового вивчення, зокрема, в рамках цього підрозділу дисертації буде здійснено дослідження порядку та особливостей їхнього припинення, яке відбувається шляхом реорганізації, адже якісний і детальний науковий супровід у даному питанні, безумовно, є необхідним для забезпечення законних інтересів усіх зацікавлених осіб.

ЦК України відносить згаданих юридичних осіб до непідприємницьких товариств. Однак, наразі, на законодавчому рівні, не визначена система непідприємницьких юридичних осіб, тому виникає потреба у зверненні до напрацювань цивілістичної доктрини. У досліджуваному аспекті питання системи цих юридичних осіб є важливим, позаяк для повноцінного вивчення особливостей їх реорганізації необхідно проаналізувати як вона здійснюється у конкретних видах.

У нашій роботі ми будемо опиратися на один із найновіших наукових підходів, який був запропонований у вітчизняній цивілістичній літературі. Зазначена класифікація є якісно новою та висловленою вперше у правовій думці. Її цінність полягає в тому, що автором визначено рекомендований перелік організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу та непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу [194]. Згрупувавши усі непідприємницькі об'єднання таким чином, вважаємо, можна досягнути їх уніфікації. Відтак, Зозуляк О. І. відносить до перших громадські об'єднання та споживчі кооперативи, а до других фонди, заклади й установи. Кожна із цих організаційно-правових форм включає в себе певні види. Наприклад, видами громадського об'єднання виступають громадські організації, громадські спілки, політичні партії, релігійні організації, благодійні товариства, саморегулівні організації та ін. А поняттям «споживче товариство» охоплюються: житлово-будівельні кооперативи, гаражні кооперативи, дачні кооперативи,

обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кредитні спілки, садові товариства та ін. [195, с.5].

У рамках цього пункту ми зосередимо свою увагу на дослідженні процесу реорганізації у відношенні непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу. Однак, у зв'язку із значними відмінностями у цивільно-правовому статусі громадських об'єднань (мета – здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів; члени громадського об'єднання не мають права на частку майна такого об'єднання; члени громадського об'єднання не несуть відповідальності за його зобов'язаннями) [196, с.7 – 8] та споживчих товариств (мета спрямована на задоволення споживчих потреб членів товариства; наявність майнового зв'язку між членом товариства та самим товариством, що опосередковується паєм; субсидіарна відповідальність членів товариства за зобов'язаннями товариства в межах вартості паю) [197, с.299], вивчення їх реорганізації буде здійснено окремо стосовно кожного із них.

Перш за все, слід наголосити на тому, що повноправними у часниками приватноправових відносин є не будь-які громадські об'єднання, а тільки ті які володіють статусом юридичної особи. Тому правовий аналіз процесу реорганізації буде здійснено саме у відношенні останніх.

У початковій редакції чинного ЗУ «Про громадські об'єднання» в ч. 1 ст. 25 містилося положення відповідно до якого одним із способів припинення громадського об'єднання могла бути реорганізація шляхом приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу [198]. Дана правова норма була піддана критиці у сучасній цивілістичній літературі, адже певні види громадського об'єднання вправі реорганізовуватися й іншими шляхами. Наприклад, відповідно до ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23. 04. 1991 року реорганізація останніх може бути здійснена через поділ, злиття та приєднання. Відтак Парута Ю. І. підкреслювала доцільність закріплення такого способу припинення громадського об'єднання, як реорганізація, без уточнення можливих шляхів його здійснення [199, с.61].

Власне така пропозиція знайшла відображення у правовому полі, позаяк 26. 11. 2015 року ч. 1 ст. 25 ЗУ «Про громадські об'єднання» було змінено відповідним чином. Однак, цією правкою законодавчий орган не поставив крапку в питанні реорганізації

громадських об'єднань, а навпаки відкрив ще більше аспектів для здійснення наукового пізнання. Оскільки тепер кількість можливих способів реорганізації змінилася в сторону їх збільшення.

Згідно з ч. 1 ст. 104 ЦК України реорганізація юридичної особи може відбутися шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення. Даним нормативно – правовим актом, практично, не надається визначення видів реорганізації, а лише прописується загальний порядок їх здійснення. Виняток становить тільки перетворення, оскільки в ч. 1 ст. 108 ЦК України закріплено, що перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно – правової форми. Стосовно інших видів реорганізації, у правовій літературі, зазначається, що у процесі злиття дві і більше юридичних осіб перетворюються на одну, приєднання – одна або декілька юридичних осіб приєднуються до іншої, поділу – юридична особа ділиться на одну або більше юридичних осіб [200, с.89].

Наведені способи реорганізації ведуть до припинення юридичної особи і створення на її базі нового суб'єкта цивільного права. Водночас є ще один спосіб реорганізації, характеристика якого надається ст. 109 ЦК України «Виділ». Це є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб. Основною його відмінністю від інших способів реорганізації є те, що юридична особа, з якої здійснюється виділ, не припиняється, а продовжує свою діяльність [201, с.33]. Саме тому даний вид реорганізації визначається окремою статтею.

Основоположним законом щодо усіх громадських об'єднань повинен бути ЗУ «Про громадські об'єднання». Саме в ньому мають визначатися основні засади діяльності цих юридичних осіб, а в спеціальних законах повинно знайти продовження регулювання їх особливостей. Такий шлях є цілком закономірним, позаяк в одному Законі неможливо врегулювати усі аспекти їх діяльності. Та все ж, про таке можна говорити тільки теоретично, позаяк на практиці окреслений підхід не зберігається. Сказане можна обґрунтувати тим, що в ЗУ «Про громадські об'єднання», який має вказувати вектор розвитку всім громадським об'єднанням, питання реорганізації регулюється досить вузько. Так, п. 1 ч. 1 ст. 25 зазначеного нормативно-правового акту визначено, що одним із способів припинення громадського об'єднання може виступити

реорганізація. Власне, на наведеному регулювання реорганізації і вичерпується чого, вважаємо, однозначно недостатньо.

Показовим є те, що в правовому висновку комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування № 7262-1 від 01. 11. 2010 року наголошується, що ЗУ «Про громадські організації» (початкова назва) відповідає європейським стандартам правового статусу неурядових організацій відповідно до Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec (2007) 14 [203, с.2]. Якщо ж проаналізувати ці Рекомендації, то можна говорити про те, що питанню припинення неурядових організацій не відводиться велике значення. Зокрема вказується, що в статуті має міститися порядок ліквідації неурядових організацій або її злиття з іншою неурядовою організацією. Зазначається, що неурядова організація, яка створена шляхом злиття двох або більше неурядових організацій є правонаступником їх прав та обов'язків. Між тим, як можна зрозуміти, виокремлюється єдиний спосіб реорганізації – злиття. Деякими іншими пунктами, якими зачіпається питання припинення розглядається тільки ліквідація і не йде мова про реорганізацію.

Окрім того, ще до прийняття ЗУ «Про громадські об'єднання», відзначалася відповідність не тільки Рекомендаціям Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec (2007)14, але й Фундаментальним принципам щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 року [204]. Мабуть, за їх зразком, підхід щодо такого врегулювання реорганізації громадських об'єднань знайшов своє віддзеркалення і в ЗУ «Про громадські об'єднання». Проте, якщо для Фундаментальних принципів та Рекомендацій такий порядок є допустимим, через те, що вони є документами загальної дії і покликані врегулювати основні засади діяльності неурядових організацій, то вітчизняне правове поле, щодо реорганізації непідприємницьких юридичних осіб, зокрема, громадських об'єднань, потребує корегування.

У зв'язку із тим, що в ЗУ «Про громадські об'єднання» передбачається тільки можливість реорганізації і не визначається порядок її здійснення доречним буде звернутися до установчих документів громадських об'єднань.

Для прикладу, статутом громадської організації «Відкрита Україна» встановлюється, що одним із способів припинення даної організації є реорганізація. Для прийняття рішення про її припинення необхідним є, щоб за нього проголосували не менше як $\frac{3}{4}$ членів від загальної кількості членів організації, які присутні на Загальних зборах. Визначається, що реорганізація здійснюється за рішенням Загальних зборів в порядку передбаченому чинним законодавством. Закріплено, що при реорганізації вся сукупність прав та обов'язків переходять до правонаступників, а також те, що дана організація не може бути реорганізована в юридичну особу метою діяльності якої є отримання прибутку [205, с.9]. Статутом громадської організації «Українська асоціація когнітивно-поведінкової терапії» встановлюється аналогічна квота для прийняття рішення про реорганізацію та міститься загальне положення наступного змісту: «Порядок та правові наслідки реорганізації визначаються відповідно до чинного законодавства» [206, с.13]. В установчому документі громадської організації «Освітні ініціативи» передбачена така ж сама кількість голосів, яка необхідна для прийняття рішення про реорганізацію. Окрім того, визначено, що реорганізація може бути проведена шляхом злиття, поділу, приєднання або перетворення. А далі, таке ж саме положення загального змісту, як і в попередньому статуті [207, с.15 – 16]. При цьому, як можна зауважити, такий спосіб реорганізації як виділ не визначено. Причини цього не до кінця зрозумілі, чи то свідомо засновники не визначили даний спосіб реорганізації, чи ні, залишається тільки здогадуватися.

У розрізі цього питання варто звернути увагу на негативну тенденцію, яка має місце в національному законодавстві та володіє своєрідною ланцюговою реакцією, що відображається в установчих документах юридичних осіб. Досить поширеним є прийняття нового закону, яким, звичайно ж, встановлюється необхідність внесення змін до інших законних чи підзаконних нормативно-правових актів. У цьому напрямі ЗУ «Про громадські об'єднання» не є винятком. Так, в Перехідних положеннях до цього Закону передбачено необхідність напрацювання змін, які треба внести в інші нормативно-правові акти. Однак, такі зміни відсутні. Наприклад, нормою ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 02. 12. 1998 року визначено, що законодавство про них складається із «...Конституції України, Закону України «Про об'єднання громадян...». Незначна правка – зміна назви Закону, якої немає дотепер

[197, с.285]. Схожі випадки можна знайти і в статутах громадських об'єднань. Так, попри те, що ч. 1 ст. 25 ЗУ «Про громадські об'єднання» змінена, в статутах продовжує використовуватися застаріла норма. Зокрема Статутом громадської спілки Всеукраїнське об'єднання «Рух захисту української мови» передбачено, що реорганізація спілки проводиться шляхом приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу [208, с.12].

Однак, зазначене не є єдиним негативним явищем у правовій площині, адже використання застарілого законодавства продовжує вживатися і в роз'ясненнях державних органів. Так, на офіційному веб-сайті Головного територіального управління юстиції в Івано-Франківській області можна прочитати, що припинення громадського об'єднання вправі здійснюватися через реорганізацію шляхом приєднання до іншого громадського об'єднання такого самого статусу [209]. Подібне, вважаємо, недопустимим, адже саме органи юстиції провадять реєстрацію та легалізацію громадських об'єднань, а відповідно вони мають бути першими хто інформує фізичних та юридичних осіб про зміни в законодавстві у сфері реєстрації.

Повертаючись до аналізу установчих документів громадських об'єднань, можна зауважити, що однозначної позиції стосовно реорганізації громадських об'єднань у них також немає. У статутах відсутні ґрунтовні положення, якими б визначався порядок реорганізації. Окрім того, звертає на себе увагу той факт, що в установчих документах громадських об'єднань практично відсутня можливість реорганізації шляхом виділу. Хоча у цивілістичній доктрині вказується на можливість реорганізації громадського об'єднання шляхом виділу. Зокрема, таку позицію займає Л. В. Ущипівська, яка пропонує внести зміни в ст. 27 ЗУ «Про громадські об'єднання» визначивши, що реорганізація може відбутися не тільки через злиття, приєднання, поділ або перетворення, але і шляхом виділу [210, с.618]. З такою пропозицією, однозначно, слід погодитися. Окрім того, про можливість виділу громадського об'єднання свідчить і надання органами юстиції адміністративної послуги з державної реєстрації рішення про виділ громадського об'єднання та наявність законодавчо визначеної форми інформаційної картки для даної послуги [211].

Варто звернути увагу й на особливості визначення реорганізації у відношенні видів громадського об'єднання. У законодавчих актах, якими визначається правове

положення конкретних видів громадського об'єднання, питання реорганізації розглядається досить неоднозначно, а в ЗУ «Про молодіжні та дитячі громадські організації» відповідні норми взагалі відсутні. Так, п. 1 ст. 23 ЗУ «Про політичні партії» від 05. 04. 2001 року допускається можливість реорганізації політичних партій, проте не визначаються можливі шляхи її здійснення. Водночас у Статуті політичної партії «Удар» зазначається, що дана політична партія може припинити свою діяльність у результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення [212]. П. 1 ст. 16 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23. 04. 1991 року визначена, що реорганізація релігійних організацій може бути здійснена шляхом поділу, злиття чи приєднання. У той же час, установчими документами релігійних організацій, в автономному порядку, може бути розширено перелік законодавчо допустимих способів реорганізації. Зокрема, таке можна зустріти у Статуті релігійної організації «Релігійна громада Свідків Єгови центрального району міста Маріуполь Донецької області», де прописано, що її реорганізація може бути здійснена шляхом злиття, приєднання, поділу чи перетворення [213, с. 5]. П. 1 ст. 18 ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії їх діяльності» від 15. 09. 1999 року визначено, що профспілки, їх об'єднання також вправі припиняти свою діяльність шляхом реорганізації. А в п. 1 ст. 17 ЗУ «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22. 06. 2012 року закріплено, що організації роботодавців, їх об'єднання можуть бути припинені шляхом злиття, приєднання, поділу або перетворення. Важливим є те, що тільки у цьому Законі згадується і про виділ: «Із організації роботодавців, їх об'єднання може бути виділена інша (інші) відповідна організація, їх об'єднання».

Дещо по-іншому передбачається реорганізація в ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 року, адже в п. 1 ст. 18 зазначається, що правонаступниками благодійної організації, у випадку її реорганізації, може бути одна або кілька благодійних організацій. Тобто, Законом виключається можливість перетворення, не тільки в підприємницькі юридичні особи, але й інші види непідприємницьких юридичних осіб.

Резюмуючи вищенаведене можна констатувати, що правове визначення реорганізації громадських об'єднань може диференціюватися залежно від конкретного виду. У цьому зв'язку, слід зазначити, що у наукових джерелах уже вказувалося, що

особливістю припинення більшості непідприємницьких товариств є те, що спеціальними законами визначається лише один або декілька видів реорганізації [214, с.290], що підтверджується нормами чинного законодавства.

В установчих документах, досліджуваних суб'єктів, питання реорганізації, також визначається неоднаково. Власне такий підхід пов'язаний із тим, що «...громадським об'єднанням надається значна свобода локальної правотворчості, яка проявляється в тому, що попри існування загальновстановлених законодавчих вимог щодо громадських об'єднань, зазвичай їм надається можливість відступлення від них через встановлення інших правил у своїх статутах чи положеннях» [215, с.183].

Однак, попри ці відмінності, як для законодавчого, так і для статутного регулювання, спільним є наявність загальної норми, якою визначається, що реорганізація повинна здійснюватися у відповідності до вимог чинного законодавства. Окреслене вказує на необхідність звернення до нормативних положень, якими регулюється здійснення реорганізації. У даному контексті не варто залишати осторонь і положення установчих документів та приватноправову доктрину, адже всебічний розгляд порядку реорганізації потребує комплексного аналізу.

Саме в основному акті цивільного законодавства вміщено базові положення щодо регламентації припинення юридичної особи, в т.ч. і реорганізації. Зі змісту ч. 1 ст. 105 можна зрозуміти, що ініціаторами реорганізації юридичної особи можуть бути: учасники, орган управління юридичної особи або суд. Тобто, реорганізація може здійснюватися у добровільному та примусовому порядку. На нашу думку, для реорганізації громадських об'єднань, є характерним виключно добровільний порядок, адже для примусового припинення ЗУ «Про громадські об'єднання» передбачено розпуск громадського об'єднання за рішенням суду про заборону. І, що важливо, перелік підстав для такого розпуску є виключним, а це є однією із належних гарантій діяльності громадських об'єднань. На цьому також наголошувала і Менджул М. В., яка стверджує, що питання реорганізації громадської організації повинно бути віднесено до повноважень найвищого органу управління [216, с.8]. Солідарна з таким твердженням і Літвіна О. Ю. Авторка, розглядаючи припинення благодійних організацій шляхом реорганізації, доводить, що вона може відбутися виключно в добровільному порядку [217, с.12].

Рішення про припинення громадського об'єднання, у формі реорганізації, приймається Загальними зборами такого об'єднання. В установчих документах встановлюється необхідна кількість голосів, які потрібні для прийняття рішення про реорганізацію. Вищий орган управління самостійно визначає квоту, яка має бути дотримана для прийняття рішення, наприклад, в уже згадуваних статутах громадських об'єднань це $\frac{3}{4}$ голосів учасників Загальних зборів, що присутні на них [205, с.9], [206, с.13],[207, с.15].

Окрім того, на Загальних зборах має бути визначено персональний склад комісії з реорганізації та встановлено її повноваження. Ч. 3 ст. 105 ЦК України допускає можливість покладення виконання функцій комісії з реорганізації на орган управління юридичної особи, і цей варіант, здебільшого, і використовується. Також, в протоколі Загальних зборів повинно бути визначено конкретний вид реорганізації, затверджено план реорганізації, вирішено питання про порядок та строки реорганізації і заявлення кредитором своїх вимог.

Повноваження стосовно управління справами юридичної особи комісія з реорганізації набуває з моменту свого призначення. Після проведення Загальних зборів, на яких прийнято рішення про реорганізацію, необхідно повідомити про це органи реєстрації. Строк для надання такого повідомлення державному реєстратору становить три дні. Державний реєстратор, після прийняття цього рішення до розгляду, вносить в Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань відомості про те, що громадське об'єднання перебуває у процесі припинення.

Комісія з реорганізації здійснює публікацію про реорганізацію громадського об'єднання в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації (Бюлетень державної реєстрації) [218, с.106]. Окрім того, оприлюднення інформації про реорганізацію здійснюється на сайті Міністерства юстиції України [219]. Даний сервіс є позитивним нововведенням та в еру комп'ютерних технологій відповідає вимогам сучасності.

У зазначеному повідомленні визначається порядок та строки заявлення кредитором своїх вимог. ЦК України визначає, що цей строк не може бути менше двох місяців і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення

щодо припинення. Комісія з реорганізації зобов'язана вжити всіх заходів для виявлення та повідомлення кредиторів про реорганізацію.

Крім наведеного, основний акт цивільного законодавства визначає низку положень, які виступають гарантіями для кредиторів юридичної особи, яка має намір припинити свою діяльність. Так, передбачено розгляд кожної окремої вимоги кредитора, зокрема, щодо сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, та надання відповіді про прийняте рішення не пізніше тридцяти днів з дати отримання вимоги кредитора. Однією із суттєвих гарантій для кредиторів юридичної особи, яка припиняється є те, що кредитор вправі вимагати від такої юридичної особи, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, чи забезпечення виконання зобов'язання. Знову ж таки для забезпечення вимог кредиторів ЦК України в ч. 5, 6 ст. 107 та ч. 3, 4 ст. 109 встановлює правило про субсидіарну відповідальність юридичних осіб- правонаступників. Водночас, питання, пов'язані із захистом прав кредиторів нами детально розглядались в межах підрозділу 1.3. роботи, а тому тут не будемо вдаватись до детального аналізу цієї проблеми.

Після проведення інвентаризації, закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами, їх розгляду, задоволення чи відхилення, комісія з реорганізації складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання, перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу та виділу). Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про реорганізацію. Ці документи мають містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, інформацію про всіх кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання які, оспорується сторонами.

Затверджений передавальний акт або розподільчий баланс (нотаріально засвідчена копія) подаються державному реєстратору для здійснення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації. Додатково заявник повинен подати державному реєстратору: заяву про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації; в разі поділу, злиття або приєднання – довідку архівної установи про прийняття документів, що підлягають

довгостроковому зберіганню; у випадку перетворення – документи для державної реєстрації створення нової юридичної особи; у разі приєднання – документи необхідні для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі.

До дня подання документів для проведення державної реєстрації реорганізації громадського об'єднання, воно має сплатити усі податки і збори, єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, адже заборгованість по них є підставою для відмови у проведенні державної реєстрації припинення громадського об'єднання.

Момент припинення юридичної особи залежить від виду реорганізації. Так, при злитті та поділі припинення вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичної особи, при перетворенні – з дати державної реєстрації нової юридичної особи, при приєднанні та виділі – з дати державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, до якої приєднуються або з якої здійснено виділ [220].

На підставі проведеного огляду порядку реорганізації громадського об'єднання можна резюмувати, що даний процес є складним та багатоетапним. Фактично, загальний порядок реорганізації громадського об'єднання мало чим відрізняється від реорганізації інших юридичних осіб, в т. ч. підприємницьких. Однак, у зв'язку із багатоаспектністю, вважаємо, є необхідність визначення загального порядку реорганізації саме в ЗУ «Про громадські об'єднання» шляхом доповнення його новою статтею, яка має визначати порядок реорганізації..

Окремо слід зупинити свою увагу на аналізі конкретних шляхів реорганізації у відношенні видів громадського об'єднання.

У національній правовій думці існує позиція відповідно до якої законодавче обмеження на перетворення громадських об'єднань в політичні партії і, навпаки, є безпідставним, адже воно необґрунтовано звужує можливості громадських об'єднань, пов'язаних із розпорядженням ними правами, які, зазвичай, має будь – яка інша юридична особа [225, с.170]. Позитивним є те, що це законодавче обмеження уже усунене, оскільки, після внесення відповідних змін 25. 11. 2015 року, реорганізація громадського об'єднання може відбуватися будь-яким визначеним ЦК України шляхом.

Звісно, при такому перетворенні, повинні бути дотримані певні умови: воно можливе тільки у відношенні громадських організацій, бо їх засновниками та членами можуть бути лише фізичні особи, як і в політичних партіях; статутом громадської організації має регулюватися порядок такого перетворення, зокрема, має бути визначено мінімальну кількість голосів для прийняття рішення; на рівні законодавства повинно бути визначено питання про членів громадської організації, що не є громадянами України, адже вони не можуть стати членами політичної партії [225, с.171].

Приклади аналогічного перетворення можна знайти і в міжнародному законодавстві. Так, ст. 32 зі значком 1 Закону Латвійської Республіки «Про громадські об'єднання та асоціації» передбачається можливість перетворення громадської організації у політичну партію. Цією нормою висуваються певні вимоги до такого перетворення: 1) рішення про перетворення може прийняти тільки вищий орган управління; 2) за це рішення має проголосувати не менше як 200 членів організації – громадян Латвійської Республіки; 3) перетворення повинно бути здійснено з дотриманням усіх вимог законодавства, яким визначається правове становище політичних партій; 4) новостворена політична партія повинна вказувати в статуті, що вона є правонаступником громадської організації. Також, при перетворенні громадської організації у політичну партію дозволено зберегти назву і символи відповідної громадської організації. При цьому аналізованим нормативно-правовим актом допускається можливість перетворення і політичних партій у громадські організації (вимоги щодо цього аналогічні вимогам перетворення громадської організації в політичну партію) [226].

У розрізі цього питання варто розглянути такий момент : якщо є неможливим перетворення громадської спілки у політичну партію, через невідповідність суб'єктного складу, то так само, є неможливим перетворення громадської спілки в громадську організацію з тих же міркувань. Окрім того, на нашу думку, інші шляхи реорганізації громадської спілки в громадську організацію також є неможливим. Ми займаємо таку позицію з огляду на те, що громадська спілка не може, ні приєднатися до громадської організації, ні злитися з ним, позаяк, у будь – якому випадку будуть невідповідності у суб'єктному складі. Така ж ситуація із громадськими організаціями,

проте в них немає суттєвої необхідності для реорганізації в громадські спілки, адже вони безперешкодно можуть набувати членства в них.

У відношенні реорганізації видів громадського об'єднання, ми схилиємося до тієї думки, що реорганізація в рамках однієї організаційно – правової форми має відбуватися без суттєвих обмежень. Звісно, повинні бути дотримані певні умови, на зразок суб'єктного складу, або щодо перетворення політичних партій, але загалом така реорганізація має допускатися. Так, наприклад, громадська організація може безперешкодно приєднатися до благодійного товариства чи навпаки.

Слід звернути увагу і на те, що у сучасній цивілістиці містяться діаметрально протилежні позиції стосовно можливості перетворення непідприємницьких організацій у підприємницькі. Так, перша група дослідників стверджує, що таке перетворення є неможливим. Зокрема, до них відноситься Менджул М. В., яка пропонуючи внесення змін до ЦК України, стосовно регулювання особливостей реорганізації, вважає, що необхідно закріпити норму, яка б визначала, що непідприємницьке товариство не може бути перетворене у підприємницьке товариство або приєднатися до непідприємницького товариства [216, с.4].

Така можливість виключається і Ущепівською Л. В., аргументуючи свою позицію, авторка посилається на те, що таке перетворення громадського об'єднання призведе до зміни основних цілей його діяльності та виникнення іншої організаційно-правової форми, яка матиме на меті отримання прибутку. Тобто, у результаті такого перетворення, воно втратить непідприємницький статус [210, с.618]. Власне, у даному формулюванні є зерно істини, бо при перетворенні непідприємницької юридичної особи в підприємницьку, так і відбудеться. Проте рішення про перетворення приймають засновники, і обираючи варіант перетворення у підприємницьку юридичну особу, вони свідомо приймають наслідки, що тягне за собою обрана опція.

Прибічником цієї позиції є і Літвіна О. Ю., вона стверджує, що «непідприємницький» статус благодійної організації незважаючи на реорганізацію повинен залишатися незмінним. На думку дослідниці, благодійна організація не може бути реорганізована у юридичну особу, основною метою якої є отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [217, с.12].

Іншу позиція займає Зозуляк О. І. Науковець веде мову про те, що поступова комерціалізація непідприємницьких юридичних осіб неминуче приведе до зміни їх правової моделі на підприємницьку юридичну особу у тих організаційно-правових формах, що передбачені для останніх [221, с.23]. Підтримує зазначений підхід і Парута Ю. І. Вона, вважає, що таке перетворення є цілком реальним, адже у розвинутих системах корпоративного права діє загальне правило про можливість реорганізації некомерційної організації, в результаті якої створюються комерційні організації, і навпаки [222, с.291].

Деякі дослідники, також, солідаризуються з можливістю перетворення непідприємницької юридичної особи в підприємницьку, але за умови дотримання певних вимог. Наприклад, Кучеренко І. М. допускає таке перетворення, лише у тому випадку, коли члени непідприємницьких юридичних осіб мають певні майнові права (право отримання майна при ліквідації або право на пай у непідприємницьких кооперативах) [224, с.364]. Тобто, нею виключається можливість перетворення громадського об'єднання в підприємницьку юридичну особу, позаяк між громадським об'єднанням та його членами відсутній будь-який майновий зв'язок.

Юркевич Ю. М. стверджує, що непідприємницькі юридичні особи можуть бути перетворені у підприємницькі, але не всі. Дослідник переконаний у тому, що така процедура є можливою тільки у відношенні тих непідприємницьких юридичних осіб, яким законом надається право на здійснення підприємницької діяльності. Відтак, науковець пропонує передбачити в ЦК України положення, згідно з яким тільки ті непідприємницькі юридичні особи, яким законом не заборонено здійснювати підприємницьку діяльність, яка відповідає меті їх створення та сприяє її досягненню вправі перетворюватися в підприємницькі юридичні особи [223, с.174].

Підтримуючи точку зору, згідно з якою непідприємницькі юридичні особи можуть перетворюватися в підприємницькі, слід вказати, що якщо їм заборонити таку трансформацію, то виходом з цієї ситуації буде те, що громадські об'єднання будуть ліквідовуватися. А після ліквідації створюватимуть нову юридичну особу, яка буде підприємницькою. Тобто, так чи інакше, можна знайти вихід із ситуації, але у випадку заборони на здійснення перетворення цей процес буде ще довшим та складнішим.

Можна зрозуміти і теоретиків, що виступають проти такої трансформації, адже основне з чого вони виходять - непідприємницька юридична особа має певну суспільнокорисну мету, і, на їхню думку, вона не може змінюватися. Як варіант, можна встановити правило стосовно визначення не універсального, а сингулярного правонаступництва у відношенні окремих видів громадського об'єднання. Зокрема, щодо релігійних та благодійних організацій. Адже перші володіють культовими спорудами, релігійним інвентарем тощо, а другі акумулюють значні фінансові ресурси у вигляді благодійних грантів та подарунків, пожертвувачів. Таким чином певні об'єкти, що мають релігійне значення повинні спрямовуватися на релігійні потреби, а гранти та подарунки на благодійність.

До того моменту, коли юридична особа зможе вільно обирати спосіб реорганізації, ще потрібно «дійти». Проте, вважаємо, що громадським об'єднанням варто надати можливість на перетворення в підприємницьку юридичну особу, а особливо, якщо таке об'єднання здійснює підприємницьку діяльність.

Продовжуючи дослідження порядку реорганізації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу зосередимо увагу на аналізі особливостей реорганізації споживчих товариств.

Зважаючи на необхідність адаптації чинного законодавства до нормативного забезпечення ЄС слід звернутися до відповідних правових актів. Зокрема, таким є Регламент Ради ЄС від 22 липня 2003 року про Статут Європейського кооперативного товариства. Його особливістю є те, що він не використовує звичний для нас поділ юридичних осіб на підприємницькі та непідприємницькі.

У Регламенті значна увага приділяється процедурі створення Європейського кооперативного товариства (далі – ЄКТ) шляхом злиття. Зокрема, визначається необхідність складення проекту умов злиття. Цей проект повинен включати: найменування та зареєстроване місцезнаходження кожного кооперативу, який бере участь у злитті, разом із найменуванням та місцезнаходженням, що пропонуються для ЄКТ; коефіцієнт обміну паїв у підписному капіталі; умови розподілу паїв ЄКТ; дату, з якої паї ЄКТ нададуть право участі в його прибутках, а також будь-які спеціальні умови, що впливатимуть на таке право; дату, з якої операції кооперативів, які беруть участі у злитті, для цілей бухгалтерського обліку, вважаються операціями ЄКТ; права,

надані ЄКТ власникам паїв; форми захисту прав кредиторів кооперативів, які беруть участь у злитті; будь-які спеціальні переваги, надані експертам, які мають перевірити проект умов злиття, а також членам виконавчих, управлінських, наглядових або контролюючих органів кооперативів, які беруть участь у злитті; статут ЄКТ та ін. За необхідності проект умов злиття може включати інші відомості. Суттєвою гарантією є те, що даний проект має пройти перевірку одним або декількома експертами, що призначаються кооперативом та на основі її проведення має бути складено письмовий звіт для членів кооперативу.

Органи управління кооперативу, які беруть участь у злитті повинні скласти детальний письмовий звіт, який пояснює, а також обґрунтовує проект умов злиття з правової та економічної точки зору, та, зокрема, коефіцієнт обміну паїв.

Передбачається опублікування проекту умов злиття в національному офіційному друкованому засобі масової інформації. Дана публікація має містити відомості про: вид, найменування, зареєстроване місцезнаходження кожного кооперативу, який бере участь у злитті; адресу місця або реєстру, в якому зберігаються статут та всі інші документи і відомості щодо кожного кооперативу, який бере участь у злитті, а також номер занесення в реєстр; зазначення заходів, запроваджених для реалізації прав кредиторів та членів відповідного кооперативу, а також адреса, де можна безкоштовно отримати інформацію про такі заходи; найменування та зареєстроване місцезнаходження, що пропонується для ЄКТ; умови, які визначають дату, з якої злиття набере чинності.

Не опущено в Регламенті й права членів кооперативу, що зливається. Такий висновок зроблено виходячи із того, що член кооперативу, щонайменше за місяць, до скликання загальних зборів для вирішення питання стосовно злиття, має право знайомитися із такими документами: проектом умов злиття; річною фінансовою звітністю та звітами органів управління кооперативів, які беруть участь у злитті, за три попередні фінансові роки; звітом експертів про вартість паїв, які підлягають розподіленню в обмін на активи кооперативів, які беруть участь у злитті, або коефіцієнт обміну паїв; звітом виконавчого органу або органу управління кооперативу. Більше того, при виявленні бажання член кооперативу вправі отримати безкоштовно копії документів або витяги з них.

Встановлено двоступеневу процедуру перевірки законності злиття. На основі першої перевірки видається сертифікат, який посвідчує завершення усіх дій та вимог, необхідних для проведення злиття. З приводу наступної перевірки зазначається, що законність злиття має відстежуватися у рамках процедури, що стосується завершення злиття та формування ЄКТ, судом, нотаріусом або іншим уповноваженим органом держави-члена майбутнього місцезнаходження ЄКТ з метою перевірки законності цього аспекту злиття кооперативів [227].

Позитивним є те, що Регламентом детально і прозоро прописано процедуру злиття кооперативів. Міститься перелік відомостей, що, обов'язково, повинні бути вказані у проекті умов злиття, публікації про злиття, перелік документів з якими може знайомитися член кооперативу тощо. Звісно, нам варто використати ці прогресивні положення.

Стосовно проекту умов злиття, можна провести паралель із передавальним актом та розподільчим балансом. Однак практично в жодному національному нормативному акті немає вказівки на відомості, які повинні бути відображені в них. Окрім уже цитованої норми ЦК України про те, що в них має вказуватися положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, інформацію про всіх кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання які, оспорується сторонами.

Національними основоположними актами в сфері кооперації є ЗУ «Про споживчу кооперацію» від 10. 04. 1992 року, ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17. 07. 1997 року та ЗУ «Про кооперацію» від 10. 07. 2003 року. У наведених нормативах документах питанню реорганізації присвячено всього-на-всього по одній статті, окрім того, перший Закон вміщує в одній нормі регламентацію не тільки реорганізації, але й ліквідації. Відповідно у ч.1 ст. 18 ЗУ «Про споживчу кооперацію» закріплено правову норму наступного змісту: «Реорганізація та ліквідація споживчого товариства провадиться за рішенням загальних зборів його членів або за рішенням суду, а в разі банкрутства - за рішенням господарського суду». З наведеного формулювання не до кінця зрозуміло, хто ж приймає рішення про реорганізацію: чи тільки Загальні збори його членів, чи таке рішення може прийняти і суд? Ми вважаємо, що прийняття рішення про реорганізацію має залишатися виключно за Загальними зборами. Таким

чином вбачається, що реорганізація споживчого товариства, як і громадського об'єднання, повинна здійснюватися у добровільному порядку.

Ст. 11 ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» встановлюється своєрідне імперативне правило, адже нею передбачається, що сільськогосподарський обслуговуючий кооператив може бути реорганізовано лише в інший сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, а кооперативне об'єднання – в інше кооперативне об'єднання. При цьому визначено, що дане рішення приймається Загальними зборами.

У розрізі цього питання, не зайвим буде зауважити, що у цивілістичній доктрині уже є певні напрацювання з цього приводу. Зокрема, Гайдаржи Х.А. зазначає, що правове регулювання реорганізації сільськогосподарських переробних кооперативів має суттєві особливості, які обумовлені законодавчими приписами та обмеженнями. По-перше, авторка стверджує, що реорганізація сільськогосподарського переробного кооперативу не може бути проведена шляхом перетворення, що передбачає зміну організаційно – правової форми. Вона відстоює позицію, згідно з якою, сільськогосподарський переробний кооператив може бути реорганізований в будь-який інший вид сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (заготівельно-збутовий, постачальницький, сервісний тощо), проте не вправі реорганізовуватися у господарське товариство чи навіть у сільськогосподарський виробничий кооператив, адже він не є окремою організаційно - правовою формою. Дослідниця робить висновок, що інші варіанти перетворення сільськогосподарського переробного кооперативу будуть неможливими до того моменту поки він не буде визнаним окремою організаційно – правовою формою. Єдиним можливим шляхом реалізації такого плану є двоступенева процедура: 1) ліквідація існуючого сільськогосподарського кооперативу; 2) створення нової юридичної особи в потрібній організаційно – правовій формі. По – друге, дослідниця виключає й такі форми реорганізації, як поділ та виділ. Гайдаржи Х. А. робить цей підсумок виходячи із буквального тлумачення відповідної норми Закону, адже нею передбачено, що в результаті реорганізації створюється сільськогосподарський обслуговуючий кооператив в одному числі. Авторка стверджує, що така ситуація є необґрунтованим обмеженням прав сільськогосподарських переробних кооперативів і може бути частково виправлена шляхом внесення змін у ЗУ

«Про сільськогосподарську кооперацію» [228, с.271]. Таку позицію доцільно підтримати. Досить дискусійним є твердження дослідниці на рахунок можливості визнання сільськогосподарського переробного кооперативу окремою організаційно – правовою формою. Це, на нашу думку, є апріорі, неможливим у зв'язку із тим, що даний вид юридичної особи не володіє значною специфікою, яка би вказувала на потребу визнання її окремою організаційно – правовою формою. Самостійною організаційно – правовою формою виступає споживче товариство, яке об'єднує окремі види. Вбачається логічним встановлення можливості реорганізації між видами окремої організаційно – правової форми без обмежень. При цьому доцільним є внесення відповідних змін у ч.1 ст. 108 ЦК України. Якщо взяти до уваги можливість безперешкодного перетворення товариства з обмеженою відповідальністю на товариство з додатковою відповідальністю або акціонерне товариство, які виступають видами однієї організаційно – правової форми, то можна стверджувати, що так само і може відбуватися перетворення і між видами споживчого товариства.

У ст. 28 ЗУ «Про кооперацію» закріплено норму згідно з якою рішення про реорганізацію кооперативу приймається Загальними зборами членів кооперативу, у порядку визначеному законодавством та статусом кооперативу. Також перелічено можливі шляхи реорганізації: злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення. Встановлено, що у випадку реорганізації права та обов'язки кооперативу переходять до його правонаступників. Ст. 15 зазначеного нормативно-правового акту визначає необхідність прийняття рішення про реорганізацію кваліфікованою більшістю (не менш як 75 % членів кооперативу присутніх на Загальних зборах). Для прикладу законодавство Німеччини «Про виробничі та господарчі кооперативи» визначає необхідною для прийняття такого рішення більшість голосів, яка складає не менше $\frac{3}{4}$ поданих голосів, а Закон Республіки Казахстан «Про споживчий кооператив» визначає рішення як таке, що прийняте, у тому випадку коли за нього проголосувало більше половини членів, що присутні на зборах [241, с.130].

Якщо з тлумачення відповідної норми ЗУ «Про споживчу кооперацію» не зовсім ясно хто приймає рішення про реорганізацію, то з аналізу правових норм ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» та ЗУ «Про кооперацію» чітко зрозуміло, що це Загальні збори. Відтак можна стверджувати, що ч. 1 ст. 11 ЗУ «Про споживчу

кооперацію» має бути редагована таким чином, щоб її тлумачення не мало під собою подвійного змісту. Та й взагалі вбачається логічним, щоб регламентація реорганізації та ліквідації здійснювалася окремими статтями.

Окрім того, у ст. 28 ЗУ « Про кооперацію» визначено, що реорганізація здійснюється у порядку визначеному законом та статутом кооперативу. Ми вже аналізували законодавчі положення ЦК України та ЗУ «Про юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадські формування» стосовно реорганізації громадських об'єднань. Вони є аналогічними і для споживчих товариств. Спеціальні законодавчі акти в сфері кооперації також досліджено. На основі проведеного наукового пошуку можна стверджувати, що такого законодавчого регулювання недостатньо.

Слід звернутися і до установчих документів кооперативу, можливо, саме в локальних актах діяльності процедура реорганізації врегульована детальніше.

Статутом обслуговуючого кооперативу «Перша станція» встановлено, що реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення та виділення) може бути проведена за рішенням Загальних зборів членів кооперативу [229].

Статут авто гаражного кооперативу «Бобік» також передбачає, що рішення про реорганізацію приймають Загальні збори. Закріплено положення, що реорганізація проводиться згідно із чинним законодавством та статутом кооперативу. При реорганізації всі права та обов'язки кооперативу переходять до правонаступників [230].

Статутом обслуговуючого кооперативу «Житлово-будівельний кооператив» визначено, що він може реорганізовуватися в підприємства інших форм господарювання відповідно до законодавства України [231]. З такого формулювання випливає, що засновники даного кооперативу встановили можливість реорганізації не тільки в інші види споживчих товариств, але і в підприємницькі юридичні особи.

Аналогічне формулювання міститься і в Примірному Статуті сільськогосподарського виробничого кооперативу затверджені Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08 січня 2014 року № 1 [232]. Проте якщо за статутними положеннями обслуговуючий кооператив «Житлово-будівельний кооператив» є непідприємницьким та не має на меті отримання прибутку для наступного розподілу між учасниками, то другий таким не є.

Натомість у Примірному Статуті сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу затверджені Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 травня 2013 року № 315 вказується на неможливість такої реорганізації, адже визначено, що кооператив за рішенням Загальних зборів може бути реорганізовано тільки в інший кооператив [233]. Проте на практиці даний принцип не дотримується. Наведене підтверджується Статутом сільського обслуговуючого кооперативу «Трітон». Так, п. 17. 1 встановлено, що кооператив за рішенням Загальних зборів може реорганізовуватися в підприємства інших форм господарювання [234, с.9]. Окреслене свідчить про декларативний характер примірного статуту, і хоча, його положення є диспозитивними, а засновники самі обирають використовувати його, чи ні, хотілося б висловити тезу про те, що все таки примірний установчий документ мав би бути більш близьким до практики.

З усіх аналізованих нами установчих документів кооперативних товариств в Статуті гаражного кооперативу «Залізничник – Бориспіль» процедура реорганізації приписана чи не найдетальніше. Так, Статутом останнього встановлено, що реорганізація кооперативу проводиться за рішенням Загальних зборів, прийнятим одностанно всіма членами кооперативу. Окрім того, зазначається й те, що для проведення реорганізації, рішенням Загальних зборів створюється комісія з реорганізації з числа членів кооперативу. Комісія з реорганізації розробляє план реорганізації, складає розділовий баланс та представляє ці документи на затвердження Загальним зборам [235].

На основі наведеного можна стверджувати, що в установчих документах споживчих товариств порядок реорганізації також не є належно визначеним. В основному, в статутах споживчих товариств, міститься відсилочна норма до чинного законодавства. Однак, у зв'язку із проведенням дослідження національних нормативно – правових актів в сфері кооперації, також можна вести мову про те, що належний стан правового забезпечення реорганізації споживчих товариств, на разі, відсутній.

З метою удосконалення чинного законодавства в досліджуваній сфері слід проаналізувати правові акти інших держав. Так, Ст. 39 Закону Республіки Таджикистан «Про кооперативи» встановлює, що реорганізація кооперативу може бути проведена за рішенням Загальних зборів членів кооперативу, яке приймається не менше як $\frac{3}{4}$ голосів

присутніх на Загальних зборах членів кооперативу. Передбачено, що кооператив може бути перетворений в підприємницьке товариство, однак для цього є необхідною одноголосна згода всіх членів кооперативу. З окресленого вище можна зрозуміти, що згідно цього законодавства кооператив вправі реорганізовуватися не тільки в інші види кооперативу, але й інші непідприємницькі товариства та й, крім того, і в підприємницькі. Однак для перетворення у підприємницьке товариство чи спільноту висуваються суворіші вимоги в частині необхідної кількості голосів для такого перетворення. Відтак, при такому перетворенні, потрібною є одноголосна згода усіх членів кооперативу, а не тільки тих які присутні на Загальних зборах.

П. 2 цитованої статті гласить про те, що при реорганізації кооперативу складається акт передачі або розподільчий балансовий звіт, який має містити положення про правонаступництво по всіх зобов'язаннях реорганізованого кооперативу у відношенні всіх його кредиторів та боржників. Акт передачі або розподільчий балансовий звіт підлягає затвердженню Загальними зборами членів кооперативу і передається в орган, який здійснює державну реєстрацію для державної реєстрації новоствореного кооперативу або для внесення змін і доповнень в Єдиний державний реєстр юридичних осіб та індивідуальних підприємців [236]. Власне така процедура здійснення дій для реорганізації є типовою і в Україні, але ми навели її з тією метою, щоб підтвердити необхідність врегулювання порядку реорганізації шляхом закріплення основоположних норм в спеціальному законодавстві. У підставі наведеного, стверджуємо, що зазначений досвід має бути використаний і в нашій державі.

Досліджуючи особливості реорганізації споживчих товариств не можна оминати увагою судову практику. Так, 25. 07. 2013 року Корольовський районний суд м. Житомира розглядав позов до Малинського споживчого товариства про визнання Загальних зборів від 05. 08. 2009 року та змін до Статуту недійсними, а прийнятих на Загальних зборах рішень недійсними. Позивачі стверджували, що вони будучи членами Малинського споживчого товариства не були повідомленні про проведення Загальних зборів, на яких було обрано голову правління та затверджено зміни до статуту товариства. Крім того, позивачі наполягали на визнанні незаконними дій голови правління Малинського споживчого товариства про надання 12. 10. 2011 року

державному реєстратору пакету документів про припинення цього споживчого товариства шляхом реорганізації в ТОВ «Малинське споживче товариство». Суд розглянувши справу по суті прийшов до висновку, що Загальні збори Малинського споживчого товариства, які проводилися 05. 08. 2009 року проведено з порушенням статуту товариства та ЗУ «Про споживчу кооперацію». В частині визнання незаконними дій голови правління, стосовно реорганізації споживчого товариства, суд зазначає, що йому не надані достатні докази щодо подання пакету документів державному реєстратору. Та, попри це, суд у задоволенні позову відмовив у повному обсязі. Причиною цього стало те, що рішення від 05. 08. 2009 року було скасовано Загальними зборами товариства 18. 11. 2011 року. Таким чином предмет спору був відсутній [237]. Проте, на цьому розгляд спірних моментів не завершився, адже на рішення суду першої інстанції була подана апеляційна скарга. Апеляційний суд Житомирської області 18. 10. 2013 року розглянувши апеляційну скаргу скасовує судові рішення першої інстанції ухвалюючи нове рішення про відмову в задоволенні позову [238]. Потрібно підсумувати, що рішення суду першої та апеляційної інстанцій не надто різняться. Вважаємо, що наявність таких спірних ситуацій є наслідком не належного правового забезпечення питання реорганізації споживчих товариств.

Ще одна справа, яка набула значного розголосу, стосується Березнянського споживчого товариства. Зокрема, в сучасній періодиці містяться публікації про те, що дане споживче товариство порушує права своїх членів (не надає правдивої інформації про свою господарську діяльність, відмовляє пайовикам у наданні установчих документів для ознайомлення, не допускає до роботи новообраного правління тощо). Між ним, заслуговує уваги і той факт, що пайовики стурбовані питанням можливого перетворення Березнянського споживчого товариства на товариство з обмеженою відповідальністю. Учасників споживчого товариства хвилюють наступні питання: «Хто, в такому випадку, виступатиме засновником?», «Хто має право на прибуток та яка роль пайовиків?» [239]. Планованого перетворення, якого не бажали пайовики, не відбулося. Це твердження впливає із даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, позаяк організаційно – правова форма цієї юридичної особи і надалі є споживчим товариством [240].

Як у випадку із Малинським споживчим товариством, так само із Березнянським пайовики негативно ставляться до можливості перетворення у підприємницьку юридичну особу. Така тенденція, вважаємо, зумовлена відсутністю належного правового врегулювання порядку реорганізації споживчих товариств. Особливо учасників хвилює питання про юридичну долю їхніх паїв при перетворенні у підприємницьку юридичну особу. Можливий варіант вирішення цієї ситуації пропонує Зеліско А. В., яка зазначає, що здійснення обміну об'єктів права власності учасників товариства визначено Положенням про порядок реєстрації випуску акцій та інформації про їх емісію під час реорганізації товариства, прийнятою Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. І попри те, що дане положення покликане врегульовувати реорганізацію господарських товариств, безпосередньо порядок обміну об'єктів права власності може застосовуватися і до інших форм юридичних осіб, включаючи і тих для учасників, яких є властивою наявність об'єктів права власності та майнових прав [241, с.129]. Тобто, керуючись даним Положенням можна визначити порядок обміну об'єктів права власності членів споживчого товариства – паїв на акції чи частки в статутному фонді господарського товариства. Для цього товариство повинно здійснити оцінку належних його членам паїв. Реалізація такого обміну здійснюється шляхом видачі засновникам письмового зобов'язання про надання відповідної кількості акцій або часток у статутному фонді товариства. Видача засновникам такого письмового зобов'язання виступає тимчасовим засобом закріпленні права на акції чи на частку в статутному фонді товариства. Після реєстрації новоствореної особи відбувається відповідний обмін письмових зобов'язань на акції або частки в статутному фонді товариства [241, с.135]. Слід підтримати позицію про те, що такий порядок обміну доцільно закріплювати у статуті товариства.

Однак врегулювання потребує не тільки порядок обміну паїв, але й ряд інших питань. До них, зокрема, відносяться окремі особливості проведення реорганізації. У цьому напрямі, вважаємо, доцільним використання європейського законодавства. Взявши за основу основні засади Регламенту Ради ЄС від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства можна говорити про вдосконалення законодавчого та статутного регулювання. Відтак, потрібно нормативно закріпити положення про потребу складення проекту реорганізації, який повинен вміщати

основні засади реорганізації. Окрім того, орган управління кооперативу має скласти звіт, у якому мають знайти пояснення та обґрунтування умови проекту реорганізації. Також, ще одним механізмом спрямованим на забезпечення прав учасників юридичної особи, яка буде реорганізовуватися, в перспективі, може бути встановлення здійснення перевірки проекту умов реорганізації експертами. Можна висловити припущення, що ними вправі бути самі учасники юридичної особи, які володіють відповідними знаннями. Після проведення такої перевірки варто скласти звіт, а потім ознайомити з ним учасників кооперативу. Регламентом встановлено обов'язок публікації проекту умов реорганізації у засобах масової інформації. В національному правовому порядку, також, визначено потребу публікації інформації про реорганізацію юридичної особи. Важливим є надання повного доступу учасникам юридичної особи до перерахованих документів, який проявляється у їх можливості завчасно ознайомлюватися із ними, робити копії та витяги із них. Законодавче встановлення схожого механізму, з наступною його інтерпретацією в статуті юридичних осіб, може зменшити існування спірних ситуацій пов'язаних із реорганізацією юридичної особи.

Ще одним важливим аспектом, на аналізі якого, слід зупинити свою увагу є можливість реорганізації споживчого товариства у підприємницьку юридичну особу. Ми уже наводили позицію Кучеренко І. М. з приводу реорганізації непідприємницьких юридичних осіб у підприємницькі, адже, Кучеренко І. М. зазначає, що перетворення непідприємницьких юридичних осіб у підприємницькі можливе лише у випадку, коли члени (учасники) непідприємницьких юридичних осіб мають певні майнові права, наприклад, право на отримання майна у випадку ліквідації цих юридичних осіб чи право на пай у непідприємницьких кооперативах [224, с.364]. Аналогічну позицію займає і Зеліско А.В. Зокрема, дослідниця стверджує, що споживчі товариства вправі перетворюватися у підприємницькі товариства, адже між споживчим товариством та його учасниками наявний майновий зв'язок. Окрім того, авторка стверджує й те, що споживчі товариства можуть перетворюватися у непідприємницькі юридичні особа, проте тільки в ті між якими наявний майновий зв'язок між юридичною особою та членами такого товариства [242, с.14]. За необхідне, вважаємо, підтримати висловлений підхід.

Про те, що об'єктивно вимогою сучасності є надання права споживчим товариствам на перетворення у підприємницькі юридичні особи, свідчить факт наявності випадків можливої реорганізації, як у випадку з Малинським та Березнянським споживчими товариствами. Такої негативної реакції на можливість перетворення у підприємницьку юридичну особу, на нашу думку, можна уникнути встановивши прозорий механізм перетворення. Пріоритетним при цьому мають виступати інтереси пайовиків, їм необхідно надати законодавчу гарантію того, що їхні паї не будуть втрачені, а відповідним чином «перетворені» в акції чи частки в статутному капіталі. За таких умов, пайовики, мабуть, не будуть проти реорганізації, адже вони зможуть отримати більший прибуток ставши учасником підприємницької юридичної особи.

На підставі проведеного аналізу пропонуємо наступні висновки щодо реорганізації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу:

- з метою уникнення спірних ситуацій, пов'язаних із реорганізацією непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу, слід розробити та законодавчо закріпити прозорий механізм здійснення реорганізації;

- реорганізація непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу має відбуватися у добровільному порядку шляхом прийняття відповідного рішення Загальними зборами такої юридичної особи;

- слід встановити «вільну» реорганізацію досліджуваних юридичних осіб між видами окремої організаційно – правової форми. Вважаємо, що, реорганізація шляхом, перетворення у підприємницьку юридичну особу може бути здійснено у відношенні споживчих товариств та громадських об'єднань, які здійснюють підприємницьку діяльність.

- варто законодавчо закріпити кількість голосів необхідних для прийняття рішення про реорганізацію, яка має становити $\frac{3}{4}$ голосів усіх присутніх учасників на Загальних зборах. У випадку перетворення в підприємницьку юридичну особу – слід встановити вимогу щодо одноголосної згоди усіх присутніх на Загальних зборах.

2.2 Реорганізація непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу

Перш ніж досліджувати порядок реорганізації, щодо визначених у межах цього пункту юридичних осіб, варто зупинитися на сучасному розумінні такого поняття як «непідприємницька юридична особа унітарного типу», адже його використання у приватноправовій термінології є відносно новим. Основною причиною визначення цього поняття стали міркування про те, що на сьогодні категорії «установа», яка регламентована ЦК України, недостатньо для окреслення всього розмаїття тих юридичних осіб, які побудовані на унітарних началах. Саме тому, стверджується про доцільність виокремлення такої категорії, як «непідприємницька унітарна юридична особа» або «непідприємницька юридична особа унітарного типу» [243, с.354].

Вперше цей підхід запропоновано О. І. Зозуляк, яка наводить наступну дефініцію: «непідприємницька юридична особа унітарного типу – це юридична особа приватного або публічного права, що має унітарний устрій, створюється з метою задоволення публічно-корисних інтересів у різних сферах суспільної діяльності». Далі науковець деталізує систему таких юридичних осіб, яка повинна включати три самостійні організаційно-правові форми: установу, заклад і фонд. У межах кожної організаційно-правової форми виокремлюються певні види. Зокрема, видами установи виступають різні за своєю сутністю, ієрархією та характером повноважень (загальної і спеціальної компетенції) органи державної влади (центральної й місцевої), перелік яких є відкритим; видами закладів є театри, архіви, бібліотеки, музеї, заклади освіти, науки, медичні й інші заклади, сфера діяльності яких загалом відповідає меті створення; видами фонду виступають благодійні, екологічні фонди, фонди соціального розвитку та інші [195, с.27]. Підтримуючи окреслений підхід, слід вказати, що про його слушність веде мову і Р. О. Стефанчук. Зокрема він указує, що доречною є позиція щодо розуміння поняття «установа» як юридичної особи публічного права та, що заслуговують на увагу наукові підходи стосовно визначення категорій «фонд» і «заклад» [244, с.3]. Солідаризуючись із такими науковими поглядами надалі будемо притримуватися запропонованої систематизації.

Окрім того, аналогічно, як і в попередньому пункті, дослідження реорганізації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу будемо проводити окремо у

відношенні кожної із визначених організаційно-правових форм. Наукове вивчення у такому аспекті є доцільним з огляду на те, що установа, заклад та фонд попри, володіння ними спільними рисами (які і дозволяють їх об'єднати в межах конструкції непадприємницька юридична особа унітарного типу), наділені й відмінними ознаками. Так, ідентифікуючими ознаками установи є: мета - реалізація ними певних державних завдань та виконання відповідних функцій державницько-управлінського характеру; створення їх виключно у формі юридичних осіб публічного права; створення та діяльність на підставі установчого акта; можливість застосування до засновника субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи [197, с.321 – 326].

Ознаки закладу є наступними: особлива мета діяльності закладу, що зумовлена сферою їх діяльності (освітньо-наукова, медична та історико-культурна); обов'язок засновника брати майнову участь у діяльності закладу, тобто фінансувати його не тільки під час заснування, але й протягом усього строку діяльності закладу; установчим документом є статут; у разі ліквідації майно, яке залишилося після погашення боргів, передається засновнику останнього; заклади можуть бути або юридичними особами приватного права, або юридичними особами публічного права [197, с.345 – 348].

Фонд, також, вирізняється своїми видовими ознаками, серед яких: діяльність будь-якого фонду пов'язана із реалізацією специфічної мети – акумуляцією коштів які використовуються для благодійництва, захисту довкілля, розвитку соціальної сфери, економіки тощо; кошти фонду (зазвичай) формуються засновниками та іншими особами (меценатами); фонди можуть переслідувати як приватно-корисний, так і суспільно-корисний інтерес; фонди можуть діяти як юридичні особи приватного права, так і публічного права; специфічні органи управління фонду; особливості реорганізації фонду [197, с.365 – 367]. Окреслені ознаки є підтвердженням того, що дослідження варто проводити певними блоками,

Загальні засади правового статусу установ закріплено в ЦК України. В Основному акті цивільного законодавства надається таке визначення установи – це «...організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна». Особливістю установи є те, що вона побудована на унітарних засадах, і тому засновники не беруть участі в управлінні

нею. Вони, так би мовити, самоусуваються після проведення державної реєстрації, залишаючи установі майно, яке передають при створенні для подальшого здійснення мети діяльності установи. Майно, яке передається установі визначається в установчому акті, який, крім цього, має містити відомості про правління установи, наглядову раду та може передбачати створення й інших органів, визначати порядок їх формування та склад.

Також у ЦК України встановлено можливість зміни мети установи та структури правління. Передбачено, що особливості правового статусу окремих видів установ встановлюються законом. Втім, таке формулювання характерне не тільки для досліджуваних юридичних осіб, але й для інших видів юридичних осіб. У розрізі цього питання слід вказати, що нормативна регламентація створення, діяльності та припинення будь-яких юридичних осіб носить комплексний характер та може регулюватися різними галузями права. У даному аспекті досить спірною є висловлена в науці позиція про неможливість застосування положень цивільного законодавства до процесів правонаступництва органів державної влади в результаті їх реорганізації [245, с.67]. Вважаємо, що якщо орган державної влади діє зі статусом юридичної особи, він повинен діяти в певній організаційно-правовій формі. Оптимальною і найбільш поширеною організаційно-правовою формою для таких специфічних є установа.

На нашу думку, загальні питання реорганізації органів державної влади лежать у площині цивільного права, при цьому не заперечуємо, що спеціальні питання їх реорганізації регламентуються нормами адміністративного чи конституційного права. Крім того такий підхід, також, закріплений і чинним ЦК України. Слушність обраного шляху прослідковується і в цивілістичній доктрині, адже вказується на доцільність закріплення фундаментальних положень про непідприємницькі юридичні особи саме в межах ЦК України та на його розвиток в актах спеціального законодавства [197, с.369]. Це стосується і реорганізації.

В Основному акті цивільного законодавства практично не визначено особливості проведення реорганізації установ (за винятком визначеної заборони на перетворення установ (ч. 4 ст. 104 ЦК України)), а оскільки у ньому вказується на можливість визначення окремих аспектів правового статусу певних видів установ іншими законами, то це зумовлює необхідність звернення до спеціальних законодавчих норм.

Такий аналіз буде здійснено зважаючи на прийнятий поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Оскільки єдиним органом законодавчої влади є Верховна Рада України, то слід проаналізувати правові норми, якими здійснюється регламентація її діяльності. Конституцією України визначено склад Верховної Ради України - 450 народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України. Встановлено порядок проведення позачергових виборів до Верховної Ради України, які призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяти днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України. Іншими нормативами, які регламентують діяльність законодавчого органу є ЗУ «Про Регламент Верховної Ради України» від 10. 02. 2010 року, ЗУ «Про комітети Верховної Ради України» від 04. 04. 1995 року та ЗУ «Про статус народного депутата України» від 17. 11. 1992 року. Аналізуючи ці законодавчі акти можна зауважити, що в них взагалі відсутній термін «реорганізація», що, вважаємо, пов'язано із особливим порядком функціонування цього органу державної влади. Його специфіка полягає в тому, що він ніким не створюється, а обирається громадянами України. Таким чином можна стверджувати, що інститут реорганізації не є характерним для Верховної Ради України. Жодна із можливих форм реорганізації не може бути застосована до законодавчого органу, бо, наприклад, у що він може перетворитися, чи до кого приєднатися тощо.

На відміну від законодавчої гілки влади, де діє єдиний орган – Верховна Рада України, виконавча гілка влади характеризується наявністю цілої системи. Центральним органом виконавчої влади є Кабінет Міністрів України, якому підпорядковуються Державна аудиторська служба України, Державна регуляторна служба України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України та ін. Окрім того до системи органів виконавчої влади належать: міністерства, служби, агентства, інспекції, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, інші центральні органи виконавчої влади та місцеві органи влади [246].

Основні засади правового статусу Кабінету Міністрів України передбачено Конституцією України та ЗУ «Про Кабінет Міністрів України» від 27. 02. 2014 року. Важливим є те, що у цих законодавчих актах при регламентації припинення діяльності Кабінету Міністрів України використовуються терміни «складення повноважень» та «відставка». Тобто до Кабінету Міністрів України, як і до Верховної Ради України, інститут реорганізації не застосовується.

Розглянемо чи така ситуація характерна й підпорядкованим органам Кабінету Міністрів України. Так, на інтернет-просторах можна прочитати інформацію про те, що Державна аудиторська служба України є правонаступником Державної фінансової інспекції, адже була утворена через реорганізацію останньої шляхом перетворення [247]. Державна регуляторна служба України, також є суб'єктом реорганізації, позаяк була утворена шляхом перетворення Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [248].

До 2014 року в Україні діяло Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації, яке, також, було підпорядковане Кабінету Міністрів України. Однак його було реорганізовано таким чином, що Міністерству освіти і науки України були повернуті повноваження в управління наукою та створено новий центральний орган виконавчої влади з реалізації політики у сфері електронного урядування – Державну службу з питань електронного урядування [249]. При цьому, як можна зауважити, вказується на реорганізацію проте не визначаються конкретні її види. Ми, вважаємо, що в даному випадку конкретним видом реорганізації є приєднання, адже правонаступником виступає Міністерство освіти і науки України та виділ, оскільки було створено нову юридичну особу.

На підставі наведеного вище можна зрозуміти, що підпорядковані КМУ органи можуть реорганізовуватися, при цьому ініціатором проведення такої процедури виступає КМУ.

Рішення про реорганізацію органів виконавчої влади може прийняти і Президент України. Зокрема, ним було реорганізовано Міністерство аграрної політики України та утворено Міністерство аграрної політики та продовольства України й Державну інспекцію сільського господарства України (на нашу думку, в даному випадку було використано такий вид реорганізації, як поділ); реорганізовано Міністерство палива та

енергетики України, і Міністерство вугільної промисловості України та утворено Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (тут, вважаємо, було використано такий вид реорганізації як злиття); реорганізовано Державний департамент України з питань виконання покарань та утворено Державну пенітенціарну службу України, реорганізовано Державну податкову адміністрацію України і утворено Державну податкову службу України (обрано такий шлях реорганізації як перетворення) [250].

Міністерства, також, мають у своєму підпорядкуванні певні служби. Так, Міністерству екології та природних ресурсів України підпорядковані: Державна екологічна інспекція України, Державне агентство України з управління зоною відчуження, Державна служба геології та надр України та Державне агентство водних ресурсів України. У випадку реорганізації останніх порядок реорганізації характеризується двоступеневою процедурою. Наприклад, рішення про реорганізацію деяких територіальних органів Державного агентства водних ресурсів спочатку приймається Міністерством екології та природних ресурсів, а після цього направляється на погодження КМУ [251].

Нами проаналізовано окремі випадки практичної реалізації реорганізації органів виконавчої влади, однак, у даному аспекті діють і спеціальні законодавчі акти. Так, загальні питання реорганізації міністерств та інших центральних органів виконавчої влади визначено ст. 5 ЗУ «Про центральні органи виконавчої влади» від 17. 03. 2011 року. У вказаній статті передбачено, що реорганізація міністерств та інших центральних органів виконавчої влади здійснюється Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України. Ініціаторами реорганізації також вправі бути члени КМУ, адже вони наділені повноваженням вносити пропозиції щодо реорганізації Прем'єр-міністрові України. Зазначено у цій нормі і про створення та припинення міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Відтак, одним із шляхів створення може бути реорганізація (злиття, поділ, перетворення) одного чи кількох центральних органів виконавчої влади, а одним із способів припинення реорганізація (злиття, приєднання, поділ та перетворення). Закріплено положення згідно з яким порядок здійснення заходів, пов'язаних з реорганізацією міністерств, інших

центральных органів виконавчої влади, визначається Кабінетом Міністрів України [253].

Вищезазначене знайшло своє продовження в Постанові КМУ Про затвердження Порядку здійснення заходів пов'язаних із утворенням, реорганізацією або ліквідацією міністерств, інших центральных органів виконавчої влади від 20. 10. 2011 року № 1074 оскільки вказана постанова була розроблена Міністерством юстиції в розвиток ЗУ «Про центральні органи виконавчої влади».

Новою постановою Кабінет Міністрів визначив механізм заходів щодо утворення, реорганізації або ліквідації міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади та їхніх територіальних органів. Зокрема, визначено послідовність дій з утворення та припинення діяльності юридичних осіб публічного права; їх правонаступництво; розмежування повноважень керівника органу виконавчої влади, що припиняється, та голови комісії з припинення такого органу. Визначено обсяг повноважень комісії з інвентаризації майна; порядок складення передавального акта, розподільчого або ліквідаційного балансу, передачі майна ліквідованого органу тощо. Окрім того, передбачено права та обов'язки органів влади у разі злиття, приєднання одного або кількох органів виконавчої влади до іншого органу виконавчої влади, поділу чи перетворення, а також у разі ліквідації органу виконавчої влади [254].

У зв'язку із тим, що вищенаведена постанова є чи не єдиним нормативним актом у якому детально прописано порядок реорганізації міністерств та інших центральных органів виконавчої влади слід проаналізувати її зміст стосовно їх реорганізації.

Відповідно цієї Постановою встановлено, що органи виконавчої влади можуть утворюватися шляхом реорганізації (злиття, поділу чи перетворення) одного чи кількох органів виконавчої влади, і, також можуть припинятися шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення). При цьому, як можна зауважити, для створення органу виконавчої влади не використовується приєднання, що власне цілком закономірно, бо у випадку приєднання не відбувається створення нової юридичної особи.

Органи виконавчої влади можуть реорганізовуватися Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-Міністра України. Пропозиція щодо реорганізації повинна містити обґрунтування щодо неможливості або недоцільності виконання відповідних

завдань та функцій таким органом, визначення виду реорганізації (злиття, приєднання, поділ, перетворення), а також відповідні фінансово-економічні розрахунки.

Встановлено порядок переходу майнових та немайнових прав у випадку реорганізації. Так, майнові права органів виконавчої влади у випадку їх злиття, приєднання або перетворення переходять до правонаступника (правонаступників) на підставі передавального акта, а у випадку поділу – згідно з розподільчим балансом. Порядок переходу немайнових прав та обов’язків залежить від конкретного виду реорганізації. Відтак, у разі злиття, вони переходять до органу виконавчої влади, утвореного внаслідок такого злиття; у разі приєднання – до органу виконавчої влади, до якого приєднано один або кілька органів виконавчої влади; у випадку поділу – до органів виконавчої влади, утворених внаслідок такого поділу; при перетворенні – до утвореного органу виконавчої влади. Такий підхід, щодо правонаступництва, повністю кореспондує із підходом закріпленим у ЦК України.

Після здійснення заходів, пов’язаних з державною реєстрацією утвореного органу виконавчої влади як юридичної особи публічного права, затвердження положення про нього, структури та штатного розпису його апарату, кошторису та заповнення 30 % вакансій, КМУ видає акт про можливість забезпечення здійснення утвореним органом виконавчої влади повноважень та виконання функцій органу виконавчої влади, що припиняється. І тільки з дня набрання зазначеним актом чинності орган виконавчої влади, утворений внаслідок реорганізації, може здійснювати повноваження та виконувати функції у визначених КМУ сферах компетенції. А до цього моменту такі повноваження виконує орган виконавчої влади, який припинявся. Даний порядок, не співпадає із загальними цивілістичними засадами реорганізації юридичних осіб приватного права. Адже, відповідно до чинного законодавства, юридична особа приватного права, яка виступає суб’єктом реорганізації, вважається створеною з дня здійснення відповідних реєстраційних дій, які відображаються в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Відповідно з моменту внесення необхідних реєстраційних даних у Реєстр така юридична особа приступає до виконання своїх обов’язків, як самостійного суб’єкта. Натомість для міністерств та інших центральних органів виконавчої влади прописаний

дещо інший порядок, позаяк приступити до виконання своїх прямих обов'язків вони вправі тільки після набрання вищенаведеним актом чинності.

У випадку реорганізації органу виконавчої влади КМУ утворює комісію з реорганізації, затверджує її голову та визначає строк проведення реорганізації. Головою комісії з реорганізації затверджується керівник або заступник керівника утвореного органу виконавчої влади або органу виконавчої влади до якого перейшли права та обов'язки органу виконавчої влади, що реорганізовується. Рішення КМУ про утворення комісії з реорганізації надсилається Секретаріатом КМУ органів виконавчої влади, що припиняється, Мінфіну, Мінекономрозвитку, ДФС, Казначейству, Укрдержархіву та іншим заінтересованим центральним органам виконавчої влади. У триденний строк Голова комісії з реорганізації затверджує персональний склад такої комісії. Положенням також встановлено хто обов'язково має входити до такої комісії, зокрема, представники тих юридичних осіб, яких повідомляють про реорганізацію органу виконавчої влади, а також у разі потреби посадові особи утвореного органу виконавчої влади. Порядок прийняття рішення про реорганізацію територіальних органів залежить від того чи має такий територіальний орган статус юридичної особи публічного права чи ні. Вищенаведений порядок повідомлення окремих органів державної влади про реорганізацію органів виконавчої влади, також, не є типовим для реорганізації юридичних осіб приватного права.

Аналізованим положенням детально визначено права та обов'язки комісії з реорганізації, голови комісії з реорганізації та комісії з інвентаризації майна. Встановлено, що передавальний акт або розподільчий баланс складається комісією після закінчення строку пред'явлення вимог кредиторами та задоволення або ж відхилення таких вимог, підписується членом комісії, бухгалтером і затверджується головою комісії. Ці документи обов'язково повинні містити відомості про правонаступництво щодо всіх фінансових зобов'язань органу виконавчої влади або територіального органу, який реорганізовується, всіх його кредиторів та боржників, у тому числі зобов'язання які оспоруються сторонами [255].

Не варто забувати, що до системи органів виконавчої влади належать і місцеві органи влади, правовий статус яких регламентовано ЗУ «Про місцеві державні адміністрації» від 09. 04. 1999 року. У вказаному законі, також, не згадується поняття

«реорганізація», адже голови місцевих державних адміністрацій призначаються Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України, і саме голови місцевих державних адміністрацій формують склад місцевих державних адміністрацій. З цього приводу Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України у висновку від 31.07.2017 щодо проекту Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо утворення, реорганізації і ліквідації, найменування і перейменування місцевих державних адміністрацій» зазначає, що функціонування місцевих державних адміністрацій та їх система передбачені безпосередньо в Конституції України і вони не можуть утворюватися, реорганізовуватися чи ліквідовуватися за волевиявленням Кабінету Міністрів України. Головне управління зауважує, що у законопроекті не визначаються конкретні підстави створення, реорганізації та ліквідації місцевих державних адміністрацій. При цьому вказується, що очевидною і єдиною правомірною підставою для утворення, реорганізації чи ліквідації певної місцевої державної адміністрації може бути лише зміна в адміністративно-територіальному устрої України, внаслідок якої на території певної області створюється новий район або ліквідовується один з раніше існуючих районів [252]. У даному аспекті слід вказати на те, що місцеві державні адміністрації не можуть бути суб'єктами реорганізації.

Проаналізувавши окремі аспекти реорганізації органів виконавчої влади слід вести мову про двоякий підхід у цьому питанні, адже окремі органи виконавчої влади взагалі не реорганізовуються, а інші навпаки можуть бути її учасниками. Так, до перших відносяться КМУ, місцеві державні адміністрації, а до других міністерства, підпорядковані міністерствам служби, центральні органи виконавчої влади. Звісно, що реорганізація органів виконавчої влади має свою специфіку, зокрема стосовно порядку ініціювання реорганізації (головним чином у відношенні суб'єкта – ініціатора такої реорганізації), можливості встановлення двоступеневої процедури погодження реорганізації (як у випадку із реорганізацією Державного агентства водних ресурсів України), визначення моменту можливості виконання своїх обов'язків тощо. Але навіть попри такі особливості загальні засади реорганізації цих юридичних осіб визначаються саме нормами цивільного права.

У розрізі цього питання слід пам'ятати і про судову систему, адже, як показує практика, окремі суди, так само можуть реорганізовуватися. Наведене підтверджується

чинними нормативними актами, зокрема ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02. 06. 2016 року. Так, у п. 5 ст. 19 визначено, що суди можуть створюватися шляхом створення нового суду або реорганізації (злиття, поділу) судів [256]. Тобто суди також виступають суб'єктами реорганізації, однак вони вправі реорганізовуватися тільки шляхом злиття або поділу. Таким чином такі види реорганізації, як приєднання та перетворення для них є «закритими».

Указом Президента Про реорганізацію місцевих загальних судів від 29. 12. 2017 року № 451/2017 визначено злиття, як єдиний вид реорганізації. Наприклад, утворено Долинський окружний суд - у місті Болехові, Долинському та Рожнятівському районах Івано-Франківської області із місцезнаходженням у містах Долині та Болехові, селищі міського типу Рожнятові Івано-Франківської області шляхом реорганізації (злиття) Болехівського міського суду, Долинського районного суду та Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області [257].

На виконання даного Указу прийнято наказ Державної судової адміністрації України від 06. 09. 2018 року № 442 «Про забезпечення виконання Указу Президента України» від 29. 12. 2017 року № 451. Зокрема вказаним наказом утворюються комісії з реорганізації (злиття) місцевих загальних судів, визначається їх персональний склад, затверджено план заходів з реорганізації. Таким планом заходів у чіткій послідовності встановлено порядок дій, здійснення яких є необхідним, для реалізації злиття, проводиться групування таких заходів (цей підхід є доцільним, адже завдяки йому зрозуміло, які конкретно дії необхідно здійснити, оскільки досить часто маємо законодавчий акт, у якому передбачено порядок реорганізації, але, з його змісту, не завжди можна зрозуміти послідовність дій, яка необхідна для проведення реорганізації). Так, якщо вести мову про заходи матеріально-технічного та фінансово забезпечення, то згідно цього плану вони включають: інвентаризацію основних заходів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей і матеріальних документів та розрахунки судів які реорганізуються; вжиття заходів щодо виявлення дебіторів та кредиторів, погашення дебіторської та кредиторської заборгованості; складення актів приймання-передачі основних засобів, нематеріальних активів та ін. [258]. Ініціює реорганізацію місцевих судів Президент України, а забезпечує її проведення державна судова адміністрація України.

Про те, що наведені нормативні документи носять не декларативний характер, а реалізуються на практиці свідчить наявність інформативного повідомлення на офіційному веб-сайті Долинського районного суду Івано-Франківської області (станом на жовтень 2018 року). Зокрема в ньому йде мова про початок процедури припинення діяльності цього суду в результаті реорганізації. Повідомляється про те, що на виконання вимог ст. 105 ЦК України на сайті Міністерства юстиції України оприлюднено повідомлення про рішення щодо припинення Долинського районного суду Івано-Франківської області як юридичної особи в результаті реорганізації; у даному суді утворено комісію з реорганізації (злиття), на яку покладається здійснення усіх необхідних заходів пов'язаних із реорганізацією (злиттям) суду. Додатково повідомляється що згідно з ч. 1 ст. 147 та пункту 3 розділу XII ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» Долинський районний суд Івано-Франківської області продовжує здійснювати свої повноваження до утворення та початку діяльності Долинського окружного суду [259].

Підводячи певний підсумок варто зазначити, що органи державної влади, у своїй більшості, виступають учасниками реорганізації. Особливістю останньої є те, що вона має відмінності від загальних засад реорганізації, визначених ЦК України. Вони проявляються у порядку ініціювання реорганізації, безпосередньому здійсненні реорганізації, визначенні моменту закінчення реорганізації тощо. Крім того, не варто забувати, що певні органи державної влади не можуть бути учасниками реорганізації, зокрема мова йде про Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації. А у відношенні певних органів державної влади встановлюється, що реорганізація може бути проведена тільки певними визначеними шляхами. Насамперед наведене стосується судів, оскільки вони вправі реорганізовуватися тільки шляхом злиття та поділу.

Обравши вектор аналізу нормативно-правових актів у відношенні установ, продовжимо його щодо закладів. Ще раз нагадаємо, що до них відносимо театри, архіви, бібліотеки, музеї, заклади освіти, науки, медичні та інші заклади.

Відтак, ч. 1 ст. 14 ЗУ «Про бібліотеки та бібліотечну справу» від 27. 01. 1995 року вказується, що реорганізація бібліотек здійснюється відповідно до законодавства України [262].

Ч. 3 ст. 10 ЗУ «Про музеї та музейну справу» від 29. 06. 1995 року встановлено, що музеї можуть бути суб'єктами реорганізації, яка повинна здійснюватися відповідно до чинного законодавства. Крім того передбачається, що реорганізація вправі здійснюватися будь-яким із можливих шляхів реорганізації, а саме шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення.

ЗУ «Про дошкільну освіту» від 11. 07. 2001 року також визначено, що заклади дошкільної освіти можуть реорганізовуватися. В ч. 1 ст. 12 закріплено положення про те, що рішення про реорганізацію закладу дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності приймає його засновник [263].

ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування» від 13. 01. 2005 року встановлює можливість реорганізації закладів для дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. При цьому в законі вказано, що порядок реорганізації останніх та положення про них затверджується КМУ [264]. Таке положення має місце в національному правовому полі, це Постанова КМУ Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді від 04. 10. 2017 року № 741. Однак спеціальних норм про порядок реорганізації таких закладів у типових положеннях немає, а тільки вказується, що вони реорганізуються за рішенням органу який його утворив, у порядку передбаченому законодавством [265].

Ч. 4 ст. 10 ЗУ «Про театри та театральну справу» від 31. 05. 2005 року, визначено, що реорганізація здійснюється відповідно до закону. Якщо ж звернути увагу на можливі види реорганізації, то в даному законі міститься досить неоднозначне положення в якому вказується, що реорганізація проводиться шляхом «...злиття, приєднання, поділу тощо...» [261]. Таке формулювання, на нашу думку, є юридично некоректним, бо недоречно у цьому випадку вживати слово «тощо», оскільки види реорганізації юридичних осіб є виключними і правильніше вести мову про їх конкретні прояви і намагатися не використовувати такі абстрактні формулювання.

Ст. 31 ЗУ «Про вищу освіту» від 01. 07. 2014 року конкретно визначено суб'єктів, які уповноважені приймати рішення про реорганізацію. Так, якщо це заклад державної форми власності, то таке рішення приймає КМУ, якщо заклад державної форми власності, то відповідний орган місцевого самоврядування, якщо заклад приватної

форми власності, то фізичні та/або юридичні особи відповідно до закону. У даному випадку особливості й порядок реорганізації залежить від того хто є засновником такого закладу. Це і є той самий випадок, коли заклад може бути або юридичною особою публічного права, або юридичною особою приватного права. Крім того в силу специфіки даного виду закладу така реорганізація не повинна порушувати права та інтереси осіб, які навчаються у ньому. Обов'язок щодо вирішення всіх питань продовження безперервного здобуття вищої освіти такими особами покладається на засновниками (засновників) [266]. Практично аналогічні положення щодо реорганізації вміщено в ЗУ «Про освіту» від 05. 09. 2017 року [267].

Аналізованими нормативно - правовими документами не вичерпується законодавча регламентація правового статусу закладів, однак, в основному, в фокусі їх уваги знаходяться питання пов'язані із конкретною специфікою їх діяльності. Щодо порядку реорганізації, то в нормативах вказується на можливість обрання даного способу припинення юридичної особи і міститься типова норма про те, що реорганізація повинна відбуватися відповідно до чинного законодавства. Спеціальні норми щодо реорганізації закладів практично відсутні, тому продовжувати дослідження у розрізі аналізу законодавчої регламентації реорганізації спеціальними законами немає сенсу. На підставі досліджених нормативно-правових актів можна зробити висновок, що порядок реорганізації закладів визначається нормами цивільного права.

Для кращого розуміння особливостей реорганізації закладів звернемося до практичних випадків її реалізації. В інформаційному просторі можна знайти спеціальну літературу, присвячену питанню оптимізації системи публічних бібліотек. Така оптимізація, в основному спрямована на спроби об'єднати на рівні району чи міста існуючі бібліотеки для дітей та для юнацтва з бібліотеками для дорослих. Так, Н. Розколупа досліджуючи питання реорганізації публічних бібліотек вказує не те, що переважними її видами виступають злиття або приєднання. Проте зауважується, що в рішеннях органів державної влади і місцевого самоврядування щодо реорганізації бібліотек досить часто відсутні слова «реорганізація», «злиття», «приєднання», а натомість використовується перетворення, передача тощо. З цього приводу необхідно сказати, що, все-таки, доцільним є використання конкретних термін до відповідних

процесів, адже тільки з використанням цього шляху можна досягнути єдності термінології у правовому просторі.

Крім того дослідниця у своїх наукових доробках пропонує виокремлювати такі етапи реорганізації бібліотеки: 1) підготовчий етап, під час якого необхідно проаналізувати діяльність публічних бібліотек на відповідній території, обґрунтувати необхідність реорганізації, довести, що в результаті її проведення буде досягнуто позитивний ефект (наприклад, зміцниться матеріально-технічна база або покращиться рівень обслуговування населення); 2) прийняття рішення про реорганізацію та створення відповідної комісії. Суб'єктом прийняття рішення може бути тільки той орган, який має на це повноваження. У зв'язку із тим, що публічні бібліотеки є об'єктами комунальної власності, то рішення про їхню реорганізацію можуть приймати відповідні органи місцевого самоврядування. Так, рішення про реорганізацію міської чи районної бібліотеки має, відповідно, міська або районна рада, обласної бібліотеки для дітей – обласна рада; 3) погодження реорганізації бібліотеки з Міністерством культури України, відповідно до вимог ст. 15 ЗУ «Про бібліотеки та бібліотечну справу»; 4) безпосереднє проведення реорганізації, яка може розпочатися тільки після погодження Міністерства культури України. Здійснення реорганізації без отримання такого погодження є незаконним та може бути оскаржено як органами прокуратури, так і в судовому порядку [268, с.7 – 8].

На офіційному сайті Міністерства культури України розміщено Методичні рекомендації з організації мережі публічних бібліотек в об'єднаних територіальних громадах [269]. І вже в цих Рекомендаціях більш зрозуміліше описується випадок реорганізації бібліотеки шляхом поділу, коли на базі однієї юридичної особи виникає дві або більше юридичних осіб, а перша припиняється [270]. Проте не зважаючи на те, яким є конкретний вид реорганізації, чи то злиття і приєднання, чи поділ загальні засади реорганізації все одно визначаються нормами цивільного законодавства.

У рамках цього підпункту ще раз звернемося до вивчення нормативно-правових актів, адже дослідивши їх у частині реорганізації установ та закладів не варто залишати осторонь визначення реорганізації фондів.

У розрізі цього питання слід уточнити доктринальне розуміння фонду в інтерпретації непідприємницької юридичної особи унітарного типу. Адже сьогодні

спостерігається тенденція, коли терміном «фонд» позначають абсолютно різних за своєю правовою природою суб'єктів цивільного права. Так, в окремих законах йде мова про те, що фонди можуть діяти і як непідприємницькі товариства чи інші юридичні особи, у тому числі підприємницькі, для яких є характерними засади участі (корпоративний інвестиційний фонд, пайовий інвестиційний фонд). Фондами позначаються й органи державної влади, що діють із спеціальним статусом (Фонд державного майна, Фонд соціального захисту інвалідів, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб). Таке непослідовне використання терміну «фонд» призводить до того, що в кінцевому результаті досить складно дати однозначну відповідь на питання: «Які юридичні особи відносяться до фонду, як непідприємницької юридичної особи унітарного типу?» У даному аспекті, варто, ще раз навести міркування О. І. Зозуляк про те, що в межах організаційно-правової форми фонду мають функціонувати благодійні, екологічні фонди, фонди соціального розвитку тощо. Крім того, з огляду на наведені на початку пункту ознаки фонду, до них не відносяться ті юридичні особи, що побудовані на засадах участі (корпоративний інвестиційний фонд, пайовий інвестиційний фонд) та органи державної влади зі спеціальним статусом, бо вони за своєю правовою природою тяжіють до організаційно-правової форми установи.

Звісно після прочитання попереднього абзацу може назріти запитання про доцільність окреслення у цій роботі особливостей системи непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу, адже у центрі уваги наукової праці знаходиться порядок припинення досліджуваних юридичних осіб, а не їх системи. Але, так само, як і в першому пункті цього розділу, слід вказати на те, що питання системи аналізованих юридичних осіб є важливим позаяк для повноцінного вивчення особливостей їх реорганізації необхідно проаналізувати як вона здійснюється у конкретних видах.

Перейдемо безпосередньо до аналізу законодавства. Так, ч. 4 ст. 13 ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 року встановлено, що благодійним фондом є благодійна організація, що діє на підставі статуту, має учасників та управляється учасниками, які не зобов'язані передавати цій організації будь-які активи для досягнення цілей благодійної діяльності. Якщо його проаналізувати на предмет відповідності тим ознаками, які були нами наведені щодо фондів, то напрошується висновок про те, що благодійний фонд в розумінні ЗУ «Про благодійну

діяльність та благодійні організації» не може визнаватися фондом як організаційно-правовою формою непідприємницької юридичної особи унітарного типу. Для роз'яснення такої неоднозначної ситуації слід звернутися до цивілістичної науки, зокрема напрацювань О. Ю. Літвіної. На основі аналізу норм ЦК та ЗУ «Про благодійництво та благодійні організації» авторка стверджує про дуалістичну природу організаційно-правових форм благодійних організацій. Доводиться, що благодійні організації можуть створюватися як у формі непідприємницького товариства (членська благодійна організація), так і у формі непідприємницької установи (благодійний фонд і благодійна установа). Також дослідницею надається визначення поняття «благодійний фонд» під яким вона розуміє організаційно-правову форму благодійної організації, що не має членства, створюється фізичними і(або) юридичними особами шляхом об'єднання (виділення) майна з метою здійснення благодійної діяльності. Ознаками благодійного фонду є: відсутність членства; засновниками можуть виступати фізичні і(або) юридичні особи; засновники не беруть участі в управлінні фондом; обов'язок засновників сформувати майно фонду при його створенні; фонд стає власником майна, переданого йому засновниками під час створення [270, с.6, 7 – 8].

Ст. 18 ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» встановлено порядок припинення благодійних організацій, і в тому числі благодійних фондів. Так, визначено, що правонаступниками благодійної організації у разі реорганізації має бути одна чи кілька благодійних організацій. Таким чином, можна стверджувати, що благодійний фонд може бути реорганізований будь-яким шляхом, однак встановлюється обмеження щодо майбутніх правонаступників, якими можуть виступити тільки інші види благодійних організацій.

Аналогічні положення можна знайти і в установчих документах благодійного фонду. Так, Статутом міжнародного благодійного фонду «Український жіночий фонд» визначено, що одним із шляхів його припинення є реорганізація. Ініціаторами реорганізації є Загальні збори. Для того, щоб було прийнято рішення про реорганізацію необхідним є, щоб за таке рішення проголосувало не менше як 75 % учасників фонду. Визначено, що фонд не може бути реорганізований в юридичну особу, метою діяльності якої є одержання прибутку, а також, що правонаступниками фонду у разі його реорганізації може бути одна або декілька благодійних організацій [271, с.9].

Ще одним видом фонду є екологічні фонди. Правові засади їх створення та діяльності визначаються Положенням про екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків затвердженим Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 26. 02. 1993 року № 16. У даному положенні визначено, що діяльність екологічного фонду, в разі необхідності, може бути припинена тільки у випадках, передбачених чинним законодавством [272]. Можна зауважити, що із такої норми не зовсім зрозуміло, які це випадки припинення «у разі необхідності» та чи може бути застосований до припинення цих фондів такий вид припинення, як реорганізація. Не надає відповіді на це питання і ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» від 16. 06. 1992 р., тому, на разі це питання залишається відкритим.

Проаналізувавши законодавче регулювання реорганізації досліджуваних юридичних осіб, з урахуванням новітнього доктринального підходу до систематизації установ, закладів і фондів в іпостасі непідприємницької юридичної особи унітарного типу, не варто забувати про доктринальну позицію щодо реорганізації. Проте, слід зробити застереження, що подальше вивчення реорганізації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу буде здійснено виходячи із категорії «установа», яке є усталеним у сучасній цивілістиці. Даний підхід обрано свідомо, позаяк поняття «непідприємницької юридичної особи унітарного типу» є новітнім, а, відповідно, поки що, маємо невелике число досліджень у такому аспекті розуміння непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу.

Ще в 1995 р. В. В. Вітрянський вказував на те, що припинення діяльності юридичних осіб, і в більшості установ, та його правове регулювання завжди було слабким місцем законодавства, адже воно відрізнялося фрагментарністю та легковажністю [277]. Власне, можна повністю солідаризуватися із науковцем, оскільки, єдиний концептуальний підхід щодо припинення (реорганізації) установ є відсутнім і сьогодні. Відтак, ключовими аспектами, на яких необхідно зосередити свою увагу, є питання пов'язані з визначенням суб'єкта, який вправі приймати рішення про реорганізацію установи; питання юридичної долі майна установи, що залишається після реорганізації; визначення можливих шляхів реорганізації установи.

І. В. Спасибо-Фатєєва цілком вірно акцентує увагу на необхідності вдосконалення механізму правового регулювання припинення установи, а саме того, хто має таке право [283, с.34]. При вирішенні цього питання необхідно виходити із тих міркувань, хто є засновником установи. Зазначене є логічним, позаяк, за загальним правилом, рішення про припинення юридичної особи приймає саме її засновник (засновники). А вже при визначенні конкретного засновника, слід брати до уваги організаційно-правову форму юридичної особи. У випадку якщо це органи державної влади, то визначення суб'єкта, що може приймати рішення про реорганізацію, залежить від гілки влади. Зокрема, якщо це органи виконавчої влади, то відповідним правом наділений Кабінет Міністрів України, якщо органи судової влади, то Президент України. При визначенні уповноваженого суб'єкта на прийняття рішення про реорганізацію закладів і фондів, варто, також, виходити із форми власності засновника, у зв'язку із тим, що ці організаційно-правові форми юридичних осіб можуть бути, як юридичними особами приватного права, так само, і юридичними особами публічного права.

Питання про долю майна установи, яке залишається після реорганізації, як зазначає Д. С. Лещенко є не з'ясованими у повному обсязі. Науковий інтерес у цьому напрямі становить досвід зарубіжних країн, зокрема в § 88 Цивільного уложення Німеччини, що має назву «Перехід майна», зазначається, що з припиненням установи її майно переходить до осіб, вказаних у статуті. Якщо ж звернутись до вітчизняного законодавства, можна побачити, що після припинення державних установ, порядок використання майна визначається засновниками, а після припинення приватних - майно використовується або засновниками, або в порядку, визначеному установчими документами установи. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 10 ЗУ «Про музеї та музейну справу», при ліквідації музеїв, що засновані на державній і комунальній формах власності, порядок подальшого використання їх музейних зібрань визначається засновник за погодженням з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв; при ліквідації підприємства, установи та організації, у складі яких діють музеї, а також у разі ліквідації музеїв, які діяли на громадських засадах, їх музейні зібрання та колекції асортиментних кабінетів, окремі предмети музейного значення, придбані за кошти державного та місцевих бюджетів, передаються до відповідних профільних музеїв у

порядку, передбаченому Положенням про Музейний фонд України; у випадку ліквідації музеїв, заснованих на приватній формі власності, переважне право на придбання музейних зібрань за інших рівних умов має держава. Відповідно до п. 2 ч. 4 ст. 27 ЗУ «Про позашкільну освіту» у разі ліквідації приватного позашкільного навчального закладу, майно та кошти, відповідно до законодавства та установчих документів позашкільного навчального закладу, використовуються за рішенням власника (засновника). Ще по-іншому вирішено це питання в рамках ЗУ «Про професійно-технічну освіту», адже в ст. 49 встановлено правило згідно з яким у разі ліквідації закладів професійної (професійно-технічної) освіти державної або комунальної форми власності та установ професійної (професійно-технічної) освіти їх майно (об'єкти, споруди, основні фонди) та кошти, одержані від його реалізації, використовуються на розвиток професійної (професійно-технічної) освіти, а у випадку ліквідації закладів професійної (професійно-технічної) освіти, заснованих на приватній формі власності, грошові кошти та інше майно, що належать їм на праві власності, використовуються у порядку, визначеному статутом закладу освіти.

На підставі окресленого вище можна зробити висновок, що після припинення установи, її майно переходить або власнику, або особам, вказаним у статуті, або ж спрямовується на цілі, заради яких вона була створена [275, с.28 – 30].

У сучасній цивільно-правовій доктрині триває жвава дискусія щодо видів реорганізації, у яких вправі реорганізовуватися установи. Найбільш обговорюваним сьогодні є такий вид реорганізації як перетворення. Дослідники, у цьому аспекті, поділилися на дві групи. Перша група стверджує, що установи не можуть бути перетворені у юридичні особи, метою діяльності яких є отримання прибутку та розподіл його між учасниками, зокрема, до них відносимо Д. С. Лещенко та О. І. Зозуляк, а інша група, навпаки підтримує цю можливість, зокрема Ю. М. Юркевич та І. П. Жигалкін.

Відтак Д. С. Лещенко вказує на те, що за загальним правилом, яке використовується при реорганізації установ, остання не вправі реорганізовуватися шляхом перетворення у підприємницьку юридичну особу. На підтвердження своїх переконань автором наводяться норми ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 року, а саме: положення про те, що правонаступниками

благодійної організації у разі її реорганізації має бути одна чи кілька благодійних організацій. Втім, дослідником констатується, що на практиці відомі випадки, коли таке правило не зберігалось. Зокрема, у березні 2005 року прокуратурою м. Одеси були порушені навіть кримінальні справи щодо розтрати державного майна, яке проявилось у продажі майна пансіонатів «Дружба», «Червоні зорі» приватним особам, що мали на меті створити на їх основі підприємницькі товариства. Виходячи з цього, Д. С. Лещенко пропонує передбачити в ЦК України загальне правило, відповідно до якого установа не може бути перетворена в юридичну особу, метою діяльності якої є одержання прибутку [275, с.26]. Тобто, дослідник заперечує можливість перетворення установи в підприємницьку юридичну особу, але, водночас, допускає опцію перетворення установи в іншу непідприємницьку юридичну особу.

Свою позицію, у цьому аспекті, висловлює і О. І. Зозуляк вже із використанням поділу в рамках непідприємницької юридичної особи унітарного типу на установу, заклад і фонд. Так, у відношенні установи зауважується, що специфічна правова природа останніх, яка пов'язана із тим, що в цій організаційно-правовій формі функціонують органи влади, які наділяються спеціальними управлінськими функціями під час створення виключає можливість їх перетворення в будь-яку іншу організаційно-правову форму непідприємницької юридичної особи. В розрізі цього питання, на думку дослідниці, в законодавстві, яким регламентовано правове становище органів державної влади різних рівнів, необхідним є закріплення імперативної вимоги, про неможливість перетворення установи. Інший підхід сприйнятий щодо реорганізації закладів, адже вказується, що заклади можуть бути реорганізовані у будь-яку іншу організаційно-правову форму, що характерна для непідприємницьких юридичних осіб. Стосовно фонду, то зазначається, що фонд вправі реорганізовуватися всіма можливими шляхами за винятком перетворення. Останнє обумовлено специфічною правовою природою фонду та метою діяльності. Також, уточнюються можливі шляхи реорганізації, зокрема, зазначається, що якщо можливість реорганізації фонду передбачена його установчими документами, то вона може бути здійснена у таких формах як: злиття з іншим фондом; приєднання до іншого фонду; виділення з фонду юридичної особи будь-якої організаційно-правової форми; поділ на два і більше фонди [243, с.365, 384, 401].

Протилежну позицію займає Ю. М. Юркевич, на думку якого, при вирішенні можливості реорганізації непідприємницьких товариств та установ необхідно виходити зі змісту ст. 86 ЦК України, відповідно до якої останні можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Беручи до уваги наявність у наукових джерелах та на практиці різних підходів щодо вказаної проблематики, Ю. М. Юркевич вважає доцільним передбачити в ЦК України, що непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, об'єднання громадян тощо) та установи можуть бути перетворені у підприємницькі юридичні особи лише у разі якщо законом не заборонено здійснення ними підприємницької діяльності, яка відповідає меті їх створення та сприяє її досягненню [276, с.105 – 107].

Ще даліше у своїх міркуваннях пішов І. П. Жигалкін, адже він відстоює думку, відповідно до якої жодних законних підстав з приводу відмови у перетворенні установи (окрім благодійної) в господарське товариство немає. Дослідник стверджує, що на сьогодні на законодавчому рівні відсутні будь-які обмеження з приводу цього. Він апелює до того, що у разі прийняття рішення засновниками про перетворення у господарське товариство застосовуватимуться загальні положення про перетворення юридичних осіб, і, нова юридична особа буде правонаступником по всіх зобов'язаннях установи та здійснюватиме свою діяльність на підставі майнової бази колишньої установи. І. П. Жигалкін констатує, що: «Сучасне цивільне законодавство не дає жодних підстав указувати на неможливість перетворення непідприємницької юридичної особи на підприємницьку і навпаки» [282, с.123 – 125]. З цитованим реченням науковця можна було погоджуватися до 06. 02. 2018 р., адже, до того моменту в правовому полі були відсутні обмеження на таке перетворення (окрім благодійних організацій). Проте тепер ситуація змінилася, позаяк прийняття ЗУ «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю» від 06. 02. 2018 року потягло за собою внесення змін до ЦК України, зокрема, ч. 4 ст. 104, зміст якої: «Установа не може бути перетворена».

З приводу прийняття такої законодавчої новації, варто зазначити, що вперше про це пішла мова ще у проекті ЗУ «Про товариства з обмеженою відповідальністю та

товариства з додатковою відповідальністю» від 13. 06. 2016 року. У рамках проекту було визначено необхідність внесення змін до ст. 104 ЦК України в частині встановлення заборони на перетворення установ [278, с.31]. У Пояснювальній записці від 13. 05. 2016 року до вищезазначеного проекту Закону його розробники апелюють до того, що установи не мають учасників, а тому вони не можуть бути перетворені в інші організаційно-правові форми. Наведене пояснюється тим, що установи створюються для досягнення певної суспільно-корисної мети, причому засновники йдуть навіть на те, що вони позбавляються можливості управляти установою. Таким чином, перетворення установи на товариство, хоча б і непідприємницьке, означало б приватизацію майна установи, що вочевидь, на їх думку, неприпустимо [279, с.18]. При цьому у правовому висновку Головного науково-експертного управління зазначається, що зміни до п. 3 ст. 104 ЦК України стосуються скоріше громадських, благодійних та інших організацій, які не вправі розподіляти прибуток між учасниками, ніж товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю. Акцентується на тому, що положення, згідно з яким, установа взагалі не може бути перетворена, викликає великий сумнів. Окрім того, висловлена позиція про те, що установа може перетворюватися у непідприємницьке товариство [280, с.5].

У зауваженні Головного юридичного управління від 09.01.2018 року на проект аналізованого Закону, вказується на те, що відповідно до ст. 83 ЦК України юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Зауважується, що метою проекту закону є визначення правового статусу товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, порядок їх створення, діяльності та припинення. Відтак, зміни до статті 104 ЦК України, відповідно до яких, установа не може бути перетворена, не належать до предмету цього проекту [281, с.8 – 9].

Втім, попри окреслені зауваження та заперечення діючий ЦК України вже містить заперечення на перетворення установ. У розрізі цього питання, слід вказати на доцільність відповідного нововведення. Крім того воно є особливо актуальним, за тієї умови, якщо до установ відносити виключно органи державної влади, тому що вони, апріорі, не можуть бути перетворені в будь-які інші організаційно-правові форми юридичних осіб. Однак, як показує практика, останні можуть бути перетворені в інші

органи державної влади, наприклад, Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва була реорганізована шляхом перетворення в Державну регуляторну службу України. Крім того, право перетворення органів виконавчої влади, також, підтверджується нормами чинного законодавства, насамперед ст. 5 ЗУ «Про центральні органи виконавчої влади» в якій зазначено, що міністерство, інший центральний орган виконавчої влади може бути утворений в результаті реорганізації, в т.ч. шляхом перетворення та може припинений у результаті реорганізації, і знову ж таки йде мова про перетворення.

Усе вищенаведене підводить до закономірного висновку про те, що реорганізація установ, закладів та фондів, у розумінні непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу, набуває якісно нового забарвлення. Розгляд досліджуваних питань під таким кутом зору, проводився вперше, а тому варто зазначити висновки, які були зроблені в процесі здійснення відповідного аналізу.

Визначення, суб'єкта, який вправі вирішувати питання про реорганізацію залежить від конкретної організаційно-правової форми. Зокрема, якщо це установи, то відповідне рішення приймає або Кабінет Міністрів України, або Президент України; якщо це фонди та заклади, то варто виходити із форми власності засновника, у зв'язку із тим, що ці організаційно-правові форми юридичних осіб можуть бути, як юридичними особами приватного права, так само, і юридичними особами публічного права.

Зважаючи на розуміння установи, як органу державної влади зроблено висновок, що окремі органи державної влади не виступають суб'єктами реорганізації, а інші, навпаки, є повноцінними учасниками таких перетворень. Так, в силу свого спеціального статусу, суб'єктами реорганізації не можуть бути: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації. Міністерства, відомства та інші центральні органи виконавчої влади є суб'єктами реорганізації. Суди, також, можуть бути реорганізовані, однак перелік видів реорганізації, для них є обмеженим, тому що вони вправі реорганізовуватися тільки шляхом злиття або поділу.

Відносно порядку здійснення реорганізації, то, тут, також, наявні спеціальні умови, що проявляються у специфіці ініціювання реорганізації, безпосередньому здійсненні реорганізації, визначенні моменту закінчення реорганізації тощо.

У цивілістичній науці висловлено позицію, згідно з якою фонд вправі реорганізовуватися всіма можливими шляхами за винятком перетворення. Зазначається, що якщо можливість реорганізації фонду передбачена його установчими документами, то вона може бути здійснена у таких формах як: злиття з іншим фондом; приєднання до іншого фонду; виділення з фонду юридичної особи будь-якої організаційно-правової форми; поділ на два і більше фонди. В принципі даний підхід можна застосовувати не тільки до фондів, але і до установ та закладів, при цьому, такий вид реорганізації, як перетворення, також, може використовуватися. Тобто спеціальною рисою реорганізації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу є те, що реорганізація цих організаційно-правових форм юридичної особи проводиться, так би мовити, всередині організаційно-правової форми. Маємо, на увазі, що установи не можуть бути перетворені в інші організаційно-правові форми юридичних осіб, так само, як і не може бути використане до них злиття, приєднання, поділ у відношенні інших видів юридичних осіб. Це саме стосується і закладів, і фондів.

Майно непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу після реорганізації може переходити власнику, особам, указаним у статуті, або ж спрямовується на цілі, заради яких вона була створена

Правове регулювання реорганізації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу носить комплексний характер, адже міститься у численних нормативно-правових актах. При цьому загальні засади здійсненні відповідних процесів лежать в площині цивільного права.

Висновки до другого розділу

При дослідженні реорганізації такої організаційно-правової форми непідприємницьких юридичних осіб як громадські об'єднання аргументовано, що фундаментальним тут повинен виступити ЗУ «Про громадські об'єднання». Інші нормативно-правові акти, якими регламентовано правовий статус тих чи інших видів громадських об'єднань можуть деталізувати прописану в рамках Закону процедуру реорганізації за наявності певних особливостей, що обумовлені специфікою правового становища тих чи інших видів.

Констатовано факт недостатнього правового регулювання підстав та порядку реорганізації щодо громадських об'єднань в ЗУ «Про громадські об'єднання» та вказано на потребі напрацювання якісного нормативного матеріалу в частині реорганізації та вдосконалення на цій основі положень Закону. Як негативну тенденцію виділено також неприведення у відповідність із положеннями ЗУ «Про громадські об'єднання» інших спеціальних законів щодо реорганізації та невикористання в установчих документах громадських об'єднань диспозитивності, що їм надається законодавством в частині вибору та закріплення можливих форм реорганізації.

Констатовано обмеженість правового регулювання у спеціальному законодавстві таких видів громадських об'єднань як молодіжні та дитячі організації, політичні партії, релігійні організації, творчі спілки та організації роботодавців.

Наголошено, що для громадських об'єднань характерний виключно добровільний порядок реорганізації.

Констатовано, що рішення про припинення громадського об'єднання, у формі реорганізації, приймається Загальними зборами такого об'єднання, при цьому в установчих документах встановлюється необхідна кількість голосів, які потрібні для прийняття рішення про реорганізацію. Загальними зборами визначається також персональний склад комісії з реорганізації (традиційно виконання функцій комісії з реорганізації покладається на орган управління юридичної особи, конкретний вид реорганізації, план реорганізації, вирішуються питання про порядок та строки реорганізації і заявлення кредитором своїх вимог.

Зроблено висновок про необхідність визначення загального порядку реорганізації саме в ЗУ «Про громадські об'єднання» шляхом доповнення його новою статтею, яка й має визначати порядок реорганізації.

Розглянуто два підходи щодо можливості перетворення громадського об'єднання в іншу організаційно-правову форму юридичної особи: перший допускає можливість такого перетворення без будь-яких застережень. Другий полягає у запереченні перетворення досліджуваної організаційно-правової форми непідприємницьких юридичних осіб у будь-яку організаційно-правову форму юридичних осіб. Сприйнято компромісну позицію, за якою загалом допускається

таке перетворення з певними обмеженнями, що пов'язані із суб'єктним складом громадського об'єднання та іншими чинниками.

З огляду на невідповідності у суб'єктному складі, у роботі обґрунтовано неможливість перетворення громадської організації у громадську спілку.

Аргументовано, що громадським об'єднанням слід надати можливість на перетворення в підприємницьку юридичну особу, а особливо, якщо таке об'єднання здійснює підприємницьку діяльність.

При дослідженні особливостей реорганізації споживчих товариств, обумовлено, що прийняття рішення про реорганізацію споживчого має прийматися виключно Загальними зборами, а не судом. Констатовано, що реорганізація споживчого товариства, як і громадського об'єднання, повинна здійснюватися тільки у добровільному порядку.

Аргументовано можливість перетворення між видами організаційно-правової форми споживчого товариства.

Сприйнято концепцію, за якою при перетворенні споживчого товариства на підприємницьку юридичну особу, об'єкти права власності членів споживчого товариства – паї підлягають обміну на акції чи частки в статутному фонді господарського товариства як підприємницької юридичної особи.

З метою удосконалення процедури проведення реорганізації споживчих товариств, у роботі обґрунтовується доцільність використання європейського законодавчого досвіду, взявши за основу фундаментальні засади Регламенту Ради ЄС від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства. На цій основі потрібно нормативно закріпити положення про потребу складення проекту реорганізації, який повинен вміщати основні засади реорганізації. Окрім того, орган управління кооперативу має скласти звіт, у якому мають знайти пояснення та обґрунтування умови проекту реорганізації.

При дослідженні правових аспектів реорганізації непідприємницьких юридичних осіб, що побудовані на відсутності засад членства (участі), увага сконцентрована на таких їх організаційно-правових формах як установа, заклад, фонд.

У роботі сприйнято науковий підхід, за яким ознаками установи є: мета - реалізація певних державних завдань та виконання відповідних функцій державницько-

управлінського характеру; створення їх виключно у формі юридичних осіб публічного права; створення та діяльність на підставі установчого акта; можливість застосування до засновника субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи;

Ознаки закладу є наступними: особлива мета діяльності закладу, що зумовлена сферою їх діяльності (освітньо-наукова, медична та історико-культурна); обов'язок засновника брати майнову участь у діяльності закладу, тобто фінансувати його не тільки під час заснування, але й протягом усього строку діяльності закладу; установчим документом є статут; у разі ліквідації майно, яке залишилося після погашення боргів, передається засновнику останнього; заклади можуть бути або юридичними особами приватного права, або юридичними особами публічного права.

Ідентифікуючими ознаками фонду виступають : специфічна мета – акумуляція коштів, які використовуються для благодійництва, захисту довкілля, розвитку соціальної сфери, економіки тощо; кошти фонду (зазвичай) формуються засновниками та іншими особами (меценатами); фонди можуть переслідувати як приватно-корисний, так і суспільно-корисний інтерес; фонди можуть діяти як юридичні особи приватного права, так і публічного права; специфічні органи управління фонду.

Зроблено висновок, що, загалом, в силу специфіки свого правового становища для органів державної влади, які діють як юридичні особи публічного права не є характерним припинення шляхом реорганізації. Водночас, якщо функції новоствореної юридичної особи близькі до функцій право попередника, то реорганізація допускається, зп виключенням перетворення.

Позитивно сприйнято законодавчі зміни 2018 року з приводу того, що для установи не характерна така форма реорганізації як перетворення.

Реорганізація органів державної влади як установ має відмінності від загальних засад реорганізації, визначених ЦК України. Вони проявляються у порядку ініціювання реорганізації, безпосередньому здійсненні реорганізації, визначенні моменту закінчення реорганізації тощо. Окремі органи державної влади не можуть бути учасниками реорганізації, щодо органів державної влади встановлюється, що

реорганізація може бути проведена тільки певними визначеними шляхами (злиття чи поділ).

Констатовано, що визначення, суб'єкта, який вправі вирішувати питання про реорганізацію залежить від конкретної організаційно-правової форми. Зокрема, якщо це установи, то відповідне рішення приймає або Кабінет Міністрів України, або Президент України; якщо це фонди та заклади, то варто виходити із форми власності засновника, у зв'язку із тим, що ці організаційно-правові форми юридичних осіб можуть бути, як юридичними особами приватного права, так само, і юридичними особами публічного права.

Аргументовано, що спеціальною рисою реорганізації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу є те, що реорганізація цих організаційно-правових форм юридичної особи проводиться всередині організаційно-правової форми.

Майно непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу після реорганізації може переходити власнику, особам, указаним у статуті, або ж спрямовується на цілі, заради яких вона була створена

Правове регулювання реорганізації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу носить комплексний характер, адже міститься у численних нормативно-правових актах. При цьому загальні засади здійснення відповідних процесів лежать в площині цивільно-правового регулювання.

РОЗДІЛ 3.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКВІДАЦІЇ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

3.1. Правове регулювання ліквідації непідприємницьких юридичних осіб

Юридична особа як повноцінний суб'єкт цивільного права та учасник цивільно-правових відносин на різних стадіях свого існування може мати різний обсяг цивільної правосуб'єктності, що реалізується способами, передбаченими законодавством. Зокрема, зменшення обсягу цивільної правосуб'єктності зазначеного учасника цивільних правовідносин відбуватиметься внаслідок ліквідації юридичної особи. Ліквідація юридичної особи спричиняє не тільки конкретні юридичні наслідки, але й в кінцевому підсумку призводить до припинення юридичної особи як суб'єкта цивільного права.

Таким чином, аналізуючи особливості правового регулювання юридичної особи як суб'єкта цивільного права, важливе значення матимуть не тільки норми, спрямовані на створення юридичної особи чи особливості її діяльності, а й ті, що визначають підстави, порядок (процедуру) та наслідки припинення юридичної особи, в даному випадку – шляхом ліквідації. Варто відзначити, що діюче цивільне законодавство не пропонує дефініцію ліквідації як правового явища, тим не менше неодноразово згадуючи про неї в межах Цивільного кодексу України, зазначаючи, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації (ст. 104 ЦКУ) [284]. Посилання на ліквідацію та особливості її проведення містяться й у інших базових нормативно-правових актах про юридичні особи, таких як Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [285], Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (*втрапив чинність*) [286], Кодекс України з процедур банкрутства, Господарський кодекс України [287] тощо, однак вказані нормативно-правові акти, так як і інші, що регулюють правовий статус окремих видів юридичних осіб, містять загальні процедурні питання ліквідації, але не завжди дають можливість розкрити її правову природу. Водночас, при ліквідації юридичної особи відбуваються складні зовнішні та

внутрішні процеси, пов'язані, власне, з реалізацією нею цивільної правосуб'єктності, тому дослідження інституту ліквідації юридичної особи доцільно здійснювати комплексно, а саме розглядати її правову природу в сукупності з визначеними процедурними моментами, закріпленими на рівні законодавства.

Сьогодні внаслідок певних об'єктивних обставин значна частина юридичних осіб в Україні перебуває у стадії ліквідації. Наприклад, згідно даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань у 2018 році по Хмельницькій області з обліку знято 410 юридичних осіб [288], у м. Києві лише у першому кварталі 2016 року ліквідовано 276 юридичних осіб [289, с.2] тощо. Подібна ситуація спостерігається в цілому по Україні. Причини ліквідації юридичних осіб достатньо різноманітні та поєднують правові, економічні, соціальні чинники. Серед них недосконалість правового регулювання окремих організаційно-правових форм юридичних осіб, недосконалість державної регуляторної політики, обмеженість матеріально-фінансових ресурсів юридичних осіб, зокрема тих, що відносяться саме до непідприємницьких юридичних осіб, обмеженість управлінського досвіду з питань сучасних методів організації діяльності (господарювання), низька інноваційна активність та відсутність економічної мотивації до інвестування у соціально значимі проекти, відсутність дієвих механізмів державної фінансово-кредитної підтримки, низький рівень гармонізації українських та європейських стандартів в регулюванні діяльності юридичних осіб.

Таким чином, ліквідація юридичної особи – явище цілком звичне сьогодні, а в окремих випадках навіть закономірне, зважаючи на реалії сьогодення та специфіку діяльності окремих видів юридичних осіб. Тому, вважаємо, що ліквідація як форма припинення юридичної особи має бути прописана в законодавчих нормах максимально деталізовано, з чітко окресленими підставами і прозорою процедурою здійснення та із врахуванням як загальних положень про юридичну особу в цілому, так і специфіки окремих організаційно-правових форм та видів юридичних осіб. Деталізація правового регулювання щодо ліквідації важлива ще й з точки зору захисту інтересів та гарантування прав кредиторів юридичної особи під час ліквідації та з метою усунення конфліктів та судових спорів. Натомість, чинне спеціальне законодавство, наприклад, Закон України «Про громадські об'єднання» питання ліквідації визначає досить

узагальнено, а Цивільний кодекс України щодо цього питання не враховує специфіку окремих юридичних осіб, закономірно вважаючи, що це завдання саме спеціального законодавства, прийнятого задля закріплення та деталізації правового статусу тих чи інших конкретно визначених видів юридичних осіб.

Перш ніж розпочати характеристику ліквідації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу коротко зупинимося на загальнотеоретичних підходах щодо розуміння ліквідації юридичної особи, її ознак, видів та підстав виникнення, а також історії розвитку правового регулювання. Частково ми вже зверталися до питання щодо поняття ліквідації юридичної особи, її ознак та особливостей правонаступництва у попередньому тексті дисертаційної роботи, однак в даному розділі розглянемо досліджувану форму припинення юридичної особи детальніше.

Насамперед, проведемо певний аналіз історії становлення інституту ліквідації юридичної особи та розвитку його правового регулювання. Безумовно, не можна заперечувати вплив історичної традиції та умов соціально-економічного розвитку держави на тенденції у правовому регулюванні ліквідації юридичних осіб. При цьому відсутність на рівні Цивільного кодексу України чи інших нормативно-правових актів визначення ліквідації юридичної особи можна розглядати як наслідок традиційних підходів в розвитку цього інституту у вітчизняному праві.

Питання щодо ліквідації юридичних осіб досліджувалися такими вітчизняними науковцями як О. Вінник, О. Гнатів, Д. Жеков, І. Жигалкін, О. Макаревич, О. Скоропис, І. Спасибо-Фатєєва, О. Титова та іншими. Аналіз окремої наукової літератури та законодавства дає можливість провести певну періодизацію нормативно-правового забезпечення процедури ліквідації. Водночас, у жодному з періодів його розвитку питання припинення юридичної особи, зокрема ліквідації, не були врегульовані у тому обсязі, в якому цього б вимагали інтереси цивільного обороту. Тому окремі науковці, наприклад, А. Габов, розглядаючи історичну ретроспективу ліквідації, виділяють певні періоди з врахуванням інтенсивності та якості регулювання вказаного інституту. Так, автор виділяє дореволюційне та постреволюційне законодавство (період НЕПу) в розвитку правового регулювання ліквідації юридичних осіб; радянський і пострадянський період; сучасний період [290, с.3 – 4]. О.М. Скоропис, досліджуючи цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб виокремлює п'ять періодів:

1) 1917-1922 роки – період, який характеризувався примусовою ліквідацією юридичних осіб, що були створені за часів існування Російської імперії; 2) 1924-1963 роки – період становлення у цивільному законодавстві базових положень ліквідації юридичних осіб, зокрема прийняття нормативно-правових актів, які регулювали питання ліквідації окремих видів юридичних осіб (наприклад, міські споживчі товариства, сільськогосподарські кооперативи, промислові кооперації тощо); 3) 1964-1991 роки – період прийняття Цивільного кодексу УРСР, на рівні якого було визначено поняття ліквідації юридичної особи, встановлення особливостей ліквідації державних юридичних осіб як домінуючого виду юридичних осіб, а також кооперативних, державно-колгоспних та громадських організацій. Позитивним аспектом було те, що вказаним юридичним особам, за винятком державних, було дозволено самостійно визначати в установчих документах підстави ліквідації, недоліком – відсутність єдиних законодавчих критеріїв для окремих видів юридичних осіб; 4) 1991-2004 роки – прийняття Цивільного кодексу України та формування системи законодавства щодо закріплення правового статусу окремих видів як підприємницьких, так і непідприємницьких юридичних осіб. В цей період було сформульовано спеціальні підстави припинення окремих видів юридичних осіб та закріплено особливості процедури ліквідації, визначено порядок розподілу майна після ліквідації юридичної особи та черговість задоволення вимог кредиторів; 5) 2004-по сьогодні – період уніфікації підстав та процедури ліквідації юридичних осіб [291, с. 7].

В даному випадку ми не вбачаємо потреби у дробленні окремих періодів нормативно-правового забезпечення процедури ліквідації і підтримуємо висловлену в науковій літературі позицію О. Макаревич, яка виділяє дореволюційний період, радянський період та період законодавства незалежної України [292, с.34]. Зупинимось коротко на характеристиці вказаних періодів та виокремленні їх сутнісних особливостей у питанні правового регулювання ліквідації юридичних осіб. В межах дореволюційного періоду визначення ліквідації, а також її підстав та процедури було відсутнє, охоплювалося більш ширшим терміном, а саме припиненням юридичної особи, насамперед товариства, що наступало з різних причин. В окремих нормативно-правових актах згадувалося про «припинення діяльності юридичної особи з ліквідацією справ і майна чи без цього». Єдності у застосовуваній правничій термінології не

спостерігалось, відтак, ліквідація та реорганізація, по суті, на законодавчому рівні не розмежовувалися [290, с.4 – 5]. Більше того, положення окремих нормативно-правових актів того періоду характеризуються вторинністю у понятті ліквідації, під якою розуміли певний процес, що здійснювався в ході припинення діяльності юридичної особи і розпочинався після прийняття відповідних рішень, спрямованих на її припинення [290, с.6]. Відтак, активно використовувалася конструкція «ліквідація справ» юридичної особи. Водночас, поряд використовувалися як аналоги такі терміни як «припинення», «припинення справ», «закриття», причому в багатьох випадках дореволюційне законодавство не уточнювало чи мова йде про ліквідацію (припинення, закриття) суб'єкта права (особу) чи лише про припинення діяльності («ліквідація справ») [290, с.8 – 10]. Узагальнено підходу до процедури ліквідації також не спостерігалось, існуючі нормативні положення застосовувалися або стосовно окремих видів юридичних осіб або щодо статутів окремих товариств (Правила про порядок ліквідації справ приватних і громадських установ короткострокового кредиту 1884 р.) [292, с.34]. При цьому розмежування особливостей ліквідації підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб в цей період не спостерігалось (наприклад, «аналогічні (*акціонерним товариствам, товариствам на вірі, товариствам зі змінним складом та капіталом, трудовим артілям тощо*) правила припинення проект Цивільного уложення передбачав і для наукових, благодійних, і інших суспільнокорисних товариств» (ст. 2472 ЦУ) [290, с.14 – 16]. Так само були відсутні чіткі критерії для розмежування підстав ліквідації на добровільну та примусову. Прикладом припинення юридичної особи всупереч волі її учасників (примусова ліквідація) був інститут банкрутства, що передбачався на нормативному рівні, але розглядався як «слабокодіфікований».

Підсумовуючи особливості розвитку дореволюційного законодавства і доктрини (до 1917-го року) в частині ліквідації юридичних осіб відзначимо [290, с.16]: 1) безсистемність законодавства цього періоду, відсутність узагальнених правил щодо процедури ліквідації юридичних осіб, значна роль статутів юридичних осіб; 2) визначення ліквідації юридичної особи через категорію припинення, яку розуміли як діяння (сукупність дій), що спричиняють ліквідацію. При цьому ліквідацію розглядали як певний процес, який здійснювався для розрахунку зобов'язань і майна юридичної

особи; 3) відсутність чіткої системи законодавчо передбачених юридичних фактів як підстав ліквідації юридичних осіб; 4) відсутність чітких критеріїв розмежування правових режимів (форм) ліквідації (припинення, закриття); 5) примусове припинення (по суті, ліквідація) застосовувалися переважно до організацій, які займалися підприємницькою діяльністю. Щодо непідприємницьких організацій (торгових), то основною підставою для їх примусового припинення було порушення законодавства, зокрема, вчинення діяльності, яке суперечило статуту організацій.

Щодо особливостей нормативного розвитку інституту ліквідації в радянський період, то загальні норми про ліквідацію містилися у кодифікованих нормативно-правових актах, зокрема, Цивільному кодексі УРСР 1922 року, а згодом – Цивільному кодексі УРСР 1963 року. Передбачалося, що ліквідація товариств, визнаних юридичними особами, здійснювалася або самими товаришами, або його постійними органами управління, або ліквідаційною комісією (ліквідаторами), яка призначалася товаришами або судом. Наслідки ліквідації детально не передбачалися, однак встановлювалася необхідність перед розподілом майна погасити борги товариства [290, с.19]. Причому, ліквідація носила, як правило, примусовий характер, зокрема щодо тих юридичних осіб, що були створені до 1917 року, а також щодо державних підприємств. Прикладом вказаного є Декрет Тимчасового Робітничо-Селянського Уряду «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» від 19.01.1919, відповідно до якого позбавлялися прав юридичної особи церкви, приватні релігійні громади, що утворилися для відправлення будь-якого культу, благодійні та просвітницькі організації [292, с.34].

Також варто зазначити, що законодавство вказаного періоду не відзначалося узагальненням та комплексністю підходів, а навпаки тяжіло до певного «дроблення» у регулюванні ліквідації окремих видів юридичних осіб, що призвело до прийняття значної кількості відповідних положень про припинення (ліквідацію) юридичних осіб із врахуванням специфіки самої юридичної особи. Наприклад, Положення про порядок припинення кооперативних організацій при їх ліквідації, об'єднанні і розподілі від 15.06.1927 року, Положення про сільськогосподарську кооперацію від 03.10. 1927 року тощо [290, с.23 – 25]. В контексті теми дисертаційного дослідження відзначимо Постанову ЦВК і РНК СРСР від 06.01.1930 року «Про порядок утворення та ліквідації

всесоюзних організацій і союзів, що не мають на меті отримання прибутку» у пункті 3 якої передбачалося, що діяльність вказаних організацій може бути припинена «відповідними органами союзних республік у випадку порушення законодавства СРСР чи даної республіки» [290, с.26]. У вказаних та подібних нормативно-правових актах було передбачено підстави ліквідації юридичних осіб та її умови (наприклад, умови щодо розподілу спільного майна юридичної особи лише після задоволення безспірних або забезпечення спірних боргів товаришів по загальній справі; умови щодо розподілу збитків при неспроможності кого-небудь із товаришів тощо) [292, с.35].

Таким чином, радянське законодавство в період дії ЦК УРСР 1922 року виробило підхід до ліквідації як одного із способів припинення, що передбачає ліквідацію його справ і майна. Подібний підхід підтримувався в доктрині того періоду, наприклад, «...загальновідомо, що діюче право розрізняє випадки припинення діяльності юридичної особи з ліквідацією справ і майна та без цього (реорганізація)» [293, с.39]. При чому ліквідацію зазвичай розглядали як процес, який супроводжував припинення юридичної особи, а саме «...ліквідація, тобто здійснення всіх заходів, необхідних для завершення справ юридичної особи і припинення її існування, здійснюється ліквідаційною комісією» [290, с.29], а не як окремий юридичний факт. Однак такий підхід не убезпечував від плутанини та підміни понять «припинення», «ліквідація», «реорганізація», що прямо простежувалося на рівні законодавства, наприклад, розділ 9 Статуту споживчого товариства мав назву «Припинення діяльності (ліквідація) товариства» [290, с.30], що свідчить застосування категорій припинення та ліквідації як аналогів. Також ліквідація розглядалася як один із можливих варіантів (порядків) припинення юридичної особи поряд із реорганізацією. Таким чином, констатуємо відсутність чіткого розмежування реорганізації та ліквідації, на відміну від їх сучасного розуміння.

Ще однією особливістю ліквідації в межах досліджуваного періоду було визнання відсутності універсального правонаступництва у правах та обов'язках. Як зазначав Б.Б. Черепакін, «при проведенні ліквідації юридичної особи остання припиняє своє існування, а відтак, і свою діяльність повністю та остаточно, не залишаючи універсальних правонаступників» [294, с.90]. Тим не менше, окремі положення нормативно-правових актів допускали збереження правонаступництва щодо окремих

прав чи обов'язків, чи, більше того, практично повне правонаступництво у правах та обов'язках [290, с.31 – 32]. Як пояснював Б.Б. Черепакін з цього приводу, «в окремих випадках мають місце змішані види перетворення юридичної особи, що об'єднують риси як ліквідації, так і реорганізації з переважанням одних чи інших» [294, с.89 – 91]. Відтак, ми можемо констатувати використання інститутів ліквідації та реорганізації виключно для вирішення конкретних завдань, тому, якщо теоретично правильна конструкція перешкоджала досягненню певних господарюючих цілей, видавали під такі цілі в імперативному порядку відповідний нормативно-правовий акт, навіть якщо він суперечив загальним положенням законодавства чи теорії цивільного права [290, с.32]. Таким чином, ми маємо можливість зробити висновок, що законодавче регулювання, і, відповідно, теоретичні обґрунтування інституту ліквідації характеризувалися відсутністю комплексного підходу, певною хаотичністю, непослідовністю в праворозумінні базових категорій, а також ситуативністю регулювання.

Водночас, були розроблені стандартні підстави для припинення юридичної особи у формі ліквідації, а саме: волевиявлення учасників юридичної особи чи відповідного державного органу щодо державних юридичних осіб; порушення законодавства чи здійснення дій, що суперечать інтересам держави; закінчення строку, на який була створена юридична особа; досягнення мети та цілей діяльності юридичної особи; неспроможність діяльності; настання фактів, що перешкоджають подальшій діяльності (наприклад, відсутність мінімально необхідної кількості учасників, втрата статутного капіталу тощо). З огляду на це, поступово було сформовано два правових режими ліквідації (форми), якими є добровільна та примусова (на підставі рішення суду чи адміністративних органів).

З приводу правової природи примусового припинення юридичної особи С.Н. Братусь зазначав: «Примусове припинення кооперативних і громадських організацій має місце у виняткових випадках: такі організації виникають за ініціативою громадян, в порядку їх організаційної самостійності, тобто, в добровільному порядку; тому, якщо діяльність цих організацій чи їх існування не стає зайвим у зв'язку із зміною умов господарського і соціально-культурного розвитку, відсутніми є й підстави для припинення цих юридичних осіб за ініціативою держави. Тому, примусове припинення

кооперативних і громадських організацій має мати місце у випадках ухилення таких юридичних осіб від досягнення цілей їх створення, що передбачені статутом чи положенням про них; якщо діяльність таких організацій суперечить інтересам держави; якщо їх діяльність внаслідок об'єктивних причин стає недоцільною» [295, с.213 – 214]. З огляду на це в науковій літературі досліджуваного періоду виділяли три способи припинення (ліквідації) юридичної особи: розпорядчий (щодо державних підприємств та організацій), примусовий та добровільний (у обох випадках щодо кооперативних та громадських організацій). Сутність розмежування щодо розпорядчого та примусового способів припинення юридичної особи зводилася до того, що підставою застосування примусового способу було вчинення правопорушення з боку юридичної особи, а підставою припинення юридичної особи в розпорядчому порядку була недоцільність подальшого існування юридичної особи.

Цивільний кодекс України 1963 року у ст. 37 передбачав, що юридична особа припинялася шляхом ліквідації або реорганізації (злиття, поділу або приєднання), особливості ліквідації кооперативних та громадських організацій прописувалися у статутах чи положеннях про них. Незважаючи на те, що Кодекс 1963 року оперував категорією «ліквідація», й надалі простежувалася відсутність чіткого законодавчого розмежування між видами припинення. Взагалі, якщо проаналізувати період дії Цивільного кодексу УРСР 1963 року, констатуємо відсутність подальшого удосконалення правового регулювання ліквідації та значну кількість підзаконних нормативно-правових актів, що врегульовували особливості ліквідації окремих видів юридичних осіб. Цікавим є те, що спостерігалася тенденція прирівнення припинення до ліквідації та були передбачені підстави для припинення діяльності юридичної особи: якщо відпала необхідність у її подальшій роботі і така юридична особа не може бути реорганізована; при тривалій збитковості та неплатоспроможності підприємства чи відсутності попиту на його продукцію, якщо заходи відновленню рентабельності такого підприємства є не дієвими; та з інших підстав, визначених законодавством.

В контексті висловленого важливого значення набула Постанова Ради міністрів УРСР від 11 липня 1983 року № 299 «Про порядок створення, реорганізації і ліквідації підприємств, об'єднань, організацій і установ республіканського та місцевого підпорядкування» [296] (втратила чинність згідно з Постановою Кабінету Міністрів

України від 14.02.2007 року), в п. 11 якої передбачалося, що ліквідація підприємств, об'єднань, організацій і установ здійснюється тими органами, за рішенням яких вони створені, при необхідності за погодженням із вищестоящими профільними органами.

Також визначальним в цей період є Закон «Про підприємства в Українській РСР» від 27.03.1991 року, який містив окремі положення про ліквідацію юридичних осіб, однак насамперед підприємницького типу. Щодо непідприємницьких юридичних осіб відзначимо Закон СРСР «Про громадські об'єднання» (1990 р.), який містив окремі норми щодо ліквідації громадських об'єднань. Цікавою та прогресивною видається норма вказаного Закону щодо неможливості застосування до громадських об'єднань примусової реорганізації, однак допускалася примусова ліквідація (ст. 22 Закону) [297]. Водночас, в деяких інших нормативно-правових актах (Закон СРСР 1990 року «Про професійні союзи, права і гарантії їх діяльності») [298] у випадку вчинення такими організаціями антиконституційних дій, їх діяльність могла бути заборонена. В контексті цього виникало питання щодо правового режиму такої заборони: чи малася на увазі ліквідація юридичної особи внаслідок заборони її діяльності, чи призупинення її діяльності? Однозначної відповіді на це питання законодавство не пропонувало, однак, припускаємо, що у кінцевому варіанті при такій забороні малася на увазі саме подальша ліквідація юридичної особи. У підсумку констатуємо націленість законодавства на розмежування реорганізації та ліквідації як двох окремих правових режимів припинення юридичної особи.

Наступним кроком у розвитку інституту ліквідації юридичної особи мало стати законодавство періоду незалежної України та сучасна цивілістична доктрина, відтак акцентуємо увагу на значенні Цивільного кодексу України 2003 року, ст.ст. 104, 110, 111, 112 якого передбачають загальні положення щодо ліквідації юридичних осіб в Україні. З огляду на спрямованість дослідження також відзначимо Закон України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 (*втратив чинність*), Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 [299], Закон України «Про споживчу кооперацію» від 10.04.1992 року [300], інші нормативно-правові акти, що згадувалися, окремі норми яких були проаналізовані нами у попередніх розділах дослідження та які визначали правовий статус окремих непідприємницьких юридичних осіб, та питання, пов'язані з особливостями процедури їх ліквідації.

Таким чином, підсумовуючи викладену вище частину питання відзначимо постійне звернення уваги законодавця незалежно від конкретного історичного періоду на інститут припинення юридичної особи, зокрема такий його прояв як ліквідація, однак відзначимо достатньо узагальнений підхід законодавця до її розуміння, що зводився, як правило, до процедури ліквідації та несистемність і розпорошеність у нормативно-правовому регулюванні. Не було визначено чітких критеріїв чи підходів до розмежування термінів ліквідації та реорганізації чи ліквідації та припинення, що часто призводило до підміни категорій, на недостатньому рівні зверталася увага на захист інтересів кредиторів, не акцентувалася увага на особливостях ліквідації різних видів юридичних осіб, власне мова йде про розмежування ліквідації підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб тощо. Тому, вважаємо, що увага законодавця до інституту ліквідації юридичних осіб зберігатиметься й надалі в контексті розвитку наукових досліджень про окремі організаційно-правові форми та види юридичних осіб.

Перейдемо до безпосередньої характеристики ліквідації як інституту приватного права. Як нами вже неодноразово відзначалося, у законодавстві відсутнє легальне визначення терміну «ліквідація юридичної особи», що зумовлює потребу звернутися до доктрини з метою з'ясування його змісту. Адже Цивільний кодекс України обмежився лише процедурними аспектами ліквідації юридичної особи, подібна ситуація простежується й у інших нормативно-правових актах щодо окремих видів юридичних осіб. Ліквідація може розглядатися як певний юридичний факт, як певний процес (процедура), як юридичний склад тощо. Свідченням розгляду ліквідації через призму категорії «процедура» були положення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», де однією із судових процедур щодо юридичної особи виступає саме ліквідаційна процедура. Незважаючи на втрату чинності вказаного законодавчого акту подібна ситуація збережена і у положеннях Кодексу України з процедур банкрутства, у ст. 6 якого серед судових процедур, що застосовуються до боржника, згадується також ліквідація банкрута.

Закон України «Про громадські об'єднання» [299] взагалі не дає розуміння ліквідації, більше того превалюючим терміном в контексті припинення юридичної особи тут виступає «саморозпуск» та «примусовий розпуск». Тому, вбачаємо потребу в закріпленні поняття ліквідації юридичної особи на законодавчому рівні.

Питання ліквідації юридичної особи неодноразово досліджувалося в доктрині приватного права. О. Титова розглядає ліквідацію як припинення діяльності юридичної особи без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб, крім випадків, спеціально обумовлених законодавством [301, с.7, 14]. П.О. Повар визначає ліквідацію як припинення існування суб'єкта права за встановленою законодавством процедурою без настання універсального правонаступництва [302, с.6]. О.П. Подцерковний вважає ліквідацію організаційно-майновою процедурою, спрямованою на фактичне припинення суб'єкта господарювання – юридичної особи, необхідною умовою якої є розрахунки з кредиторами і дебіторами, складання ліквідаційного балансу, передача документів в архів, знищення печаток, закриття рахунків, зняття такого суб'єкта з обліку в контролюючих органах тощо [303, с.110]. О. Скоропис розглядає ліквідацію юридичної особи як систему встановлених законодавством дій, спрямованих на припинення юридичної особи без правонаступників [291, с.14]. О.М. Гнатів під ліквідацією вважає припинення юридичної особи у встановленому законом порядку без утворення нових суб'єктів господарювання або приєднання до вже існуючих у порядку правонаступництва [304, с.108].

Д.В. Жеков у дисертаційній роботі «Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України» визначає ліквідацію як таку форму припинення юридичної особи, при якій вона перестає існувати зі всіма належними їй правами і наявними у неї обов'язками [304, с.16]. Водночас, окремі положення вказаного автора носять, на нашу думку, дискусійний характер, оскільки, як зазначає науковець у тексті роботи, ліквідація державного органу, який має права юридичної особи, з передачею його функцій іншому державному органу, має наслідками правонаступництво [304, с.16]. В таких випадках фактично йдеться про реорганізацію юридичної особи в цивільно-правовому сенсі, яке тягне за собою правонаступництво [304, с.5]. Таким чином, автор, на нашу думку, стирає певну теоретичну межу між ліквідацією та реорганізацією, хоча мета відповідних інститутів, підстави, процедура різняться. При чому нами не заперечується можливість правонаступництва певних прав чи зобов'язань при ліквідації юридичної особи.

Крім того, автор пропонує встановити заборону на ліквідацію юридичних осіб без правонаступництва у разі ведення ними певних видів діяльності, що певним чином дисонує з розумінням автора ліквідації юридичної особи як форми припинення з усіма її правами та обов'язками. Також достатньо умовною, як нам видається є прив'язка до «ведення певних видів діяльності», а не до конкретного виду/типу, організаційно-правової форми юридичної особи, у яких вже первісно закладено можливість чи заборону на здійснення певної діяльності.

В будь-якому випадку констатуємо, що сьогодні доктрина приватного права пропонує достатньо визначень ліквідації юридичної особи, однак ключовим при цьому має виступати, як нам видається, порядок правонаступництва. Безумовно, традиційним та усталеним є сприйняття концепції виникнення універсального правонаступництва при реорганізації юридичної особи, тобто переходу прав та обов'язків від юридичної особи правопередника до юридичної особи правонаступника у сукупності, як єдине ціле незалежно від того, чи вони виявлені до чи після здійснення реорганізації. Таке правонаступництво не виникатиме при припиненні юридичної особи у формі ліквідації. Тому, видається що основна відмінність ліквідації від реорганізації – відсутність правонаступництва. Юридична особа при ліквідації припиняється саме як суб'єкт права з припиненням належних їй прав та обов'язків, припиняється «безповоротно» [290, с.64].

Водночас, як нами вже відзначалося у роботі, із ліквідацією юридичної особи припиняються її зобов'язання, крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема, за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого (ст. 609 ЦКУ) [284]. Або згідно ч. 3 ст. 26 Закону України «Про громадські об'єднання» «вищий орган управління, який прийняв рішення про саморозпуск громадського об'єднання...приймає рішення щодо використання коштів та майна громадського об'єднання після його ліквідації відповідно до статуту» [299].

Відтак, відсутність правонаступництва при ліквідації юридичної особи уже не виглядає за даних умов як щось абсолютне, оскільки чинне законодавство допускає випадки такого правонаступництва. Таким чином, ліквідація як форма припинення

юридичної особи не виключає можливості виникнення часткового (сингулярного) правонаступництва, якщо це передбачено законом чи впливає з інших підстав.

Однак в такому випадку виникає питання з приводу суб'єкта виконання зобов'язання чи реалізації прав, що існують після ліквідації юридичної особи, адже такі відносини апріорі не можуть бути безсуб'єктними. Вважаємо, що носіями певних прав чи виконання обов'язків (боргів) ліквідованої особи можуть виступати учасники (засновники) юридичної особи, що ліквідується; власник майна юридичної особи, що ліквідована; особи, які згідно закону несуть субсидіарну відповідальність за боргами ліквідованої юридичної особи. Конкретний перелік вказаних носіїв визначатиметься на рівні окремих законодавчих актів чи статуту. Наприклад, «у разі ліквідації споживчого товариства його майно, що залишилося після сплати членам товариства пайових та інших внесків і дивідендів на них, розрахунків по оплаті праці, виконання зобов'язань перед бюджетом... розподіляється між членами, що входили до складу споживчого товариства» (п. 2 ч.1 ст.18 Закону України «Про споживчу кооперацію») [300].

Зважаючи на викладене та з урахуванням аналізу існуючих сьогодні наукових позицій, зазначаємо можливість існування сингулярного правонаступництва при ліквідації юридичної особи у відповідності до умов, визначених законодавством.

Таким чином, ліквідація є формою припинення юридичної особи, що визначає порядок припинення її прав та обов'язків без правонаступництва або у випадках, передбачених законодавством із виникненням сингулярного правонаступництва з метою захисту прав її кредиторів і учасників (засновників) шляхом передачі частини майна і зобов'язань таким особам. Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення [284]. Ліквідація як форма припинення юридичної особи не є одноактною дією, а характеризується певною послідовністю дій, як процедура, наслідком здійснення якої саме і виступатиме припинення юридичної особи як суб'єкта правовідносин.

На основі положень системоутворюючого по відношенню до юридичних осіб нормативно-правового акту, а саме Цивільного кодексу України підсумуємо відсутність визначення припинення юридичної особи та визначення ліквідації юридичної особи, відсутність чіткого розмежування між припиненням та ліквідацією юридичної особи. На нашу думку посилання в ст. 104 Цивільного кодексу України на те, що припинення

є результатом ліквідації не дає змоги зрозуміти природу ліквідації. Чи виступатиме ліквідація як певний юридичний факт, наслідком якої є припинення юридичної особи, чи, навпаки, припинення юридичної особи є певним юридичним фактом, наслідком якого є застосування процедури ліквідації. Ми розуміємо, що висловлена нами в роботі позиція щодо визначення ліквідації як форми припинення юридичної особи також не дає остаточної відповіді на поставлені питання щодо природи ліквідації, які носять концептуальний характер і мали б бути вирішені при подальшому вдосконаленні цивільного законодавства.

Ліквідація не є однорідною за своїми характеристиками, а може проявлятися у різних формах, зокрема, за суб'єктом, який ініціює ліквідацію, вона може бути добровільною та примусовою. Загальний порядок ліквідації юридичної особи та задоволення вимог кредиторів передбачено у ст.ст. 111, 112 ЦКУ [284], однак без врахування видової специфіки юридичних осіб, тому, щоб проаналізувати особливості ліквідації непідприємницьких юридичних осіб, а саме непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу звернемося до спеціального законодавства, насамперед того, що регламентує правовий статус громадських об'єднань та споживчих кооперативів як класичних представників непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу.

Відзначимо, що особливості припинення громадських об'єднань містяться у розділі IV Закону України «Про громадські об'єднання», однак одразу відзначимо певну недостатність правового регулювання припинення юридичних осіб згідно норм вказаного законодавчого акту. Насамперед, звертає на себе увага відсутності категорії «ліквідація» як такої, натомість, законодавець оперує термінами «припинення», «саморозпуск», «заборона (примусовий розпуск)», «реорганізація» громадського об'єднання. Відзначимо деяку непослідовність законодавця у використанні відповідних категорій та неузгодженість з положеннями інших нормативно-правових актів. Наприклад, ч.1 ст. 25 вказаного Закону (Способи припинення діяльності громадського об'єднання) передбачено, що припинення діяльності громадського об'єднання здійснюється за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління громадського об'єднання, у визначеному статутом порядку, шляхом саморозпуску або реорганізації [299]. Ст. 26 Закону (Добровільне припинення діяльності громадського об'єднання) передбачено, що громадське об'єднання має право

у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності (саморозпуск) [299]. Відповідно до запропонованої конструкції процитованої статті 26 Закону видається, що єдиним добровільним способом припинення діяльності громадського об'єднання є саморозпуск, однак таке уявлення суперечить ст. 25 Закону, де згадано можливість реорганізації за рішенням вищого органу управління громадського об'єднання, тобто, також добровільно. Тому, вважаємо за можливе пропонувати доповнення до ст. 26 Закону України «Про громадські об'єднання» та викласти її у редакції: *«Громадське об'єднання має право у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності шляхом саморозпуску чи реорганізації»*. Або, *«Громадське об'єднання має право у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності шляхом ліквідації чи реорганізації»* (оскільки термін «саморозпуск» є доволі дискусійним).

Якщо провести паралель між положеннями Закону України «Про громадські об'єднання» та Цивільного кодексу України, то на нашу думку, більш доцільним є підтримання загальної дефінітивної бази для пояснення аналогічних інститутів, тому, саморозпуск розглядаємо як добровільну ліквідацію непідприємницьких юридичних осіб (ліквідацію за рішенням учасників чи органів управління), заборона (примусовий розпуск) – як ліквідацію непідприємницьких юридичних осіб у примусовому порядку (за рішенням суду) у випадках, передбачених законодавством. Тим більше, якщо звернутися до Рекомендацій CM/Rec (2007) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій), що визначають європейські стандарти правового статусу неурядових організацій (*неурядові організації - добровільні самоврядні об'єднання чи організації, що створюються для здійснення по суті некомерційних завдань їх засновників чи учасників, за винятком політичних партій*), то вказаний міжнародний документ також оперує поняттям ліквідація [306]. Юридична особа неурядова організація може бути ліквідована тільки внаслідок добровільних дій її членів, чи дій органів управління неурядової організації, якщо така організація не заснована на членстві, чи у випадку банкрутства, тривалої бездіяльності чи серйозних правопорушень [306].

З викладеного цілком логічно випливає питання щодо припинення діяльності непідприємницької організації внаслідок її заборони (примусового розпуску). Згідно ч.1

ст.28 Закону «Про громадські об'єднання», воно може бути заборонено судом за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації в разі виявлення ознак порушення громадським об'єднанням вимог статей 36, 37 Конституції України, статті 4 вказаного Закону [299]. Конструкція вказаної статті (*а саме текст «...може бути заборонено судом...»*) дає можливість зробити висновок, що навіть у разі виявлення ознак відповідних порушень закону (*мова в даному випадку йде про діяльність громадських об'єднань, мета та дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганда війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової ворожнечі та інші антиконституційні дії*), є невиключеним, що громадське об'єднання продовжуватиме існувати. До того ж, ми не можемо однозначно прирівнювати заборону діяльності до ліквідації непідприємницької юридичної особи, адже в п.3.ч. 1ст. 110 Цивільного кодексу України згадується про ліквідацію юридичної особи «за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, - за позовом відповідного органу державної влади». Як нам видається, заборона діяльності юридичної особи встановлена у визначеному законом порядку виступатиме підставою для ініціювання ліквідаційної процедури громадського об'єднання, а не як сама ліквідація. Підтвердженням висловленої нами позиції є наступна норма Закону: «Заборона громадського об'єднання має наслідком припинення його діяльності у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [299]. Тобто, заборона громадського об'єднання є підставою припинення юридичної особи шляхом ліквідації. Крім того, в одних випадках законодавець вживає «заборону» одночасно з «примусовим розпуском», в інших випадках тільки говорить про заборону, що може змусити нас шукати відмежування і у вказаних термінах та чи завжди заборона діяльності юридичної особи є рівнозначною примусовому розпуску. Нами підтримується позиція, що первинним фактом у вказаних відносинах виступає рішення про заборону діяльності конкретної юридичної особи внаслідок порушення визначених законодавчих норм на підставі чого вже приймається рішення про ліквідацію юридичної особи. Тобто, на нашу думку, в даному випадку саме примусовий розпуск прирівнюватиметься до ліквідації, а не заборона діяльності. Тому, пропонуємо

викласти ч. 1 ст. 28 Закону України у редакції: *«Громадське об'єднання ліквідується на підставі рішення суду про його заборону за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації в разі виявлення ознак порушення громадським об'єднанням вимог статей 36, 37 Конституції України, статті 4 цього Закону».*

Крім того, незрозумілим з контексту Закону України «Про громадські об'єднання» залишається місце інституту банкрутства, позаяк законодавець виносить його за рамки ч. 1 ст. 25 Закону України «Про об'єднання громадян», де є посилання на примусовий розпуск громадського об'єднання, однак, зважаючи на те, що ліквідатор (ліквідаційна) комісія зобов'язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство громадського об'єднання у випадку недостатності вартості майна такої юридичної особи для задоволення вимог кредиторів, розглядаємо банкрутство як спосіб примусової ліквідації юридичної особи, який застосовується у разі неможливості відновлення її платоспроможності, що настає в силу закону.

В цілому відзначимо наступне: безумовно, закріплення на рівні закону «особливостей припинення громадських об'єднань» є явищем позитивним, однак, на жаль, вказані особливості, по суті, тільки й відображені у назві розділу відповідного закону. Адже порядок припинення громадського об'єднання на підставі рішення органу управління такого об'єднання визначається статутом; порядок припинення громадського об'єднання внаслідок заборони – Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», а припинення громадського об'єднання в порядку банкрутства – Кодексом України з процедур банкрутства. Це при тому, що ми ще не згадуємо в даному випадку положення Цивільного кодексу України про припинення (ліквідацію) юридичних осіб. Власне такий підхід законодавця дає нам можливість констатувати недостатність нормативно-правового регулювання на рівні закону такого важливого питання як ліквідація громадського об'єднання та порядку її проведення.

З огляду на це звернемося до установчих документів (статуту) громадських об'єднань, щоб охарактеризувати детальніше особливості добровільного припинення діяльності громадського об'єднання, можливість якого закладена ст. 26 Закону України «Про громадські об'єднання». Адже, відповідно до Закону громадське об'єднання має право у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності

(саморозпуск). Вказане рішення приймається у порядку, встановленому статутом. Вищий орган управління, який прийняв рішення про саморозпуск громадського об'єднання, створює ліквідаційну комісію або доручає керівному органу здійснювати повноваження ліквідаційної комісії для проведення припинення громадського об'єднання як юридичної особи, а також приймає рішення про використання коштів та майна громадського об'єднання після його ліквідації відповідно до статуту [299].

В контексті викладеного важливе значення мав би мати Типовий статут громадської організації зі статусом юридичної особи, розроблений та попередньо погоджений спеціалістами Міністерства юстиції України та Державної фіскальної служби [307], однак відзначимо, що вказаний локальний нормативно-правовий акт значною мірою дублює положення чинного законодавства в частині ліквідації громадської організації. Згідно п. 12.3. Статуту зазначено, що організація має право у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності (саморозпуск). Рішення про саморозпуск організації приймається Загальними Зборами, якщо за це проголосували не менш як $\frac{3}{4}$ присутніх учасників Загальних зборів (п. 12.4.) [307].

Для прикладу звернемося до статутів окремих громадських організацій, зокрема, у відповідності до положень Розділу 9 Статуту громадської організації «Відкрита Україна» встановлено, що припинення діяльності організації відбувається шляхом її розпуску за рішенням загальних зборів $\frac{3}{4}$ голосів від загальної кількості членів організації, присутніх на загальних зборах [308]. У п. 10.3. Статуту громадської організації «Українська асоціація когнітивно-поведінкової терапії» питання її припинення викладені більш узагальнено, і зазначено, що саморозпуск Організації здійснюється за рішенням Загальних зборів у порядку, передбаченому чинним законодавством [309].

Таким чином, робимо висновок про ініціатора добровільної ліквідації некомерційної юридичної особи, яким є вищий орган управління відповідної організації та вимоги щодо кількісного складу прийнятого рішення ($\frac{3}{4}$ голосів).

Разом з тим, положення Статуту не містить навіть приблизного переліку підстав для саморозпуску громадської організації. Засновники (учасники) можуть прийняти рішення про припинення діяльності такої організації у будь-який момент, на їх власний

розсуд та за вільним бажанням. Мотиви припинення діяльності громадського об'єднання в даному випадку не є визначальними.

Припускаємо, що найбільш поширеними підставами добровільної ліквідації невідприємницьких організацій є закінчення строку, на який вони створювалися; досягнення цілей, передбачених у статуті; неможливість діяльності внаслідок певних об'єктивних обставин. Однак, жодна із перелічених підстав не є тією, що сама по собі може викликати процедуру ліквідації громадської організації. У будь-якому випадку має бути рішення вищого органу управління громадського об'єднання, прийняте у встановленому статутом порядку. З огляду на зазначене виникає питання щодо обов'язковості ліквідації громадського об'єднання, якщо в його статуті передбачено норму про припинення внаслідок закінчення строку, на який його було створено чи досягнення мети створення. Адже в п. 1 ч. 1 ст. 110 Цивільного кодексу України вміщено загальну норму щодо ліквідації юридичної особи за рішенням її учасників чи органу юридичної особи, уповноваженої на це установчими документами саме внаслідок виділених нами вище підстав: у зв'язку із закінченням строку на який було створено юридичну особу чи досягнення мети, для якої її створено [284], тобто, чи свідчить така побудова норми законодавства про безумовну ліквідацію юридичної особи за настання відповідних умов? А якщо юридична особа має намір і можливості продовжувати свою діяльність і після спливу строку, на який її було створено?

Чи розглянемо протилежну ситуацію: організація має право у будь-який час прийняти рішення про припинення своєї діяльності (саморозпуск). Однак, як бути у ситуації, коли громадська організація була створена на певний строк чи для досягнення певної мети? Чи може вона в будь-який час припинити свою діяльність до закінчення цього строку чи досягнення відповідної мети якщо можливості для подальшої діяльності чи досягнення визначеної мети зберігаються?

Вважаємо, що вказані питання мали б бути більш чітко прописані як на законодавчому рівні, так і на рівні статутів юридичних осіб, зокрема, громадського об'єднання і містити положення подібного характеру: «громадське об'єднання припиняється шляхом ліквідації на підставі рішення громадського об'єднання, прийнятого вищим органом управління громадського об'єднання, у зв'язку із закінченням строку, на який його було створено чи з досягненням мети, задля якої воно

було створено, якщо у встановлений законом строк вищим органом управління не буде прийняте рішення про продовження строку існування громадського об'єднання чи встановлення нової мети/цілей діяльності». Щодо строку, в межах якого може прийматися рішення про продовження діяльності громадського об'єднання чи про його припинення, то він мав би бути єдиним для юридичних осіб певного виду чи організаційно-правової форми.

Таким чином, можемо зробити висновок щодо можливості розпочати процедуру ліквідації непідприємницької юридичної особи за наявності двох юридичних фактів, кожен із яких є необхідним елементом юридичного складу, а саме: наявність певних підстав для ліквідації непідприємницької юридичної особи та прийняття відповідного рішення про ліквідацію уповноваженими на це особами.

Щодо самої процедури проведення ліквідації, то в Законі «Про громадські об'єднання» вона обмежується наступними положеннями: створення ліквідаційної комісії та прийняття рішення щодо використання майна громадського об'єднання після його ліквідації відповідно до статуту. Відтак, можемо констатувати відсутність окремих законодавчих норм щодо особливостей здійснення процедури ліквідації непідприємницьких юридичних осіб на рівні спеціального законодавства та, як свідчить практика, на рівні локальних нормативно-правових актів, в даному випадку – типового статуту чи статуту окремих громадських організацій, де вказано, що «Загальні збори створюють ліквідаційну комісію або доручають Правлінню здійснювати повноваження ліквідаційної комісії для проведення припинення громадської організації як юридичної особи...» [307].

Тому ми знову змушені звертатися до положень Цивільного кодексу України, а саме ст. 111, де передбачено порядок ліквідації юридичної особи, однак наголосимо, що вказаний порядок є загальним для юридичних осіб без врахування їх поділу на підприємницькі чи непідприємницькі. На нашу думку такий підхід не є абсолютно вірним, оскільки основні аспекти ліквідації мають бути прописані чітко та зрозуміло з метою усунення можливості імітації ліквідації юридичної особи та порушень прав і законних інтересів різних зацікавлених осіб, насамперед, кредиторів. Наприклад, прогалиною діючого законодавства в частині добровільної ліквідації юридичної особи,

на нашу думку, є суб'єкт її здійснення, його правовий статус та відповідальність – мова йде про ліквідатора чи ліквідаційну комісію.

Таким чином, ще раз констатуємо недосконалість нормативно-правового регулювання припинення непідприємницьких юридичних осіб у формі ліквідації як з теоретичної так і з практичної точок зору. Щодо теоретичної складової – то ми уже частково про неї зазначили в частині «розмитості» категорій, які вживаються при припиненні непідприємницьких юридичних осіб у формі ліквідації. Щодо недосконалості практичної складової добровільної ліквідації непідприємницької юридичної особи, на прикладі громадського об'єднання, то вона простежується у відсутності законодавчо передбаченого переліку підстав для ліквідації вказаної непідприємницької юридичної особи шляхом саморозпуску. При цьому, якщо мова йде про добровільну ліквідацію громадського об'єднання, то видається, що такі підстави вагомого значення не мають, достатньо рішення про саморозпуск вищого органу управління громадського об'єднання. Однак, ми не можемо заперечувати ту обставину, що громадське об'єднання не є абсолютно автономне у своїй діяльності не зважаючи на таку класичну ознаку юридичної особи як самостійність. У своїй діяльності воно повинне зважати на інтереси учасників громадського об'єднання, кредиторів, можливих чи дійсних «інвесторів-благодійників» тощо, тому для прозорості діяльності громадського об'єднання в тому числі у частині добровільної ліквідації, підстави для добровільної ліквідації (саморозпуску) громадського об'єднання мають бути визначені якщо не на рівні спеціального нормативно-правового акту, то, принаймі, на рівні Статуту чи Типового статуту непідприємницької юридичної особи конкретного виду. Адже подібна ситуація простежується не тільки щодо громадського об'єднання, але й щодо інших видів непідприємницьких юридичних осіб (наприклад, ч. 2 ст. 18 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [309]; ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію» [300]; ч. 1 ст. 23 Закону України «Про політичні партії в Україні» [310]). Якщо ж такий перелік у статуті організації не передбачений, то вважається, що вона може бути добровільно ліквідована з будь-яких причин.

Наступне, про що нами вже зазначалося, це використання конструкції «заборона громадського об'єднання» у нормативно-правових актах у контексті процедури ліквідації. У тексті роботи нами було відзначено непослідовність використання

вказаного поняття, яким позначається відповідне діяння. Адже аналіз Закону України «Про громадські об'єднання» (ч. 2 ст. 25) [299] дає можливість прирівняти заборону громадського об'єднання до його примусового розпуску чи до ліквідації такої непідприємницької особи у примусовому порядку. Нами вже висловлювалася і підтримується позиція щодо дискусійності ототожнення відповідних понять, оскільки ліквідація у примусовому порядку юридичної особи відбувається внаслідок її заборони, таким чином, заборона громадського об'єднання є підставою для прийняття відповідним уповноваженим органом рішення про його ліквідацію. Якщо звернутися до положень Цивільного кодексу України [284], то у положеннях ст. 110 ЦКУ заборона як підстава ліквідації непідприємницької юридичної особи взагалі не зазначена, а примусова ліквідація юридичних осіб загалом може бути здійснена за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через порушення, які були допущені при її створенні і які не можна усунути, чи за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших встановлених законом випадках. Таким чином, робимо висновок, що заборона в даному випадку охоплюється п.3 ст. 110 ЦКУ, а саме за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом [284]. Таким чином, заборона громадського об'єднання є підставою для примусової ліквідації вказаної непідприємницької організації, а юридичними фактами для виникнення відповідної підстави є вчинення діянь, які містять ознаки порушення вказаною юридичною особою ст.ст. 36, 37 Конституції України та ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання» [299]. Однак, висловлене стосується в даному випадку виключно такого виду непідприємницьких юридичних осіб як громадське об'єднання (громадська організація або громадська спілка). Разом з тим, положення вказаного закону не поширюються на цілий ряд інших непідприємницьких юридичних осіб, серед яких політичні партії, релігійні організації, асоціації органів місцевого самоврядування чи їх добровільні об'єднання, саморегулювні організації тощо [299], спеціально нормативно-правові акти щодо яких містять власні спеціальні підстави примусової ліквідації. Наприклад, у судовому порядку припиняється діяльність релігійних організацій згідно Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» у випадку поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи чи систематичного порушення релігійною організацією

встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів чи в інших конкретно передбачених законом випадках [311].

У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» такими підставами для припинення благодійної організації у примусовому порядку за рішенням суду є використання активів (доходів) благодійної організації з порушенням встановлених вказаним Законом вимог до здійснення благодійної організації, що триває протягом не менш як 12 місяців; неможливість самостійної реорганізації або ліквідації благодійної організації у випадках, визначених законом або установчими документами цієї організації (ст. 27 Закону) [312].

У окремих нормативно-правових актах, які регламентують правовий статус непідприємницьких юридичних осіб, наприклад, споживчих товариств, підстави для примусової ліквідації взагалі відсутні, а законодавець обмежується загальними положеннями, на кшталт, ліквідація споживчого товариства провадиться за рішенням суду [300].

Таким чином, здійснений нами аналіз чинного законодавства дає можливість зробити висновок щодо відсутності єдиного універсального чи уніфікованого переліку підстав для примусової ліквідації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу. Вважаємо, за доцільне з метою удосконалення правового статусу непідприємницьких організацій, забезпечення прозорості їх діяльності, забезпечення та захисту прав та інтересів як учасників непідприємницьких організацій, так і їх кредиторів запровадження на законодавчому рівні уніфікованого переліку підстав для примусової ліквідації непідприємницьких юридичних осіб приватного права як корпоративного, так і унітарного типу. Разом з тим, видається, що цей перелік не носитиме виключний характер. Водночас, в доктрині приватного права існує дискусія щодо доцільності врегулювання на законодавчому рівні спеціальних підстав примусової ліквідації окремих видів непідприємницьких юридичних осіб [313, с.139 – 140]. Вважаємо за недоцільне окремо розмежовувати загальні та спеціальні підстави ліквідації непідприємницьких юридичних осіб, оскільки вони є достатньо однотипними для різних видів непідприємницьких юридичних осіб та, досить часто, є наслідком протиправної діяльності непідприємницької організації. Підтвердження цієї позиції віднаходимо у Проекті Закону «Про непідприємницькі організації», де за основу взято

наступні підстави для примусової ліквідації непідприємницьких юридичних осіб: мета або діяльність організації суперечить Конституції України; діяльність непідприємницької організації не відповідає меті її утворення та вимогам зареєстрованого статуту; відбулося фактичне перетворення непідприємницької організації в організацію, що займається в основному економічною, господарською діяльністю; коли вищий статутний орган не може ухвалити рішення про ліквідацію організації у відповідності до закону [314].

Безумовно, вказаний перелік підстав є далеко не бездоганим і потребує доопрацювання, однак сам факт звернення уваги теоретиків та практиків на чітке окреслення меж діяльності та припинення такої діяльності непідприємницьких юридичних осіб уже є позитивним, насамперед, з точки зору захисту прав та інтересів засновників, учасників непідприємницької юридичної особи, її кредиторів чи інших заінтересованих осіб. Оскільки мова йде про цілісну групу юридичних осіб приватного права, а саме непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу, для яких є характерною ціла низка спільних ознак та особливостей, вважаємо, що й перелік підстав для припинення їх діяльності має бути однотипний. Особливі ж підстави для примусової ліквідації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу, зважаючи на специфіку їх діяльності, доцільно за наявності спеціального нормативно-правового регулювання прописати на рівні відповідного закону, а за його відсутності – на рівні статуту.

Окремо хочемо акцентувати увагу на ч. 2 ст. 110 Цивільного кодексу України, де передбачено примусову ліквідацію юридичної особи за рішенням суду внаслідок порушень, що були допущені при її створенні та не можуть бути усунуті в подальшому. Отже, якщо є можливість усунути порушення при створенні юридичної особи, питання щодо її примусової ліквідації скасовується. Водночас, на нашу думку, в даній ситуації ми можемо вести мову про заборону діяльності непідприємницької юридичної особи до моменту усунення відповідних порушень, однак не про заборону самої юридичної особи, що тягне за собою її примусову ліквідацію. Таким чином, пропонуємо розмежовувати категорії заборона діяльності непідприємницької юридичної особи, що не має наслідком припинення юридичної особи як суб'єкта права, а є тимчасовим негативним наслідком неналежного утворення чи діяльності відповідної юридичної

особи та заборона непідприємницької юридичної особи як правова підстава для прийняття рішення про припинення непідприємницької юридичної особи у формі примусової ліквідації, що має наслідком припинення непідприємницької юридичної особи саме як суб'єкта права. Відтак, заборона діяльності характеризується такими ознаками як тимчасовий характер, зворотність, в той час як заборона самої юридичної особи носить незворотній характер.

В контексті зазначеного важливого значення набуває можливість запровадження інституту попередження. На думку А.В. Зеліско, висловленої нею в контексті дослідження правового статусу споживчих товариств, застосування такого інституту матиме як наслідок письмове попередження споживчого товариства з боку органів державної реєстрації щодо здійснення ним «...порушень меж його непідприємницького правового статусу» [314, с.140]. При цьому наголосимо, що автор підтримує висловлену в науковій літературі позицію щодо можливості запровадження вказаного інституту лише у разі закріплення спеціальних підстав ліквідації непідприємницьких юридичних осіб. Вважаємо за можливе запропонувати застосування інституту попередження і за умови загальних підстав примусової ліквідації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу. Адже можливість ліквідації юридичної особи через допущені при її створенні порушення чи порушення у своїй діяльності непідприємницькою юридичною особою окремих норм законодавства є загальними підставами, внаслідок яких може бути ініційована процедура ліквідації. Однак при наявності інституту попередження, що носить яскраво виражений превентивний характер, відповідні порушення можуть бути усунуті, тим самим непідприємницька юридична особа існуватиме й надалі (*якщо тільки у її діяльності попередньо не були встановлені ознаки протиправного діяння, що виключають можливість подальшого існування юридичної особи*).

Тепер звернемося до питання процедури ліквідації непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу. Відзначимо, що спеціальні нормативно-правові акти, які регламентують правовий статус непідприємницьких юридичних осіб, на жаль, досить поверхово прописують процедуру ліквідації юридичної особи або взагалі не містять спеціального порядку ліквідації відповідних юридичних осіб, відтак, загальний порядок ліквідації непідприємницьких юридичних осіб ґрунтується на положеннях щодо

здійснення процедури ліквідації юридичних осіб приватного права загалом. Якщо звернутися безпосередньо до норм окремих законодавчих актів, то, наприклад, процедура ліквідації громадського об'єднання об'єднує прийняття рішення вищим органом управління про саморозпуск юридичної особи, створення ліквідаційної комісії чи здійснення повноважень ліквідаційної комісії керівним органом громадського об'єднання, вирішення питань щодо використання коштів та майна громадського об'єднання після його ліквідації відповідно до статуту [299].

У Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» нормативно визначена процедура ліквідації зводиться до наступного: прийняття рішення про ліквідацію професійної спілки чи їх об'єднань уповноваженим на це органом (з'їздом, конференцією, загальними зборами тощо); одночасно з цим приймають рішення про використання майна та коштів профспілок чи їх об'єднань, що залишилися, на статутні чи благодійні цілі (ст. 18 Закону) [309]. Аналогічно процедура ліквідації прописана в Законі України «Про політичні партії в Україні» [310]. Окремі нормативно-правові взагалі не визначають порядок ліквідації певних непідприємницьких юридичних осіб, наприклад, Закон України «Про споживчу кооперацію» щодо споживчих товариств чи Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», у якому вказано, що «...ліквідація релігійної організації здійснюється відповідно до її власних настанов» (ч. 2 ст. 16) [311].

Цивільний кодекс України в якості загального правила для всіх, без винятку юридичних осіб зазначає, що юридична особа вважається такою, що припинила свою діяльність з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Тобто, саме з цього моменту ліквідація є завершеною, а юридична особа припинила своє існування як суб'єкт права. Вважаємо за доцільне розглядати ліквідацію як процес, юридичний склад, який поєднує у собі сукупність юридичних фактів різної правової природи. Серед них – рішення управлінського характеру (наприклад, рішення про ліквідацію юридичної особи, призначення ліквідаційної комісії, затвердження проміжних чи остаточних ліквідаційних балансів); договори (щодо продажу майна у випадку недостатності грошових коштів для розрахунків з кредиторами); рішення адміністративного характеру, судові акти (у випадку примусової ліквідації чи процедури банкрутства), організаційно-розпорядчі дії ліквідаторів (наприклад,

інвентаризація) тощо. Конкретний набір відповідних юридичних фактів залежить від форми ліквідації: добровільна чи у примусовому порядку. Таким чином, процедура ліквідації має надзвичайно важливе значення і ми можемо розглядати її як певний процес, послідовно здійснювану сукупність дій, кожна з яких передбачає настання окремих певних правових наслідків, а в кінцевому варіанті – припинення існування юридичної особи.

З огляду на зазначене, більш повно у порівнянні із наведеними вище прикладами законодавчих актів питання процедури ліквідації прописані у Цивільному кодексі України в ст.ст. 105, 111 [284], аналіз яких дозволяє виокремити наступні етапи ліквідації: 1) прийняття уповноваженими органами юридичної особи, судом чи іншим уповноваженим на те органом рішення про припинення юридичної особи; 2) повідомлення про прийняття такого рішення впродовж трьох днів з дати його прийняття орган, що здійснює державну реєстрацію та, як наслідок, внесення уповноваженими на це особами до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про рішення щодо ліквідації юридичної особи; 3) створення комісії з припинення юридичної особи (ліквідаційної комісії); 4) здійснення письмового повідомлення кредиторів та боржників про ліквідацію юридичної особи; 5) діяльність ліквідаційної комісії (закриття відкритих рахунків у фінансових установах, крім тих, що використовуються для розрахунків з кредиторами під час ліквідації юридичної особи; інвентаризація майна юридичної особи, складання ліквідаційною комісією та затвердження органом, що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи проміжного ліквідаційного балансу, до якого входять відомості про склад майна юридичної особи, перелік пред'явлених кредиторами вимог та результат їх розгляду; 6) виплата грошових сум кредиторам юридичної особи, що ліквідується, у порядку черговості; 7) складання ліквідаційною комісією та затвердження органом, що прийняв рішення про припинення юридичної особи ліквідаційного балансу; 8) вирішення питання щодо правового статусу майна, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів. Вказаний етап має важливе значення, оскільки, за загальним правилом згідно ч.12 ст. 111 Цивільного кодексу України [284] відповідне майно передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено законом чи установчими документами юридичної особи. В даному

мова йде про ліквідацію непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу, в тому числі у випадку примусової ліквідації юридичної особи, тому вирішення питання щодо правової долі майна такої юридичної особи має свою специфіку, про що нами буде зазначено далі. 8) подання ліквідаційною комісією державному реєстратору документів для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи у строк, що встановлений законом [284].

На кожному з етапів здійснення ліквідаційної процедури є свої особливості. Зупинимося коротко на окремих з них. Насамперед, інтерес викликає порядок прийняття рішення про ліквідацію загальними зборами непідприємницької юридичної особи чи іншим вищим органом управління юридичною особою (наприклад, з'їзд (конференція) політичної партії). На жаль, у спеціальних нормативно-правових актах, які регламентують правовий статус окремих видів непідприємницьких юридичних осіб корпоративного типу, а саме громадських об'єднань, політичних партій, релігійних організацій, професійних спілок чи їх об'єднань, споживчих товариств тощо такий порядок, а також якою кількістю голосів приймається відповідне рішення не вказано, а лише зроблено відсилку до установчих документів вказаних організацій, а саме статуту. Якщо звернутися до типових статутів вказаних непідприємницьких юридичних осіб, то, як правило, загальні збори є правомочними у вирішенні питання, якщо є присутність більше половини членів загальних зборів. Рішення загальних зборів про ліквідацію юридичної особи є правомочним, якщо за нього проголосувало $\frac{3}{4}$ присутніх на загальних зборах учасників [315, с.14]. Вважаємо, що оскільки вказана стадія є основоположною для проведення подальшої процедури ліквідації непідприємницької юридичної особи, відповідні аспекти мали б бути більш чітко приписані на законодавчому рівні. При цьому підтримуємо висловлену в науковій літературі позицію щодо того, що тільки чітко визначені в законі суб'єкти (органи управління) мають право на прийняття відповідного рішення про ініціювання процедури ліквідації. Якщо статутом непідприємницької юридичної особи передбачена можливість делегування повноважень для участі в загальних зборах, вважаємо така можливість на прийняття відповідних рішень має бути закладена на рівні спеціального нормативно-правового акту, оскільки може скластися парадоксальна ситуація, коли існує певний «інститут уповноважених», але вони не можуть прийняти рішення про ліквідацію

юридичної особи, оскільки таке рішення може прийматися лише загальними зборами членів непідприємницької юридичної особи, як наприклад, у споживчих товариствах (ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію»). При цьому ми підтримуємо у даному питанні позицію, висловлену А.В. Зеліско щодо виключної компетенції загальних зборів членів споживчого товариства на прийняття рішення про його ліквідацію [313, с.143]. Натомість таке представництво інтересів є прийнятним та доцільним для окремих видів непідприємницьких юридичних осіб, як от політична партія, де чисельність членів її може бути значною, тому питання про ліквідацію приймається з'їздом (конференцією) політичної партії.

Аналіз як чинного законодавства, так і локальних нормативно-правових актів не дає однозначної відповіді щодо змісту рішення про ліквідацію, однак вважаємо, що у ньому має міститися, власне, крім самого рішення про ліквідацію, погодження про склад ліквідаційної комісії (ліквідатора) чи накладення відповідних функцій на відповідні органи управління, визначення орієнтовного порядку ліквідації та строк її здійснення у межах, передбачених законодавством. Продуктивним є прийняття вказаних рішень в рамках одного питання порядку денного, наприклад: «Про ліквідацію, порядок, строки та умови її проведення».

Наступним етапом припинення непідприємницької юридичної особи є повідомлення про прийняття відповідного рішення органу, що здійснює державну реєстрацію та внесення уповноваженими на це особами до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про рішення щодо ліквідації юридичної особи [284]. Вказана норма є імперативною в частині суб'єктів, що прийняли рішення про припинення юридичної особи чи для суду, якщо мова йде про примусову ліквідацію, та в частині строків, а саме впродовж трьох днів з дати прийняття відповідного рішення (ч.ч. 1-3 ст. 105 ЦКУ) [284]. Розміщення повідомлення про припинення юридичної особи в державному реєстрі юридичних осіб є підтвердженням достовірності прийняття рішення для третіх осіб, зокрема, кредиторів непідприємницької юридичної особи. Водночас, згідно ч. 3 ст. 105 ЦКУ особи, суд, чи орган, що прийняли рішення про припинення юридичної особи створюють ліквідаційну комісію, призначають голову комісії чи ліквідатора юридичної особи. Функції відповідної комісії може бути покладено на орган управління

юридичної особи [284]. Фактично, з цього моменту саме ліквідаційну комісію можна розглядати як орган управління юридичної особи. Аналіз повноважень ліквідаційної комісії (ліквідатора), зокрема, вжиття всіх необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості юридичної особи, що ліквідується, та письмове повідомлення кожного з боржників про припинення юридичної особи у строки, передбачені законодавством, дає можливість зробити висновок про правову природу ліквідаційної комісії. Разом з тим, питання щодо правової природи ліквідаційної комісії також неоднозначні. Зокрема, ліквідаційну комісію можна розглядати як організаційно оформлену і структурно відмежовану частину юридичної особи, що утворюється в порядку, передбаченому законодавством, та наділена законодавчо визначеними повноваженнями, в тому числі прийняття рішень, що мають правові наслідки як для юридичної особи, що ліквідується, так і для третіх осіб. Якщо розглядати ліквідаційну комісію виключно з такої точки зору, то її метою є здійснення ліквідації юридичної особи, однак, ця мета не є єдина у діяльності ліквідаційної комісії, адже чинне законодавство на прикладі ст. 111 ЦКУ [284] передбачає досить коло повноважень ліквідаційної комісії, спрямованих, в тому числі, на захист майнових прав та інтересів як конкретної юридичної особи, так і інших заінтересованих осіб, зокрема, кредиторів.

Цікавим в контексті правового статусу ліквідаційної комісії є питання щодо того, до якого органу юридичної особи її віднести. Чи можна її розглядати як вищий орган управління юридичної особи, чи як виконавчий орган непідприємницької юридичної особи, що організовує та здійснює процедуру ліквідації. В науковій літературі є думки щодо того, що ліквідаційна комісія виступає особливим виконавчим органом управління юридичної особи, що утворюється на етапі її ліквідації уповноваженим на це органом управління юридичної особи та носить тимчасовий характер [317, с.12, 23]. Вважаємо, що кожна позиція має як аргументи на її користь, так і дискусійні положення. Адже повноваження ліквідаційної комісії відрізняються від повноважень органів управління юридичної особи в період її нормального функціонування, оскільки ліквідаційна комісія наділена спеціальними повноваженнями в частині здійснення процедури ліквідації. Вона характеризується власною метою, задля якої й створюється, особливими повноваженнями на досягнення відповідної мети, певними вимогами до складу ліквідаційної комісії чи ліквідатора, тимчасовістю існування (діяльності). Таким

чином, вважаємо за доцільне ліквідаційну комісію (ліквідатора) не прирівнювати до загальних органів управління (вищих та виконавчих) юридичної особи, а відокремлювати від них з огляду на її особливий статус.

Також, на нашу думку, є законодавча прогалина в частині визначення складу ліквідаційної комісії та вимог до її учасників, оскільки законодавець в Цивільному кодексі України містить достатньо узагальнені положення з цього приводу, загальні правила формування ліквідаційної комісії без встановлення певних вимог до осіб, що здійснюватимуть в подальшому діяльність щодо ліквідації юридичної особи. І якщо Кодекс України з процедур банкрутства містить певні вимоги щодо арбітражного керуючого, а згодом – розпорядника майна чи ліквідатора, то Цивільний кодекс таких вимог не передбачає [316]. Вважаємо, що вказане питання має важливе значення, оскільки може виникнути конфлікт інтересів власника майна, засновника, учасників юридичної особи та кредиторів. Тому, склад ліквідаційної комісії повинен має формуватися максимально об'єктивно задля захисту інтересів всіх учасників процедури ліквідації юридичної особи.

Так само залишається неврегульованим питання щодо періоду здійснення ліквідаційної процедури непідприємницької юридичної особи. Ст.ст. 105, 111 Цивільного кодексу України відповідних положень не містять. Разом з тим, якщо мова йде про здійснення ліквідації юридичної особи внаслідок застосування процедури банкрутства, то чинне законодавство передбачає, що ліквідатор зобов'язаний здійснити ліквідацію боржника у строк, що не може перевищувати 12 місяців (ч. 1 ст. 58 Кодексу України з процедур банкрутства) [316]. Безумовно, іноді складно визначати певні часові рамки для проведення тієї чи іншої правової процедури з огляду на різні об'єктивні чинники, наприклад, вид юридичної особи чи її організаційно-правова форма, кількість засновників чи учасників, специфіка діяльності юридичної особи, майнова основа діяльності юридичної особи, участь її у зобов'язальних відносинах тощо. Також є цілком логічним, що відповідне питання мало б бути вирішене при прийнятті рішення про ліквідацію юридичної особи та створення ліквідаційної процедури, однак, на нашу думку, з метою забезпечення прав та інтересів осіб, залучених до процедури ліквідації юридичної особи, вважаємо, що це питання мало б знайти вирішення на законодавчому рівні. За аналогією з ліквідацією юридичної особи

внаслідок застосування процедури банкрутства можна визначити відповідний період у строк, що не перевищує 12 місяців.

Як нами вже відзначалося, ліквідаційна комісія при її створенні набуває певних повноважень, перелік яких передбачений на законодавчому рівні. У зв'язку з тим, що ліквідація юридичної особи торкається прав і законних інтересів всіх осіб, що перебувають з нею у правових відносинах – власників, учасників, найманих працівників, кредиторів та інших осіб – обов'язковим етапом у процедурі ліквідації юридичної особи є повідомлення про ліквідацію юридичної особи кредиторів та проведення розрахунків з ними. Аналіз положень ч. 3 ст. 105 ЦКУ дає можливість зробити висновок, що на кодифікованому рівні не закріплено обов'язок юридичної особи повідомляти безпосередньо кредиторів щодо прийняття рішення про ліквідацію чи реорганізацію, а презюмується відлік часу, що визначається моментом оприлюднення зазначеного повідомлення до органу, що здійснює державну реєстрацію [318, с.71], а саме: «Строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо юридичної особи» (ч. 5 ст. 105 ЦКУ) [284]. Якщо звернутися до положень, наприклад, Закону України «Про акціонерні товариства» (ст. 82 Закону) [319] чи положень Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ст. 55 Закону) [320], то у них прямо зазначено обов'язок товариства щодо повідомлення особисто кредиторів про реорганізацію товариства і встановлено строк 30 днів з дати прийняття відповідного рішення. Вважаємо, що такий підхід є виправданим, адже прийняття рішення про припинення юридичної особи в більшості випадків є внутрішньокорпоративним рішенням, що не залежить від волі третіх осіб, як, наприклад, при банкрутстві.

Тому, хоча повідомлення про припинення юридичної особи й розміщується в державному реєстрі юридичних осіб відповідно до закону, що стає підтвердженням достовірності прийнятого рішення для третіх осіб, це не спрощує отримання такої інформації безпосередніми кредиторами юридичної особи. У зв'язку з цим, доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 105 Цивільного кодексу України, зазначаючи, що «учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово

повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, *а також протягом 30-ти днів з дати прийняття рішення про припинення письмово повідомити про це всіх відомих їй (їм) кредиторів*» [318, с.71].

Рішення з кожної окремої вимоги кредитора прижається і надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора. Отже, Цивільний кодекс України не містить конкретного строку, впродовж якого кредитори можуть звернутися з вимогами до юридичної особи – боржника, що дає їй можливість вирішувати це питання на власний розсуд в рамках тих строків, що визначені законом. Однак такий підхід законодавця не є абсолютний, оскільки в окремих випадках при регулюванні особливостей припинення підприємницьких товариств законодавець деталізував строки заявлення кредиторами своїх вимог до товариства, що припиняється. До прикладу, у ч. 2 ст. 82 Закону України «Про акціонерні товариства» такий строк визначений у 20 днів після надіслання кредитору повідомлення про припинення товариства, а в ч. 2 ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» такий строк становить двадцять днів [319; 320].

На відміну від наведених вище прикладів, де наведено конкретизуючи положення щодо порядку та можливостей заявлення кредиторами своїх вимог, в частині непідприємницьких юридичних осіб ситуація дещо інша. Окремі нормативно-правові акти, що регламентують порядок припинення непідприємницьких юридичних осіб, до прикладу, Закон України «Про громадські об'єднання», взагалі не містять подібних норм, відсилаючи до положень Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» або містять досить узагальнені підходи щодо вказаного питання. Зокрема, у ст. 9 Закону України «Про кредитні спілки» зазначається, що строк для заявлення вимог кредиторами до кредитної спілки не може бути меншим двох місяців з моменту публікації повідомлення про припинення діяльності кредитної спілки. При цьому вказується, що комісія вживає усіх можливих заходів щодо виявлення кредиторів, а також письмово сповіщає їх про припинення діяльності спілки [321]. З однієї сторони такий підхід законодавця є правильним, оскільки передбачає особисте повідомлення кредиторів про припинення кредитної спілки. Втім, з іншої сторони, відсутність на рівні спеціального закону

конкретних строків повідомлення кредиторів про припинення кредитної спілки та відсутність чітких строків для заявлення ними вимог до кредитної спілки наводить на думку, що конкретні строки повідомлення кредиторів та заявлення ними вимог до юридичної особи мають бути визначені у Цивільному кодексі України, що забезпечить юридичні гарантії захисту прав кредиторів. У зв'язку з цим, у ст. 105 Цивільного кодексу України варто визначити строк для заявлення вимог кредиторами протягом тридцяти днів з дня повідомлення їх про рішення щодо припинення юридичної особи [318, с.72].

Крім того, хочемо звернути увагу також на те, що чинне законодавство залишає поза належною увагою питання щодо заявлення вимог кредиторів за зобов'язаннями, які могли виникнути в ході здійснення ліквідаційної процедури непідприємницької юридичної особи.

Одним із важливих повноважень та обов'язків ліквідаційної комісії є виявлення боржників юридичної особи, що припиняє свою діяльність, що ґрунтується на положеннях ст. 111 ЦКУ, де прямо зазначено, що «...з дати внесення до Єдиного державного реєстру... запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи, суду або уповноваженого ними органу щодо ліквідації юридичної особи ліквідаційна комісія (ліквідатор) зобов'язана вжити всіх необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості юридичної особи, що ліквідується, та письмово повідомити кожного з боржників про припинення юридично особи в установлені цим Кодексом строки. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) заявляє вимоги та позови про стягнення заборгованості з боржників юридичної особи» [284]. На відміну від встановлення загальних строків щодо пред'явлення вимог кредиторами, в даному випадку законодавець взагалі обмежується формулюванням «...в установлені цим Кодексом строки». Є очевидним, що виявлення боржників юридичної особи, що ліквідується, а також стягнення заборгованостей можуть мати місце аж до складання та затвердження остаточного ліквідаційного балансу юридичної особи.

Щодо безпосередньої діяльності ліквідаційної комісії, то в ст. 111 Цивільного кодексу України повною мірою описано загальний поетапний порядок ліквідації юридичної особи, що є доречним застосуванні як для підприємницьких, так і для непідприємницьких юридичних осіб. Мова йде про закриття ліквідаційною комісією до

завершення строку пред'явлення вимог кредиторів рахунків, що відкриті у фінансових установах, за винятком рахунку, який використовується для розрахунків з кредиторами; інвентаризація майна юридичної особи, що припиняється та майна її філій, представництв, дочірніх підприємств; здійснення діяльності, пов'язаної з поверненням майна, яке перебуває у третіх осіб; за необхідності – забезпечення проведення незалежної оцінки майна юридичної особи, що припиняється, та інші повноваження, передбачені нормативно [284].

Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами ліквідаційна комісія складає проміжний ліквідаційний баланс, де містяться відомості про склад майна юридичної особи, що ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог та результатів їх розгляду, та здійснює виплату грошових сум кредиторам юридичної особи, що ліквідується у порядку черговості, що передбачений ст. 112 Цивільного кодексу України [284]. У випадку недостатності у юридичної особи, що ліквідується, коштів для задоволення вимог кредиторів ліквідаційною комісією здійснюється організація реалізації майна юридичної особи. За наслідками проведення розрахунків з кредиторами ліквідаційна комісія складає та затверджує ліквідаційний баланс непідприємницької юридичної особи.

На основі зазначеного робимо висновок, що хоча з аналізу ст. 111 Цивільного кодексу України й можна визначити етапи проведення ліквідаційної процедури у добровільному порядку, але визначення строків її проведення було б додатковою гарантією захисту прав як учасників непідприємницької юридичної особи, так і кредиторів, оскільки склад майна юридичної особи розподіляється у визначеному законом порядку між кредиторами та учасниками юридичної особи на підставі ліквідаційного балансу, а у випадках визначених законодавством про непідприємницькі юридичні особи – правонаступникам – юридичним особам такого ж правового статусу або до державного бюджету. У зв'язку з цим, вважаємо, що в загальному значенні варто виходити із строків повідомлення кредиторів та задоволення їх вимог у порядку черговості, визначеної законом, а також строків визначення складу майна юридичної особи, що ліквідується, та строків його реалізації у порядку, визначеному законом [318, с.73 – 74].

При дослідженні питання ліквідації непідприємницьких юридичних осіб одним із важливих питань, що потребує розгляду, є питання щодо правового статусу майна, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, оскільки на відміну від підприємницьких юридичних осіб «доля» такого майна залежить від того, про яку непідприємницьку юридичну особу йде мова. За загальним правилом, про що нами вже відзначалося вище у тексті роботи, майно юридичної особи, яке залишилося після вимог кредиторів, в тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету тощо, передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом (ч. 12 ст. 111 ЦКУ) [284]. В частині непідприємницьких юридичних осіб саме спеціальні законодавчі акти й регулюють питання щодо майна, яке залишилося після ліквідації юридичної особи, а оскільки непідприємницькі юридичні особи при створенні не мають на меті отримання прибутку та наступного його розподілу між учасниками, цей принцип зберігається й при ліквідації непідприємницької юридичної особи (за окремими винятками, про які ми далі зазначимо).

Отже, відсутність майнового інтересу при створенні непідприємницьких юридичних осіб тягне за собою відсутність права на частку майна непідприємницької юридичної особи, відтак, у разі припинення непідприємницької юридичної особи у добровільному порядку, зокрема, шляхом саморозпуску, майно такої непідприємницької юридичної особи чи її кошти, що залишилися після задоволення вимог кредиторів, передаються іншій непідприємницькій організації чи декільком з них відповідного виду (аналогічного спрямування) для забезпечення статутних цілей. Або відповідне майно (кошти) непідприємницької юридичної особи можуть бути зараховані до державного чи місцевого бюджету.

Відповідні положення продемонструємо на основі Закону України «Про громадські об'єднання». Зокрема, у положенні ч. 3 ст. 24 вказаного Закону зазначено, що у разі саморозпуску громадського об'єднання його майно та кошти після задоволення вимог кредиторів передаються за рішенням такого об'єднання на статутні або благодійні цілі іншому (кільком іншим) громадському об'єднанню, а в разі

неприйняття такого рішення – зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету. Ч. 3 ст. 26 відповідного Закону передбачено, що вищий орган управління, який прийняв рішення про саморозпуск громадського об'єднання... також приймає рішення про використання коштів та майна громадського об'єднання після його ліквідації відповідно до статуту [299]. Така побудова ч. 3 ст. 26 Закону України «Про громадські об'єднання» дещо дисонує з положеннями ч. 3 ст. 24 відповідного Закону, оскільки створює враження про інші можливості щодо юридичної долі майна, яке залишилося у непідприємницької юридичної особи, що перебуває у процесі ліквідації та вирішується на основі положень статуту, що насправді не так. У випадку примусової ліквідації громадського об'єднання внаслідок заборони його діяльності відповідне майно на підставі рішення суду переходить до державного бюджету.

Подібні норми містяться у ч. 5 ст. 18 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», відповідно до якої активи, що залишаються під час ліквідації благодійних організацій...мають бути передані одній чи кільком благодійним організаціям у порядку, встановленому установчими документами, або за рішенням суду. У випадках, передбачених законодавством та за умови відсутності благодійних організацій, зазначених у ч. 5 ст. 18 Закону, активи благодійної організації, що ліквідується, спрямовуються до державного бюджету [312]. У Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» в ст. 18 вказано, що разом з рішенням про ліквідацію (саморозпуск) з'їзд (конференція), загальні збори профспілки приймають рішення про використання майна та коштів профспілки, що залишилися після проведення всіх необхідних розрахунків, на статутні чи благодійні цілі. Питання щодо майна профспілки у випадку заборони її діяльності в межах ст. 18 «Припинення діяльності профспілок, їх об'єднань» законодавцем не визначене [309]. Так само відсутні норми щодо правового режиму майна релігійної організації, яка припиняє свою діяльність, у положеннях ст. 16 «Припинення діяльності релігійної організації» Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», однак містяться в ст. 20 Закону «Розпорядження майном релігійних організацій, що припинили свою діяльність». Відповідно, майнові питання у разі припинення діяльності релігійної організації вирішуються у відповідності до положень чинного законодавства та статуту та залежать від того, про який вид майна йде мова. Оскільки майно культового

призначення релігійної організації не може бути предметом стягнення за претензіями кредиторів та передається іншим релігійним організаціям. При відсутності правонаступників майно релігійної організації, що припинила свою діяльність, переходить у власність держави. Так само у власність держави може безоплатно переходити майно релігійної організації (за винятком культового) у разі припинення діяльності релігійної організації у зв'язку з порушенням норм Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» та інших законодавчих актів України.

Дискусійною є норма відповідної статті в частині переходу майна релігійної організації за відсутності правонаступників у власність держави, оскільки така конструкція ст. 20 заперечує можливість релігійної організації, яка перебуває в процесі ліквідації, передати майно, що залишилося після розрахунків з кредиторами, іншим релігійним організаціям не пов'язаних процедурою правонаступництва чи на інші благодійні цілі за зразком інших непідприємницьких юридичних осіб.

Так само викликає запитання стаття 20 аналізованого Закону з огляду на конструкцію норми «...може переходити у власність держави» [311]. Тобто, залишається відкритим питання за яких умов майно релігійної організації, що припиняє свою діяльність внаслідок порушення відповідних законодавчих норм, переходить у власність держави, а за яких не переходить. При цьому, якщо таке майно може й не переходити у власність держави, то яка його правова доля? Без сумніву, ці питання можуть бути вирішені на рівні статуту релігійної організації та на практиці саме так й вирішуються, однак, на нашу думку, вважаємо що загальні підходи щодо правової долі майна релігійної організації, яка припинила свою діяльність, мають бути більш чітко прописані саме на законодавчому рівні.

Цікавою є практика припинення діяльності політичної партії, що може здійснюватися у формі ліквідації (саморозпуску), заборони її діяльності чи анулювання реєстрації з підстав, передбачених законом. Орган, який прийняв рішення про припинення політичної партії, одночасно приймає рішення про використання майна чи коштів політичної партії на статутні чи благодійні цілі. При цьому, він повинен виходити з положень статуту політичної партії, оскільки статут політичної партії має містити порядок ліквідації (саморозпуску) політичної партії, використання коштів та іншого майна, що залишилися після її ліквідації (саморозпуску) [310]. Окремо Закон

України «Про політичні партії в Україні» передбачає особливості припинення політичної партії внаслідок заборони її діяльності (ст. 21 «Заборона політичної партії») та анулювання реєстрації політичної партії (ст. 24 «Анулювання реєстрації») [310], однак спеціальних норм, які б визначали правову долю майна політичної партії при припиненні її діяльності внаслідок заборони чи анулювання реєстрації вказані статті не містять. З огляду на специфіку діяльності політичної партії та особливостей формування майнової основи її діяльності відповідні норми, на нашу думку, мали б бути окремо закріплені на рівні відповідного закону.

На противагу наведеним вище законодавчо закріпленим нормам, принципово іншим є правовий режим майна споживчого товариства при його ліквідації. Оскільки відповідно до положень ст. 18 Закону України «Про споживчу кооперацію» у разі ліквідації споживчого товариства його майно, що залишилося після сплати членам товариства пайових та інших внесків і дивідендів на них, розрахунків по оплаті праці, виконання зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими кредиторами, розрахунків із спілкою, розподіляється між членами, що входили до складу споживчого товариства. Так само у разі ліквідації спілки її майно, що залишилося після розрахунків по оплаті праці, виконання зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими кредиторами, розподіляється між членами спілки [300]. Аналіз положень відповідної статті Закону дає можливість зробити висновок, що, з одного боку, вони не відповідають нормам ст. 112 Цивільного кодексу України в частині черговості задоволення вимог кредиторів, оскільки серед кредиторів товариства нема його членів, а учасники юридичної особи набувають права на те майно юридичної особи, яка припиняється, яке залишилося після розрахунків з кредиторами. З іншого боку, споживче товариство відносимо до непідприємницьких юридичних осіб для яких, як нами було проаналізовано вище, не є звичним розподіл майна, яке залишилося після ліквідації юридичної особи серед його членів, а використовується на інші статутні чи благодійні цілі, переходить до інших непідприємницьких юридичних осіб подібного типу та виду діяльності чи надходить до державного або місцевого бюджетів. Очевидно, такий підхід щодо майна споживчого товариства ґрунтується на положеннях ст. 29 Закону України «Про кооперацію», де зазначено, що майно кооперативу, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів кооперативу, здійснення виплат членам кооперативу паїв та виплат на паї,

кооперативних виплат, оплати праці тощо розподіляється між членами кооперативу у порядку, встановленому статутом [322]. Таким чином, положення вказаної статті дають підстави для урівняння в правах на майно споживчого товариства кредиторів споживчого товариства та учасників споживчого товариства. Однак, положення Цивільного кодексу України дають підстави для висновку, що учасники юридичної особи не є її кредиторами, а право на майно набувають лише у тому випадку, якщо таке майно залишилося в процесі ліквідації юридичної особи після проведення усіх розрахунків з кредиторами в порядку ст. 112 ЦКУ [284]. Таким чином, підтримуємо висловлену в науковій літературі позицію щодо врегулювання черговості задоволення вимог кредиторів на засадах універсальності, які передбачені Цивільним кодексом України, а не в порядку, передбаченому спеціальними законами, як от Закон України «Про споживчу кооперацію» [313, с.148].

Також законодавство про кооперацію передбачає наявність спеціальних фондів, зокрема, неподільного фонду кооперативу, щодо якого встановлений особливий правовий режим при ліквідації кооперативу, оскільки майно неподільного фонду не підлягає поділу між його членами і передається за рішенням ліквідаційної комісії іншій (іншим) кооперативній організації (кооперативним організаціям) або зараховується до доходу бюджету (ст. 29 Закону України «Про кооперацію») [322]. При цьому у рішенні ліквідаційної комісії має бути визначено напрями використання такого майна. Разом з тим, чинний сьогодні Закон України «Про споживчу кооперацію» окремих положень щодо правового режиму неподільного фонду споживчого товариства не містить.

З огляду на зазначене в науковій літературі враховуючи непідприємницьку природу споживчого товариства було висловлену підтримку принципу незацікавленого розподілу майна в разі ліквідації кооперативу й надати право членам кооперативу отримувати лише пай, вкладений у пайовий фонд. При цьому, оскільки є можливою ситуація, що на момент ліквідації споживчого товариства пайовий фонд може бути меншим, ніж сукупність паїв, укладених членами товариства через необхідність проведення розрахунків з кредиторами, члени споживчого товариства отримують майно пропорційно до внесених ними паїв, але не більше від внесеного [313, с.149 – 150].

Як можна спостерігати з наведених вище прикладів, варіант розпорядження майном у формі його розподілу та передачі майна учасникам не є звичним у відношенні для непідприємницьких юридичних осіб, але застосовується практично завжди щодо підприємницьких юридичних осіб. Можливість розподілу майна, яке залишилося після розрахунків з кредиторами при ліквідації непідприємницької юридичної особи, між членами такої юридичної особи матиме місце у випадку, якщо непідприємницька юридична особа заснована на засадах членства, є наявний майновий зв'язок між такою юридичною особою (непідприємницьким товариством) та її (його) членами.

Отже, узагальнені норми Цивільного кодексу України дають можливість сформулювати декілька варіантів щодо визначення правового режиму майна юридичної особи, що перебуває в процесі ліквідації, яке залишилося після проведення необхідних розрахунків з кредиторами. По суті, ми можемо вести мову про врегулювання даного питання на рівні спеціального законодавства. Виходячи із загального аналізу досліджених нами нормативно-правових актів, які регламентують статус окремих непідприємницьких юридичних осіб, можна виділити наступні шляхи визначення юридичної долі майна, що залишилося після ліквідації непідприємницької юридичної особи: 1) передача майна (коштів), які залишилися після проведення розрахунків з кредиторами непідприємницької юридичної особи, учасникам непідприємницької юридичної особи, які мають речові права на таке майно; 2) передача майна (коштів) непідприємницької юридичної особи до державного чи місцевого бюджетів у випадках, передбачених законодавством чи статутом непідприємницької юридичної особи; 3) передача майна (коштів) непідприємницької юридичної особи правонаступникам юридичної особи за їх наявності, або передання іншим непідприємницьким юридичним особам подібного типу та виду діяльності для виконання благодійних чи інших статутних цілей в порядку, передбаченому статутом непідприємницької юридичної особи.

Вважаємо, що чинне цивільне законодавство України повинно вміщувати систематизовані підходи щодо врегулювання досліджуваного нами питання, чого, на жаль сьогодні немає. Відповідне питання потребує його вирішення шляхом внесення відповідних доповнень до положень чинного Цивільного кодексу України або шляхом врегулювання на рівні окремого законодавчого акту, яким би міг стати в майбутньому

Закон України «Про непідприємницькі юридичні особи», де б містилися відповідні положення: *«1. При ліквідації некомерційної юридичної особи корпоративного типу майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому ст. 112 Цивільного кодексу України, спрямовується на благодійні чи інші цілі, в порядку, передбаченому статутom непідприємницької юридичної особи.*

2. При ліквідації некомерційної юридичної особи корпоративного типу майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому ст. 112 Цивільного кодексу України, підлягає розподілу між членами некомерційної юридичної особи корпоративного типу відповідно до їх майнових внесків у розмірі, що не перевищує розмір майнового внеску, якщо інше не встановлено законодавством чи установчими документами непідприємницької юридичної особи.

3. У випадку припинення непідприємницької юридичної особи внаслідок заборони її діяльності, анулювання рішення про її створення чи в інших випадках, передбачених законодавством, майно, яке залишилося після проведення розрахунків з кредиторами спрямовується до державного чи місцевого бюджетів.

4. У випадку ліквідації некомерційної юридичної особи унітарного типу майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому ст. 112 Цивільного кодексу України, а також майно, на яке не може бути звернуто стягнення за зобов'язаннями непідприємницької юридичної особи унітарного типу, передається засновнику непідприємницької юридичної особи, якщо інше не встановлено законом чи установчими документами юридичної особи».

Безумовно, вказані пропозиції не можуть одразу вирішити всі дискусійні питання, що мають місце при ліквідації непідприємницької юридичної особи, однак дають можливість для подальшого розвитку.

Хочемо зазначити, що чинне законодавство України містить й інші прогалини чи недосконалості в частині правового регулювання припинення ліквідації юридичної особи. Наприклад, на нашу думку, недостатньо уваги приділено питанням відповідальності членів ліквідаційної комісії (ліквідатора) при здійсненні ними повноважень по ліквідації непідприємницької юридичної особи. Оскільки чинне законодавство окремо передбачає особливості відповідальності осіб, залучених до процедури ліквідації юридичної особи в контексті відповідальності арбітражного

керуючого в рамках процедури ліквідації внаслідок провадження у справі про банкрутство юридичної особи. Так само, діюче законодавство не містить пояснень правового характеру щодо ситуації, якщо в ході проведення ліквідаційної процедури заінтересовані особи прийшли до висновку щодо недоцільності подальшої ліквідації юридичної особи. Чи є це можливим, оскільки лише щодо окремих видів непідприємницьких юридичних осіб прямо передбачена відповідна заборона. Прикладом є ст. 23 Закону України «Про політичні партії в Україні» де зазначено, що рішення про ліквідацію (саморозпуск) політичної партії з дня внесення запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань не може бути скасовано політичною партією [310].

Таким чином, в межах наукового дослідження припинення непідприємницької юридичної особи шляхом ліквідації й надалі залишаються відкритими окремі питання, оскільки ми зупинилися лише на деяких з них. Підтримуємо висловлену нами вище думку щодо необхідності додаткового врегулювання правового статусу непідприємницьких юридичних осіб, в тому числі щодо їх ліквідації на рівні окремих положень Цивільного кодексу України чи окремого законодавчого акту, що носив би загальний характер для врегулювання правового статусу непідприємницьких юридичних осіб, наприклад Закон України «Про непідприємницькі юридичні особи».

Окремо хочемо в межах дисертаційного дослідження згадати про можливість припинення діяльності юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства, особливості проведення яких передбачені законом, а саме Кодексом України з процедур банкрутства [316], який містить певні концептуальні зміни у порівнянні з попередньо діючим Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [286]. Ми не маємо на меті проводити аналіз окремих процедур, що застосовуються при здійсненні провадження у справі про банкрутство чи аналізувати в цілому вказаний інститут банкрутства, оскільки це може виступати темою окремих наукових досліджень, обмежимося лише деякими положеннями щодо поширення інституту банкрутства на непідприємницькі юридичні особи.

Насамперед, відзначимо, що у випадку здійснення ліквідації юридичної особи шляхом запровадження процедури банкрутства можна вести мову про примусове

припинення юридичної особи, оскільки Цивільний кодекс України в ч. 3 ст. 110 містить імперативну норму обов'язок юридичної особи здійснити всі необхідні дії, встановлені законодавством про банкрутство за умови недостатності вартості майна юридичної особи для задоволення вимог кредиторів [284]. Водночас, підставою для початку процедури банкрутства може виступати й заява самого боржника про порушення справи про банкрутство, однак і в такому випадку ми не можемо вести мову про добровільність припинення юридичної особи, оскільки норми ч. 6 ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства передбачають обов'язок боржника у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство, якщо задоволення вимог одного чи кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника у повному обсязі перед іншими кредиторами та в інших випадках, що передбачені Кодексом України з процедур банкрутства [286].

Коло юридичних осіб-боржників, котрі підпадають під дію загальних положень нового законодавства про банкрутство відрізняється від кола суб'єктів, що були визначені на рівні Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», до яких належали суб'єкти підприємницької діяльності.

З огляду на різноманітність сфер діяльності непідприємницьких юридичних осіб та їх видів, вони можуть мати якнайрізноманітніші цілі діяльності, однак, вони, насамперед, не пов'язані з отриманням прибутку. Мова йде про забезпечення та захист соціальних, економічних, релігійних, культурних інтересів особи; можливість здійснення різноманітної благодійної діяльності, меценатство особи; досягнення спільних цілей, пов'язаних з трудовою діяльністю, професійною діяльністю, творчою чи інтелектуальною діяльністю тощо. Тобто, сфери, де може функціонувати непідприємницька юридична особа, є різноплановими. Основною вимогою, яка береться при цьому до уваги, що така діяльність має бути першочерговою, основоположною для непідприємницької юридичної особи, є спрямованою на задоволення потреб учасників непідприємницької юридичної особи, є об'єктом відносин між вказаними організаціями та іншими учасниками правовідносин [323].

Законом України «Про громадські об'єднання» у ст. 21 було передбачено право громадських об'єднань здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність

безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені ним юридичні особи (товариства, підприємства) в порядку, передбаченому законом, якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню [299]. Можливість здійснення підприємницької діяльності громадськими об'єднаннями йшло в унісон з положеннями статті 86 Цивільного кодексу України, яка легалізувала можливість здійснення непідприємницькими товариствами та установами підприємницької діяльності. Відтак, непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [284]. Безумовно, вказана норма є перспективною в плані розширення економічних можливостей для ефективної діяльності та розвитку непідприємницьких юридичних осіб. Тому, цілком закономірною і послідовною є політика законодавця в частині зміни підходів щодо розширення кола суб'єктів інституту банкрутства. Оскільки якщо відповідні непідприємницькі юридичні особи можуть здійснювати підприємницьку діяльність, отримувати в результаті цього певний прибуток, то логічною виступатиме їх можливість відповідати за результати своєї підприємницької діяльності, в тому числі через застосування інституту банкрутства. Варто зазначити, що в науковій літературі навіть до внесення відповідних законодавчих змін вже пропонувалися відповідні нововведення. Наприклад, А.В. Зеліско в своїй монографії «Правовий статус споживчих товариств» виступала на підтримку вчених, що вказували на доцільність застосування до споживчих товариств порядку визнання їх банкрутом, оскільки Цивільним кодексом України було передбачено право споживчих товариств на здійснення підприємницької діяльності, якщо інше не передбачене законом та не суперечить меті діяльності споживчого товариства [313, с.158].

Тому, є логічними приписи норми ч. 1 ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства, відповідно до яких боржником є юридична особа або фізична особа, у тому числі фізична особа-підприємець, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав [16]. Такий підхід до визначення поняття боржника є новелою вітчизняного законодавства про банкрутство. Віднесення суб'єктів

некомерційної діяльності до кола боржників є доцільним з огляду на те, що внаслідок здійснення ними підприємницької діяльності вони можуть бути обтяжені вимогами кредиторів, які мають бути задоволені, а іноді інакше, як через застосування процедури банкрутства, задовольнити вимоги кредиторів неможливо. Водночас, відповідний підхід вимагає приведення у відповідність положень окремих законодавчих актів, наприклад, ч. 3 ст. 209 Господарського кодексу України передбачено, що суб'єктом банкрутства може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності [287].

Таким чином, з комплексного аналізу положень Кодексу України з процедур банкрутства та Цивільного кодексу України можна дійти висновку, що Кодекс допускає можливість застосування процедур банкрутства до будь-яких юридичних осіб як приватного права, так і публічного права, що зареєстровані у встановленому законом порядку, крім банків та казенних підприємств. Таким чином, можна прийти до думки, що не має значення, чи належить боржник до учасників відносин у сфері публічного права чи приватного права, у якій організаційно-правовій формі він створюється тощо. З огляду на це, окремі науковці дискутують щодо такого розширеного тлумачення ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства.

Як зазначає В.В. Радзивілюк «За такою логікою законодавця під дію норм Кодексу можуть, зокрема, підпадати: установи, а саме: навчальні заклади (наприклад, дошкільної, середньої, професійно-технічної, вищої освіти тощо); культурні заклади (наприклад, бібліотеки, музеї, театри), медичні установи, в тому числі лікарні тощо; непідприємницькі товариства, наприклад, фонди соціального страхування, які мають статус юридичної особи, громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, політичні партії, релігійні організації, професійні спілки, об'єднання профспілок, кредитні спілки та інші; юридичні особи публічного права, зокрема, Секретаріат Кабінету Міністрів України, що має статус юридичної особи; суб'єкти, що належать до системи центральних органів виконавчої влади, зокрема Міністерство юстиції України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство фінансів України та інше.

З іншого боку, не може бути ніякого логічного пояснення безпідставного розширення кола потенційних банкрутів за рахунок усіх суб'єктів, які мають статус юридичної особи та не є підприємницькими структурами.

Відтак, нагально необхідним кроком у розв'язанні цієї проблеми було б розширення у законодавчому порядку кола суб'єктів, на яких не поширюються приписи Кодексу» [325, с.155].

Ми не погоджуємося з висловленою позицією, вважаючи, що потенційними боржниками можуть бути й окремі перелічені вище юридичні особи: як от, політичні партії, релігійні організації, громадські об'єднання, професійні спілки, постійно діючі третейські суди, організації роботодавців, благодійні організації, навчальні заклади, наукові установи, заклади охорони здоров'я тощо.

Разом з тим питання про можливість відкриття провадження у справі про банкрутство юридичних осіб – суб'єктів владних повноважень (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень) чи утворених ними організацій, що виступають бюджетними установами не є однозначним, оскільки їх розгляд господарськими судами порушуватиме встановлений Конституцією принцип поділу державної влади та гарантоване в Україні місцеве самоврядування. З цього приводу у науковій літературі висловлюється позиція, що у випадку надходження до господарського суду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство, господарський суд мотивованою ухвалою повинен відмовити у прийнятті заяви, роз'яснивши заявнику наявність законодавчо передбачених гарантій держави щодо виконання судових рішень та безспірного списання коштів бюджету на підставі рішення суду [324, с.30 – 31].

Таким чином, з огляду на недавнє прийняття та вступ у дію Кодексу України з процедур банкрутства закономірною є відсутність усталеної практики застосування його положень, а тому дискусії щодо правильного тлумачення норм Кодексу України з процедур банкрутства попереду. Тим не менше, вважаємо абсолютно правильною і підтримуємо практику поширення норм інституту банкрутства на непідприємницькі юридичні особи. Адже чим ширше коло окремих категорій боржників можуть стати учасниками інституту банкрутства, тим якісніше розвиватиметься законодавство в цій частині з метою посилення ефективності його норм задля врахування та забезпечення інтересів не тільки кредиторів при здійсненні процедури банкрутства юридичної особи, але й боржників чи інших осіб, які беруть участь у провадженні у справі про банкрутство.

Серед непідприємницьких юридичних осіб виділяють непідприємницькі юридичні особи унітарного типу, до яких можна віднести фонди, заклади чи установи. По суті, загалом, до них при ліквідації застосовуються загальні правила щодо ліквідації непідприємницьких юридичних осіб з врахуванням особливостей, визначених організаційно-правовою формою, у якій була створена та діяла непідприємницька юридична особа.

Аналіз чинного законодавства (ЦК України, окремі законодавчі акти, які регламентують правовий статус установ, закладів чи фондів (до прикладу, Закону України «Про музеї та музейну справу» [326], «Про бібліотеки та бібліотечну справу» [327]) дозволяє зробити висновок, що вказані непідприємницькі юридичні особи можуть бути ліквідовані за рішенням власника; за рішенням засновника (засновників) чи органу, який є на це уповноважений установчими документами у випадку закінчення строку, на який була створена юридична особа, у випадку досягнення мети, чи в інших випадках, передбачених установчими документами; за рішенням суду у випадках, передбачених законодавством (наприклад, якщо при створенні юридичної особи були допущені порушення, які не можна усунути).

Разом з тим, можливість засновників бути ініціаторами ліквідації юридичної особи є дискусійною, оскільки ч. 1 ст. 101 ЦК України передбачено, що засновники установи не беруть участь в управлінні нею [284]. Тому, ми підтримуємо висловлену в науковій літературі позицію щодо внесення змін до положень ЦК України в частині надання засновникові установи права на прийняття рішення про її припинення самостійно або через створені ним органи [328, с.120]. Відповідно, цілком логічною виглядає наступна особливість у ліквідації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу, а саме, майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається засновнику такої юридичної особи, якщо інше не встановлено законодавством.

Таким чином, проаналізувавши норми чинного законодавства, доктрини цивільного права констатуємо відсутність єдиного порядку правової регламентації припинення непідприємницьких юридичних осіб шляхом ліквідації. Такий висновок є цілком закономірний з огляду на те, що сама система непідприємницьких юридичних осіб сьогодні характеризується непослідовністю та відсутністю єдиних системних підходів, про що вже неодноразово відзначалося в доктрині приватного права [329,

с.189]. Зважаючи на це, пропонується на рівні доповнення до положень ЦК України чи шляхом прийняття окремого нормативно-правового акту, яким би міг стати ЗУ «Про непідприємницькі товариства» встановити єдиний порядок ліквідації непідприємницьких юридичних осіб та виокремити особливості ліквідації непідприємницьких юридичних осіб, зважаючи на їх види.

3.2. Захист прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб.

У залежності від майнового стану юридичної особи та причин його зміни в сторону збільшення чи зменшення її учасники чи інші особи приймають рішення про реорганізацію чи ліквідацію юридичної особи з метою визначення правової долі такого суб'єкта права в умовах цивільного обороту.

Щодо непідприємницьких організацій, то з чинного законодавства повинна слідувати установка, що в якості загального правила діє неприпустимість інших, крім соціально-духовних, видів діяльності для таких юридичних осіб. Це передбачає попередню визначеність джерел формування їх майнової основи [330, с.109]. Водночас здійснення підприємницької діяльності, що допускається ЦК України для непідприємницьких товариств та установ, створює умови для вступу таких суб'єктів у договірні та інші зобов'язальні відносини, що в свою чергу зумовлює виникнення відносин з такими суб'єктами цивільного обороту, як кредитори.

У зв'язку з цим, реорганізація та ліквідація юридичної особи торкається прав і законних інтересів всіх осіб, які перебувають з нею у правових відносинах – власників (в тому числі учасників, акціонерів), найманих працівників, кредиторів та інших осіб [331, с.109]. Тому в процедурі реорганізації та ліквідації юридичної особи повідомлення кредиторів та розрахунки з ними є обов'язковим етапом.

Оскільки непідприємницькі юридичні особи не створюються безпосередньо для здійснення підприємницької діяльності, вступу в правовідносини з кредиторами з метою отримання прибутку тощо, то чинне законодавство про окремі організаційно-правові форми та види непідприємницьких юридичних осіб не розкриває особливостей захисту їх прав чи прав їх кредиторів під час реорганізації та ліквідації. Тому варто

розглянути загальні положення ЦК України та окремих законів про підприємницькі товариства щодо захисту прав кредиторів під час їх реорганізації та ліквідації з метою виведення узагальнених формул на рівні цивільного законодавства щодо всіх юридичних осіб, в тому числі непідприємницьких.

Адже, для прикладу, в ст. 26 Закону України «Про громадські об'єднання» вказується тільки те, що вищий орган управління, який прийняв рішення про саморозпуск громадського об'єднання, створює ліквідаційну комісію та приймає рішення щодо використання його коштів та майна після ліквідації відповідно до статуту. При цьому закон містить норму, що допускає можливість громадського об'єднання, що здійснює підприємницьку діяльність, бути визнаним банкрутом, що в свою чергу дає підстави зробити висновок про можливість вступу таких юридичних осіб у правовідносини з кредиторами. Проте в законі не визначено жодного положення про захист прав кредиторів при реорганізації чи добровільній ліквідації громадського об'єднання. В більшості інших спеціальних законах про непідприємницькі юридичні особи взагалі не міститься згадки ні про кредиторів, ні про захист їх прав при реорганізації та ліквідації, хоча таким юридичним особам не заборонено займатися підприємницькою діяльністю, а, отже, вступати у правовідносини з кредиторами.

Щодо реорганізації юридичних осіб, то в правовій літературі виділяють такі найбільш важливі юридичні гарантії, що забезпечують належну реалізацію прав кредиторів, як право кредитора на інформацію про майбутню реорганізацію юридичної особи-боржника; право вимагати припинення або дострокового виконання зобов'язання, боржником якого є ця юридична особа, і відшкодування збитків; право кредитора пред'явити вимогу про виконання зобов'язань, що виникли в результаті реорганізації, юридичним особам, які несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями реорганізованої юридичної особи [332, с.14 – 15; 333, с.186 – 187].

Відповідно до ч. ч. 1– 3 ст. 105 ЦК України учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, а також призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та

встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється.

Із зазначених положень можна зробити висновок, що на кодифікованому рівні не закріплено обов'язку юридичної особи повідомляти безпосередньо кредиторів щодо прийняття рішення про реорганізацію, а презюмується відлік часу, що визначається моментом оприлюднення зазначеного повідомлення до органу, що здійснює державну реєстрацію.

Якщо звернутися до положень Закону України «Про акціонерні товариства» (ст. 82) [319] та Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ст. 55) [320], то у них прямо зазначено обов'язок товариства щодо повідомлення особисто кредиторів про реорганізацію товариства і встановлено строк 30 днів з дати прийняття відповідного рішення. Вважаємо, що такий підхід є виправданим, адже прийняття рішення про припинення юридичної особи в більшості випадків є внутрішньокорпоративним рішенням, що не залежить від волі третіх осіб, як то, наприклад, при банкрутстві.

Тому хоча повідомлення про припинення розміщується в державному реєстрі юридичних осіб відповідно до закону, що стає підтвердженням достовірності прийнятого рішення для третіх осіб, це не спрощує отримання такої інформації безпосередніми кредиторами юридичної особи. У зв'язку з цим, доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 105 ЦК України, зазначаючи, що «учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, *а також протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення письмово повідомити про це всіх відомих їй (їм) кредиторів*».

Наступним кроком, що має значення для кредиторів, є заявлення ними своїх вимог до юридичної особи – боржника, що припиняється. Щодо строків заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, то ст. 105 ЦК України визначає строк, що не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи. Крім того, визначено, що рішення з кожної окремої вимоги кредитора приймається і надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою,

що припиняється, відповідної вимоги кредитора. З наведеного випливає, що у Кодексі не міститься конкретного строку, впродовж якого кредитори можуть звернутися з вимогами до юридичної особи – боржника, що дає їй можливість вирішувати це питання на власний розсуд в рамках тих строків, що визначені законом.

В окремих законах про підприємницькі товариства законодавець втілює інших підхід і деталізував строки заявлення вимог кредиторами до товариства, а саме у ч. 2 ст. 82 Закону України «Про акціонерні товариства» такий строк визначений як 20 днів після надіслання кредитору повідомлення про припинення товариства, а в ч. 2 ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю» такий строк становить 30 днів.

Інша ситуація має місце щодо окремих законів про непідприємницькі юридичні особи. Зокрема, у ст. 9 Закону України «Про кредитні спілки» зазначається, що строк для заявлення вимог кредиторами до кредитної спілки не може бути меншим двох місяців з моменту публікації повідомлення про припинення діяльності кредитної спілки. При цьому вказується, що комісія вживає усіх можливих заходів щодо виявлення кредиторів, а також письмово сповіщає їх про припинення діяльності спілки. З однієї сторони, такий підхід законодавця є правильним, оскільки передбачає особисте повідомлення кредиторів про припинення кредитної спілки. Втім, з іншої сторони, відсутність на рівні спеціального закону конкретних строків повідомлення кредиторів про припинення кредитної спілки та відсутність чітких строків для заявлення ними вимог до кредитної спілки, наводить на думку, що конкретні строки повідомлення кредиторів та заявлення ними вимог до юридичної особи мають бути визначені у ЦК України, що забезпечить юридичні гарантії захисту прав кредиторів. У зв'язку з цим, у ст. 105 ЦК України варто визначити строк для заявлення вимог кредиторами протягом 30 днів з дня повідомлення їх про рішення щодо припинення юридичної особи.

Не менш важливе значення має й питання щодо порядку задоволення вимог кредитора. В даному випадку варто погодитися з думкою В. П. Емельянцева, що само по собі повідомлення кредиторів про реорганізацію не може служити зміцненню стабільності цивільного обороту в тій мірі, як положення про заборону на переведення боргу без згоди кредитора [334, с.126]. Проте у літературі зазначається, що забезпечення інтересів сторін навряд чи можна визнати збалансованими: кредиторам

надається право вимагати припинення або дострокового виконання всіх зобов'язань боржника з відшкодуванням всіх збитків. Як зазначає Є. В. Петров, жодна навіть благополучна і платоспроможна юридична особа не в змозі відразу виконати пред'явлені одночасно вимоги за зобов'язаннями, строк виконання яких не настав [335, с.121].

У ч. 1 ст. 107 ЦК України зазначається, що при реорганізації юридичної особи кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом. Вважаємо, що таке формулювання статті 107 Кодексу надає кредиторам, строк виконання за зобов'язаннями щодо яких ще не настав надто широкі повноваження щодо вибору юридичних гарантій захисту його прав при реорганізації.

У даному аспекті варто знову ж таки звернути увагу на положення Законів України «Про акціонерні товариства» і «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», згідно положень яких кредитор може звернутися з письмовою вимогою про здійснення *на вибір товариства* однієї з таких дій: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договорів застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не передбачено правочином між товариством та кредитором. Вважаємо, що саме зазначений підхід є більш правильним, оскільки реорганізація передбачає продовження діяльності юридичної особи, тому основним обов'язком юридичної особи має бути вчасно повідомити про реорганізацію, а щодо вибору забезпечення вимог кредитора юридична особа має мати право вибору щодо кожної конкретної вимоги кредитора. Адже законодавець зазначає, що реорганізація юридичної особи не може бути завершена до задоволення вимог, заявлених кредиторами. Більше того, окремим законом чи положеннями установчих документів може бути передбачено відстрочення права вимоги кредитора до товариства або відстрочення виконання зобов'язань юридичною особою – боржником.

Для прикладу, пунктом 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону про автономізацію встановлено, що тимчасово, на період до 31 грудня 2018 року кредитори державних та комунальних закладів охорони здоров'я (далі – ЗОЗ), що реорганізуються

у казенні та комунальні некомерційні підприємства, не вправі вимагати від них виконання незабезпечених зобов'язань, припинення або дострокового виконання зобов'язання або забезпечення виконання зобов'язання. Згода кредитора на заміну боржника у зобов'язанні у такому разі не вимагається [336, с.10].

Відповідно варто внести зміни до ст. 107 ЦК України та викласти ч. 1 у такій редакції: «Кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, забезпечення виконання зобов'язання, або припинення чи дострокового виконання зобов'язання на вибір юридичної особи у порядку, передбаченому законом. Законом або установчими документами може передбачатися також відстрочення права вимоги кредитора до товариства або відстрочення виконання зобов'язань юридичною особою – боржником, строк виконання якого настав на момент злиття, приєднання, поділ чи перетворення юридичної особи та / або виконання зобов'язань якої не забезпечено».

Вважаємо, що такий підхід є більш логічним, адже наступними діями після закінчення строків для пред'явлення і задоволення чи відхилення вимог кредиторів є те, що комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт або розподільчий баланс, який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорюються сторонами. Такі документи згідно ч. 3 ст. 107 ЦК України затверджуються учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення, крім випадків, встановлених законом.

Так, передавальний акт та розподільчий баланс – це документи, в яких містяться відомості про майно, права та обов'язки, які мають перейти від однієї юридичної особи до іншої в порядку правонаступництва [337, с.119], [338, с.6]. Такі повинні відповідати ряду обов'язкових вимог до оформлення та змісту (наприклад, про час їх затвердження; про відображення переліку переданих прав і обов'язків; про механізм і пропорції розподілу майна) [339, с.9]. При цьому вимоги про включення до складу передавального акта та розподільчого балансу інших документів, наприклад бухгалтерської звітності, повинні бути сформульовані на рівні загального підзаконного нормативно-правового акту та стосуватися всіх юридичних осіб [340, с.55].

Однак такі вимоги до передавального акта та розподільного балансу висуваються тільки на теоретичному рівні, адже законодавець пішов іншим шляхом, а саме через закріплення інституту солідарної відповідальності юридичних осіб – правонаступників у разі неможливості правильного розподілу у пропорціях за вищезазначеними документами прав, майна і зобов'язань юридичних осіб – правопопередників. Тому варто погодитися з думкою Б. Б. Черепакіна, що солідарна відповідальність правонаступників реорганізованої юридичної особи встановлена з метою забезпечення інтересів кредиторів, оскільки іноді при реорганізації юридичних осіб знайти того з універсальних правонаступників, до якого перейшла дана заборгованість, представляється надзвичайно складним [341]. Зазначені положення відображені як у ч. 6 ст. 107 та ч. 4 ст. 109 ЦК України, так і спеціальними законами, а саме ст. 82 Закону України «Про акціонерні товариства» і ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю».

Водночас зазначені вище положення є й свідченням іншого факту, а саме того, що завершення реорганізації та виникнення правонаступництва призводить до появи в цивільному обороті нових суб'єктів, наділених правами і обов'язками, і здатних виконувати покладені на них установчими документами мету і завдання [342, с.22 – 23].

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне у нормативних положеннях передбачити обов'язок юридичних осіб – правонаступників щодо повідомлення кредиторів щодо зобов'язань, які перейшли до них за передавальним актом або розподільним балансом, а саме доповнити ст. 107 ЦК України ч. 7 такого змісту: «Юридична особа – правонаступник (юридичні особи – правонаступники) у результаті злиття, приєднання, поділу та перетворення зобов'язана (-ні) протягом трьох робочих днів повідомити всіх кредиторів про перехід до них зобов'язань згідно з передавальним актом / розподільним балансом, якщо інше не передбачено законом або установчими документами».

Щодо іншої форми припинення юридичних осіб – ліквідації, то варто погодитися з думкою Є. О. Суханова, що ліквідація юридичної особи є досить тривалим процесом, основний зміст якого зводиться до виявлення і задоволення наявних у кредиторів вимог. Тому як наявні, так і можливі контрагенти повинні бути інформовані,

попереджені про те, що дана юридична особа перебуває в процесі ліквідації [343]. У зв'язку з цим, вважаємо запропоновані до ст. 105 ЦК України зміни такими, що є виправданими і необхідними у застосуванні й до процедури ліквідації юридичних осіб щодо захисту прав їх кредиторів у частині особистого повідомлення їх про ліквідацію у конкретні строки та заявлення ними вимог у відповідь.

Зазначені положення відповідатимуть й Директиві Європейського Парламенту та Ради 2001/24/ЄС від 4 квітня 2001 року, згідно ст. 14 якої передбачено, що з початком процедур ліквідації адміністративний або судовий орган Держави походження або ліквідатор повинні без затримки в індивідуальному порядку повідомити відомих кредиторів, які мають постійну адресу, постійне місце проживання чи місцезнаходження головних офісів в інших Державах-членах [344]. Такі ж положення містяться у законодавстві Грузії, згідно якого разом із вимогою про реєстрацію початку процесу ліквідації підприємства в реєструючий орган подається інформація з визначенням термінів задоволення всіх відомих вимог кредиторів підприємства, а вже з моменту реєстрації початку процесу ліквідації підприємства партнери підприємства повинні направити всім відомим кредиторам письмове повідомлення про початок процесу ліквідації, в якому мають бути вказані терміни задоволення вимог кредиторів [345, с.71].

Водночас О. М. Скоропис, досліджуючи правові аспекти ліквідації юридичних осіб, зазначила, що в законодавстві України не існує єдиних підходів до визначення черговості задоволення вимог кредиторів у випадку ліквідації юридичних осіб. Визначення такої черговості залежить від: підстав для ліквідації юридичної особи; предмета діяльності юридичної особи, зокрема, здійснення банківської діяльності або надання інших фінансових послуг [346, с.10].

Так, вказані особливості відображені в ст. ст. 110 і 112 ЦК України. Однак, враховуючи той факт, що добровільна і примусова ліквідація юридичних осіб мають свою специфіку здійснення, вважаємо, що зазначений підхід законодавця є виправданим. Зокрема, Х. В. Войцеховська, досліджуючи правовий статус Фонду гарантування вкладів юридичних осіб, дійшла правильного висновку, що доцільним є застосування загальних положень передбачених ст. 112 ЦК України при вирішенні питань черговості задоволення вимог кредиторів, проте слід передбачити певні зміни у

Законі, які стосуватимуться черговості задоволення вимог кредиторів, у зв'язку з здійсненням Фондом спеціальної діяльності [347, с.194 – 195]. Втім дослідницею такі зміни пропонується внести до закону у вигляді додаткових черг задоволення вимог кредиторів, при цьому не змінюючи загальної черговості, визначеної ст. 112 ЦК України.

Вважаємо, що такий підхід вченої варто підтримати, оскільки аналізуючи чинне законодавство можна спостерігати різні нормативні підходи. Для прикладу, у ч. 5 ст. 9 Закону України «Про кредитні спілки» визначено чотири черги задоволення вимог кредиторів, як і в ст. 112 ЦК України, але порядок черговості змінено. У чому полягає сутність такого підходу законодавця, то це питання залишається відкритим.

В інших випадках зустрічаються норми, що прямо визначають порядок задоволення вимог кредиторів відповідно до ЦК України. Згідно ст. 21 Закону України «Про господарські товариства» визначено, що у разі припинення платоспроможного товариства вимоги його кредиторів задовольняються у порядку черговості, встановленої Цивільним кодексом України. Вважаємо за доцільне відсилочну норму такого ж змісту вмістити у ст. 26 Закону України «Про громадські об'єднання», оскільки в ньому не міститься жодного регулювання процедури добровільної ліквідації.

Вважаємо, що існуючі законодавчі механізми мають бути дієвими, якщо будуть відображати або загальні цивілістичні тенденції черговості задоволення вимог кредиторів при добровільній ліквідації юридичної особи, або вказувати на додаткові види черг задоволення вимог кредиторів, що вже впливатиме із специфіки предмета діяльності юридичної особи і буде відображено на рівні спеціального закону.

Щодо порядку ліквідації юридичної особи, то в ст. 111 ЦК України повною мірою описано загальний поетапний порядок ліквідації юридичної особи, що є доречним у застосування як для підприємницьких, так і для непідприємницьких юридичних осіб.

Однак, О. В. Макаревич зазначає, що недоліком українського законодавства про добровільну ліквідацію юридичних осіб є відсутність чітко визначених строків її проведення. Наводячи грузинський досвід, автор зазначає, що ст. 14 Закону Грузії «Про підприємців» встановлено, що ліквідатор не пізніше ніж через 90 днів після реєстрації початку процесу ліквідації підприємства має почати реалізацію його майна за ринковими цінами або в порядку аукціону і розмістити суми, отримані від такої

реалізації, на депозитарному рахунку суду або нотаріуса. Також визначено, що процес ліквідації підприємства повинен бути завершений не пізніше чотирьох місяців після реєстрації початку процесу ліквідації підприємства, а в разі продовження терміну податкової перевірки – не пізніше одного місяця після отримання реєструючим органом інформації про завершення податкової перевірки [345, с.71 – 72].

Так, з аналізу норм ст. 111 ЦК України хоча й можливо визначити етапи проведення ліквідаційної процедури у добровільному порядку, але визначені строки її проведення були б гарантією захисту прав як учасників юридичної особи, так і кредиторів, оскільки склад майна юридичної особи розподіляється у визначеному законом порядку між кредиторами та учасниками юридичної особи на підставі ліквідаційного балансу, а у випадках визначених законодавством про непідприємницькі юридичні особи – правонаступникам – юридичним особам такого ж правового статусу або до державного бюджету. У зв'язку з цим, вважаємо, що в загальному значенні варто виходити із строків повідомлення кредиторів та задоволення їх вимог у порядку черговості, визначеної законом, а також строків визначення складу майна юридичної особи, що ліквідується, та строків його реалізації у порядку, визначеному законом.

Висновки до 3 розділу

Здійснено ретроспективний аналіз становлення інституту ліквідації юридичної особи та розвитку особливостей його правового регулювання. Відзначено вплив історичної традиції та умов соціально-економічного розвитку держави на тенденції у правовому регулюванні ліквідації юридичних осіб. При цьому відсутність на рівні Цивільного кодексу України чи інших нормативно-правових актів визначення ліквідації юридичної особи можна розглядати як наслідок традиційних підходів в розвитку цього інституту у вітчизняному праві.

Встановлено, що у розвитку правового регулювання інституту ліквідації юридичної особи характерними були наступні ознаки: 1) безсистемність законодавства, відсутність узагальнених правил щодо процедури ліквідації юридичних осіб; 2) визначення ліквідації юридичної особи через категорію припинення, яку розуміли як

діяння (сукупність дій), що спричиняють ліквідацію. При цьому ліквідацію розглядали як певний процес, який здійснювався для розрахунку зобов'язань і майна юридичної особи; 3) відсутність чіткої системи законодавчо передбачених юридичних фактів як підстав ліквідації юридичних осіб; 4) відсутність чітких критеріїв розмежування правових режимів припинення юридичної особи, зокрема, щодо розмежування термінів ліквідації та реорганізації чи ліквідації та припинення, що часто призводило до підміни категорій; 5) на недостатньому рівні регулювалися питання захисту інтересів кредиторів.

Встановлено, що ліквідація як форма припинення юридичної особи не виключає можливості виникнення часткового (сингулярного) правонаступництва, якщо це передбачено законом чи впливає з інших підстав. При цьому суб'єктами певних прав чи виконання обов'язків (боргів) ліквідованої особи можуть виступати учасники (засновники) юридичної особи, що ліквідується; власник майна юридичної особи, що ліквідована; особи, які згідно закону несуть субсидіарну відповідальність за боргами ліквідованої юридичної особи. Конкретний перелік вказаних суб'єктів визначатиметься на рівні окремих законодавчих актів чи статуту.

Запропоновано розглядати ліквідацію як форму припинення юридичної особи, що визначає порядок припинення її прав та обов'язків без правонаступництва або у випадках, передбачених законодавством із виникненням сингулярного правонаступництва з метою захисту прав її кредиторів і учасників (засновників) шляхом передачі частини майна і зобов'язань таким особам. Акцентовано увагу на тому, що ліквідація як форма припинення юридичної особи не є одноактною дією, а характеризується певною послідовністю дій, що складають цілісну процедуру, наслідком здійснення якої виступатиме припинення юридичної особи як суб'єкта правовідносин.

Досліджено категорії «заборона діяльності непідприємницької юридичної особи» та «ліквідація непідприємницької юридичної особи» і зроблено висновок, що заборона діяльності юридичної особи, встановлена у визначеному законом порядку, виступатиме підставою припинення юридичної особи шляхом ліквідації. Підтримано позицію, що первинним фактом у вказаних відносинах виступає рішення про заборону діяльності конкретної юридичної особи внаслідок порушення визначених законодавчих норм, на

підставі чого приймається рішення про ліквідацію юридичної особи. З огляду на це, саме примусовий розпуск юридичної особи можна прирівнювати до ліквідації, а не заборону її діяльності, тому запропоновано викласти ч. 1 ст. 28 Закону України «Про громадські об'єднання» у редакції: *«Громадське об'єднання ліквідується на підставі рішення суду про його заборону за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації в разі виявлення ознак порушення громадським об'єднанням вимог статей 36, 37 Конституції України, статті 4 цього Закону».*

Підтримано позицію щодо того, оскільки ліквідатор (ліквідаційна) комісія зобов'язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство громадського об'єднання у випадку недостатності вартості майна такої юридичної особи для задоволення вимог кредиторів, доцільно розглядати банкрутство як спосіб примусової ліквідації юридичної особи, який застосовується у разі неможливості відновлення її платоспроможності, що настає в силу закону.

Проаналізовано окремі підстави для добровільного припинення юридичної особи, а саме закінчення строку, на який вона була створена (за наявності такої умови при створенні юридичної особи) чи досягнення певної мети. Встановлено, доцільність закріплення на законодавчому рівні положення наступного змісту: *«Громадське об'єднання припиняється шляхом ліквідації на підставі рішення громадського об'єднання, прийнятого вищим органом управління громадського об'єднання, у зв'язку із закінченням строку, на який його було створено чи з досягненням мети, задля якої воно було створено, якщо у встановлений законом строк вищим органом управління не буде прийняте рішення про продовження строку існування громадського об'єднання чи встановлення нової мети/цілей діяльності».* Щодо строку, в межах якого може прийматися рішення про подальше продовження діяльності громадського об'єднання чи про його припинення, то він має бути єдиним для юридичних осіб певного виду чи організаційно-правової форми.

Уточнено, що початок процедури ліквідації непідприємницької юридичної особи здійснюється за наявності двох юридичних фактів, кожен із яких є необхідним елементом юридичного складу, а саме: наявність певних підстав для ліквідації непідприємницької юридичної особи та прийняття відповідного рішення про ліквідацію

уповноваженими на це особами, передбаченими законодавством чи установчими документами непідприємницької юридичної особи.

Відзначено недосконалість нормативно-правового регулювання припинення непідприємницьких юридичних осіб у формі ліквідації як з теоретичної так і з практичної точок зору. Щодо теоретичної складової, вона проявляється в частині «розмитості» категорій, які вживаються при припиненні непідприємницьких юридичних осіб у формі ліквідації; щодо недосконалості практичної складової добровільної ліквідації непідприємницької юридичної особи, на прикладі громадського об'єднання, то вона простежується у відсутності законодавчо передбаченого переліку підстав для ліквідації вказаної непідприємницької юридичної особи шляхом саморозпуску. Якщо мова йде про добровільну ліквідацію громадського об'єднання, такі підстави вагомого значення не мають, достатньо рішення про саморозпуск вищого органу управління громадського об'єднання. Однак, зважаючи на те, що громадське об'єднання не є абсолютно автономне у своїй діяльності, повинне враховувати у своїй діяльності інтереси учасників громадського об'єднання, кредиторів, можливих чи дійсних «інвесторів-благодійників» тощо, для прозорості діяльності громадського об'єднання, в тому числі у частині добровільної ліквідації, підстави для добровільної ліквідації (саморозпуску) громадського об'єднання можуть бути визначені на рівні спеціального нормативно-правового акту, Типового статуту непідприємницької юридичної особи конкретного виду, чи інших установчих документів непідприємницької юридичної особи. Якщо такий перелік підстав у статуті непідприємницької юридичної особи не передбачений, то вважається, що вона може бути добровільно ліквідована з будь-яких причин.

В роботі додатково аргументовано необхідність визначення в чинному законодавстві уніфікованого переліку підстав для примусової ліквідації непідприємницьких юридичних осіб. Такий перелік є доцільним з огляду на необхідність удосконалення правового статусу непідприємницьких організацій, забезпечення прозорості їх діяльності, забезпечення та захисту прав та інтересів як учасників непідприємницьких організацій, так і їх кредиторів.

Проаналізовано співвідношення категорії заборона діяльності непідприємницької юридичної особи, що не має наслідком припинення юридичної особи як суб'єкта права,

а є тимчасовим негативним наслідком неналежного утворення чи діяльності відповідної юридичної особи, та заборона непідприємницької юридичної особи як правова підстава для прийняття рішення про припинення непідприємницької юридичної особи у формі примусової ліквідації, що має наслідком припинення непідприємницької юридичної особи саме як суб'єкта права. Зроблено висновок про відмінність вказаних категорій з огляду на правові наслідки, о вони тягнуть за собою. Встановлено, що заборона діяльності непідприємницької юридичної особи характеризується такими ознаками як тимчасовий характер, зворотність, в той час як заборона самої юридичної особи носить незворотній характер.

Запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 105 Цивільного кодексу України, зазначаючи, що «учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, *а також протягом 30-ти днів з дати прийняття рішення про припинення письмово повідомити про це всіх відомих їй (їм) кредиторів*».

Зроблено висновок, що норми ст. 111 Цивільного кодексу України встановлюють загальні етапи проведення ліквідаційної процедури у добровільному порядку, але визначення строків її проведення було б додатковою гарантією захисту прав як учасників непідприємницької юридичної особи, так і кредиторів, оскільки склад майна юридичної особи розподіляється у визначеному законом порядку між кредиторами та учасниками юридичної особи на підставі ліквідаційного балансу, а у випадках визначених законодавством про непідприємницькі юридичні особи – правонаступникам – юридичним особам такого ж правового статусу або до державного бюджету. У зв'язку з цим, вважаємо, що в загальному значенні варто виходити із строків повідомлення кредиторів та задоволення їх вимог у порядку черговості, визначеної законом, а також строків визначення складу майна юридичної особи, що ліквідується, та строків його реалізації у порядку, визначеному законом.

Законом або установчими документами може передбачатися також відстрочення права вимоги кредитора до товариства або відстрочення виконання зобов'язань юридичною особою – боржником, строк виконання якого настав на момент злиття,

приєднання, поділ чи перетворення юридичної особи та / або виконання зобов'язань якої не забезпечено».

Доповнити ст. 107 ЦК України ч. 7 такого змісту: «Юридична особа – правонаступник (юридичні особи – правонаступники) у результаті злиття, приєднання, поділу та перетворення зобов'язана (-ні) протягом трьох робочих днів повідомити всіх кредиторів про перехід до них зобов'язань згідно з передавальним актом / розподільним балансом, якщо інше не передбачено законом або установчими документами».

Вважаємо, що існуючі законодавчі механізми щодо порядку черговості задоволення вимог кредиторів при добровільній ліквідації юридичної особи мають бути дієвими, якщо будуть відображати або загальні цивілістичні тенденції черговості задоволення вимог кредиторів при добровільній ліквідації юридичної особи, або вказувати на додаткові види черг задоволення вимог кредиторів, що вже впливатиме із специфіки предмета діяльності юридичної особи і буде відображено на рівні спеціального закону.

Приходимо до висновку, що визначення на рівні ЦК України строків проведення добровільної ліквідації було б гарантією захисту прав як учасників юридичної особи, так і кредиторів, оскільки склад майна юридичної особи розподіляється у визначеному законом порядку між кредиторами та учасниками на підставі ліквідаційного балансу, а у випадках визначених законодавством про непідприємницькі юридичні особи – правонаступникам – юридичним особам такого ж правового статусу або до державного бюджету. У зв'язку з цим, вважаємо, що в загальному значенні варто виходити із строків повідомлення кредиторів та задоволення їх вимог у порядку черговості, визначеної законом, а також строків визначення складу майна юридичної особи, що ліквідується, та строків його реалізації у порядку, визначеному законом.

ВИСНОВКИ

Правонаступництво та реорганізація співвідносяться між собою як родове і видове поняття, оскільки правонаступництво означає перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта права до іншого не тільки шляхом реорганізації, але й іншими способами – у порядку спадкування, через відступлення права вимоги тощо.

Реорганізації притаманні наступні ознаки: а) при реорганізації діяльність юридичної особи не припиняється; б) відбувається заміна суб'єктного складу правовідношення, що може супроводжуватися виникненням та (або) припиненням юридичної особи, що перебуває у процесі реорганізації; в) суб'єктами реорганізації є юридична особа – правопередник і юридична особа – правонаступник; г) об'єктом реорганізації є майно, майнові права і зобов'язання; д) під час реорганізації відбувається перехід суб'єктивних прав і обов'язків у порядку правонаступництва; е) реорганізація є складним юридичним складом з дотриманням послідовності вчинення юридичних дій, визначених законом; є) реорганізація здійснюється в силу закону.

Ознаками ліквідації, що розкривають сутність цього правового явища, є те, що: а) це форма припинення юридичної особи як суб'єкта права, а не його діяльності; б) при ліквідації не створюються нові суб'єкти права і не відбувається приєднання до вже існуючих суб'єктів права; в) при ліквідації має місце припинення правовідносин; г) при ліквідації майно, права і обов'язки не переходять у порядку універсального правонаступництва; д) ліквідація відбувається на підставах і в порядку, визначених законом; е) при ліквідації має забезпечуватися захист інтересів як кредиторів, так і засновників (учасників) даного утворення.

З метою уніфікації норм цивільного законодавства варто внести зміни до ЦК України, а саме до ст. 106 «Злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи», ч. 1. якої передбачити: «Злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а також за рішенням суду про реорганізацію юридичної особи – за заявою відповідного органу державної влади або у інших випадках, передбачених законом.

Доповнити ст. 106 ЦК України ч. 1-1: «Злиття, приєднання, поділ та перетворення непідприємницького товариства здійснюються виключно за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами».

Необхідно привести спеціальне законодавство про непідприємницькі юридичні особи у відповідність з нормами ЦК України, згідно яких визначено закритий перелік загальних підстав ліквідації, виникнення яких може бути зумовлено спеціальними підставами та умовами. Тому дії органів державної влади варто спрямовувати тільки на можливість подання заяви чи позову до суду про ліквідацію юридичної особи, як спеціальну підставу (умову) ліквідації, що може бути реалізована через рішення суду, як загальну підставу ліквідації.

Доцільно внести зміни до ст. 105 ЦК України, зазначаючи у ч. 1: «учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію, а також протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення письмово повідомити про це всіх відомих їй (їм) кредиторів»; у ч. 5 «строк для заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, становить 30 днів з дня повідомлення їх про рішення щодо припинення юридичної особи».

При дослідженні правових аспектів реорганізації непідприємницьких осіб, у роботі за основу взято критерій їх поділу за устроєм на юридичні особи унітарного корпоративного типу (ті, що побудовані на основі відносин членства (участі) та унітарного типу (для яких не є характерною наявність членства (участі)). В рамках наведених типів непідприємницьких юридичних осіб, досліджується специфіка реорганізації таких їх організаційно-правових форм як громадські об'єднання, споживчі товариства, установи, фонди та заклади.

Момент припинення громадського об'єднання відповідає моменту припинення юридичної особи загалом та залежить від виду реорганізації. Так, при злитті та поділі припинення вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичної особи, при перетворенні – з дати державної реєстрації нової юридичної особи, при приєднанні та виділі – з дати державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, до якої приєднуються або з якої здійснено виділ.

Правовим механізмом, спрямованим на забезпечення прав учасників юридичної особи, яка буде реорганізовуватися, в перспективі буде встановлення експертної перевірки проекту умов реорганізації. Важливим напрямом удосконалення чинного законодавства за окресленим напрямом є надання повного доступу учасникам реорганізованої юридичної особи до перерахованих документів, який проявляється у можливості завчасно ознайомлюватися із ними, робити копії та витяги із них. Законодавче встановлення схожого механізму, з наступною його інтерпретацією в статутах юридичних осіб, на нашу думку, зменшить існування спірних ситуацій, пов'язаних із реорганізацією юридичної особи.

Доцільно законодавчо закріпити мінімальну кількість голосів, необхідних для прийняття рішення про реорганізацію непідприємницької юридичної особи корпоративного типу, яка має становити $\frac{3}{4}$ голосів усіх присутніх учасників на Загальних зборах. У випадку перетворення в підприємницьку юридичну особу слід встановити вимогу щодо одноголосної згоди усіх присутніх на Загальних зборах.

Правове регулювання реорганізації непідприємницьких юридичних осіб унітарного типу носить комплексний характер, адже міститься у численних нормативно-правових актах. При цьому загальні засади здійснення відповідних процесів лежать в площині цивільно-правового регулювання.

Шляхи визначення юридичної долі майна, що залишилося після ліквідації непідприємницької юридичної особи наступні: 1) передача майна (коштів), які залишилися після проведення розрахунків з кредиторами непідприємницької юридичної особи, учасникам непідприємницької юридичної особи, які мають речові права на таке майно; 2) передача майна (коштів) непідприємницької юридичної особи до державного чи місцевого бюджетів у випадках, передбачених законодавством чи статутом непідприємницької юридичної особи; 3) передача майна (коштів) непідприємницької юридичної особи правонаступникам юридичної особи за їх наявності, або передання іншим непідприємницьким юридичним особам подібного типу та виду діяльності для виконання благодійних чи інших статутних цілей в порядку, передбаченому статутом непідприємницької юридичної особи.

Чинне цивільне законодавство України повинно вміщувати систематизовані підходи щодо врегулювання досліджуваного нами питання, чого, на жаль сьогодні

немає. Відповідне питання потребує його вирішення шляхом внесення відповідних доповнень до положень чинного Цивільного кодексу України або шляхом врегулювання на рівні окремого законодавчого акту, яким би міг стати в майбутньому Закон України «Про непідприємницькі юридичні особи», де б містилися відповідні положення: *«1. При ліквідації некомерційної юридичної особи корпоративного типу майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому ст. 112 Цивільного кодексу України, спрямовується на благодійні чи інші цілі, в порядку, передбаченому статутом непідприємницької юридичної особи.*

2. При ліквідації некомерційної юридичної особи корпоративного типу майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому ст. 112 Цивільного кодексу України, підлягає розподілу між членами некомерційної юридичної особи корпоративного типу відповідно до їх майнових внесків у розмірі, що не перевищує розмір майнового внеску, якщо інше не встановлено законодавством чи установчими документами непідприємницької юридичної особи.

3. У випадку припинення непідприємницької юридичної особи внаслідок заборони її діяльності, анулювання рішення про її створення чи в інших випадках, передбачених законодавством, майно, яке залишилося після проведення розрахунків з кредиторами спрямовується до державного чи місцевого бюджетів.

4. У випадку ліквідації некомерційної юридичної особи унітарного типу (наприклад, заклад), майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому ст. 112 Цивільного кодексу України, а також майно, на яке не може бути звернуто стягнення за зобов'язаннями непідприємницької юридичної особи унітарного типу, передається засновнику непідприємницької юридичної особи, якщо інше не встановлено законом чи установчими документами юридичної особи».

Непідприємницькі юридичні особи виступають учасниками інституту банкрутства в якості боржника з огляду на положення ч.1 ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства. Віднесення суб'єктів некомерційної діяльності до кола боржників є доцільним з огляду на те, що внаслідок здійснення ними підприємницької діяльності вони можуть бути обтяжені вимогами кредиторів, які мають бути задоволені, а іноді інакше, як через застосування процедури банкрутства, задовольнити вимоги кредиторів неможливо.

Дієвість законодавчих механізмів щодо порядку черговості задоволення вимог кредиторів при добровільній ліквідації юридичної особи залежить від того, наскільки вони відображають загальні цивілістичні тенденції черговості задоволення вимог кредиторів із окресленням додаткових видів черг задоволення вимог кредиторів, що впливають із специфіки предмета діяльності юридичної особи.

Слід внести зміни до ст. 107 ЦК України та викласти ч. 1 у такій редакції: «Кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, забезпечення виконання зобов'язання, або припинення чи дострокового виконання зобов'язання на вибір юридичної особи у порядку, передбаченому законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Советское гражданское право. Т 1. Под редакцией проф. О. А. Красавчикова. Издание третье, исправленное и дополненное. Москва. Высшая школа. 1985. 534 с.
2. Жигалкін І. П. Установи як юридичні особи: монографія. Харків: Право, 2010. 168 с.
3. Мифтахутдинов Р. Т. К вопросу о сущности правовой категории «прекращение юридических лиц без правоприменения». *Вестник Пермского университета*. 2010. Выпуск 4(10). С. 127–133.
4. Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве (Понятие, виды, государственные юридические лица). Москва. Юридическое издательство Министерства Юстиции СССР. 1947. 363 с.
5. Жеков Д.В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 20 с.
6. Юркевич Ю.М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2009. 209 с.
7. Фесюра М. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність. *Публічне право*. № 1 (9). 2013. С. 310–317.
8. Кибенко Е. Р. Корпоративное право: Учебное пособие. Харьков: Эспада, 1999. 480с.
9. Жеков Д. В. До питання про припинення юридичних осіб. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 133–137.
10. Щербакова Н.В. Напрями удосконалення законодавства з питань складної реорганізації юридичних осіб. *Правничий часопис*. 2015. С. 47-52.
11. Новохацька М. Ю. Юридичні аспекти припинення суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 37. Т. 2. С. 69–73.

12. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3: Юридична особа / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Страйд, 2009. 736 с.
13. Учебник гражданского права. Часть 1/ под общ. ред. Т. И. Илларионовой, Б. М. Гонгало, В. А. Плетнева. Москва, 1998. 382 с.
14. Жеков Д. В. Поняття реорганізації юридичної особи: законодавчий та доктринальний підходи. *Часопис цивілістики*. 2014. Випуск 17. С. 41–45.
15. Мифтахутдинов Р. Т. Реорганизация как форма прекращения юридических лиц: сущность, формы, правопреемство. *Вестник экономики, права и социологии*. 2010. Випуск 4. С. 102–105
16. Сіщук Л. В. правонаступництво в корпоративних правовідносинах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Національна академія правових наук України. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. Київ, 2014. 229 с.
17. Загребельний О. М. Актуальні проблеми адаптації правового регулювання злиття та поглинання компаній в Україні до права ЄС. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 3 (38). 2012. С. 464 – 469.
18. Жеков Д.В. правонаступництво як елемент реорганізації юридичної особи. *Актуальні проблеми держави та права*. 2014. Вип. 74. С. 281–287.
19. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2017. 612 с.
20. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5. 736 с.
21. Щербакова Н. В. Поняття реорганізації як способу припинення підприємств, його відмінність від ліквідації. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 65-69.
22. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3: Юридична особа / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Страйд, 2009. 736 с.

23. Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03. Самарский государственный университет. Самара, 2000. 26 с.

24. Фесюра М. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність. *Публічне право*. № 1 (9). 2013. С. 310 – 317.

25. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03/ Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2009. 209 с.

26. Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03. Государственная экономическая академия. Ростов-на-Дону, 2000. 24 с.

27. Аксенова Е. В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Российский государственный гуманитарный университет. Москва, 2006. 28 с.

28. Загребельний О. М. Актуальні проблеми адаптації правового регулювання злиття та поглинання компаній в Україні до права ЄС. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 3 (38). 2012. С. 464 – 469.

29. Бакулина Е. В. Совершенствование правового регулирования реорганизации хозяйственных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03. Москва, 2004. 26 с.

30. Марков П. А. Теория реорганизации коммерческих юридических лиц: проблемы правового регулирования и правоприменения.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03. Москва, 2011. 32 с.

31. Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. М: Изд-во юрид. л-ри, 1962. 163 с. URL: <http://civil.consultant.ru/elib/books/22/> (дата звернення: 15.02.2020 р.)

32. Сіщук Л. В. Реорганізація і неплатоспроможність господарських товариств. Корпоративне право Польщі та України: монографія / Васильєва В.А [та інші]; за заг. ред. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 250 с.

33. Белов В. А. Правопреемство в связи с законодательной концепцией квалификации имущественных прав как объектов гражданских прав. Законодательство: Практический журнал для руководителей и менеджеров. Москва: Издательство «Главбух», 1998. № 6. 87 с. URL: <http://center-bereg.ru/362.html>. (дата звернення: 15.02.2020 р.)

34. Буничева М. Г. Правопреемство при реорганизации юридических лиц в российском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Федеральное государственное бюджетное учреждение высшего профессионального образования «Пермский государственный национальный исследовательский университет». Волгоград, 2012. 27 с.

35. Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва РГБ, 2005. 221 с.

36. Сіщук Л. В. Правове регулювання проведення загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 3. URL: www.lsej.org.ua

37. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2017. 612 с.

38. Гаврилюк В. Механізм здійснення універсального правонаступництва при реорганізації юридичних осіб. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. № 4(98). 2013. С. 60 – 64.

39. Коструба А. Встановлення правонаступництва юридичної особи – кредитодавця в кредитних відносинах при зміні назви та видів діяльності: проблемні питання практики «оновленого складу» Верховного Суду. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 45–51.

40. Беляневич О. А. Питання правонаступництва при реорганізації господарських товариств шляхом злиття. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (30 вересня - 1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ, 2016. С. 3 – 7.

41. Жеков Д.В. Види реорганізації юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал - електронне наукове видання*

юридичного факультету ДВНЗ «Запорізький національний університет». 2014. № 4.С. 88-90. URL:http://lsej.org.ua/4_2014/22.pdf. (дата звернення: 15.02.2020 р.)

42. Мартышкин С. В. Отдельные вопросы преобразования как формы реорганизации юридического лица. *Правовые проблемы регулирования предпринимательской деятельности на современном этапе*: сборник научных статей. Самара: Издательство «Самарский университет», 1999. 190 с.

43. Буничева М. Г. Понятие правопреемства при реорганизации юридических лиц. *Вестник Пермского университета*. 2012. Выпуск 1(15). С. 84 – 90.

44. Коструба А. В. Субсидіарна відповідальність учасників підприємницького товариства в цивільному праві України: на шляху інтеграції до Європейського Союзу. *Адаптація корпоративного законодавства України до законодавства Європейського Союзу*: матеріали міжн. наук.-практ. конференції (30 вересня - 1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ, 2016. С. 126–129.

45. Кошелев Я. С. Актуальные проблемы реорганизации юридических лиц. *Хозяйство и право*. 2010. № 3. URL: <http://kgbiznes.ru/articles/own-articles/116-2011-08-28-20-07-12>. (дата звернення: 15.02.2020 р.)

46. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за відповід. ред. . В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2005. Т. 1. 832 с.

47. Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення: зб. наук. пр. / [Беяневич О. А. та ін.; за ред. О. А. Беяневич]; НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака Нац. акад. прав. наук України. - Київ: НДППіП НАПрН України, 2013. - 219 с

48. Бакулина Е. В. Совершенствование правового регулирования реорганизации хозяйственных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03. Российский государственный институт интеллектуальной собственности. Москва, 2004. 26 с.

49. Шевченко Н. І. Реорганізація як спосіб припинення господарських товариств. *Вісник господарського судочинства*. № 4. 2010. С. 163 – 170.

50. Сіщук Л. В. Особливості правонаступництва в корпоративних відносинах при реорганізації господарських товариств. *Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь»*. 2014. №2/3 (266). С. 145 – 148.

51. Сіщук Л. В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико-правові аспекти. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 32 – 36.

52. Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. Москва: Изд-во юрид. л-ри, 1962. 163 с. URL: <http://civil.consultant.ru/elib/books/22/> (дата звернення: 15.02.2020 р.)

53. Юридические лица в российском гражданском праве: монография. В 3-х т. Т. 3. Создание, реорганизация и ликвидация юридических лиц / А.В. Габов, К.Д. Гасников, В.П. Емельянцева, Ю.Н. Кашеварова; отв. ред. А.В. Габов. ИНФРА-М Москва. 2015. 384 с.

54. Суханов Е. А. Гражданское право. Общая часть: учеб. в 4 т. для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция»; 3-е изд., перераб и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2006. Т. 1. 720 с.

55. Бакулина Е. В. К вопросу о судебном оспаривании реорганизации хозяйственных обществ. *Хозяйство и право*. 2004. № 3. С. 128-139.

56. Буничева М. Г. Буничева М.Г. Солидарная ответственность по обязательствам реорганизованного юридического лица // *Хозяйство и право*. - 2012. - № 3. - С. 109 – 114.

57. Буничева М.Г. О некоторых вопросах, возникающих при проведении реорганизации юридических лиц. *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 011. № 4. С. 75 – 79.

58. Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03. 2000. 2225 с.

59. Званкович Т. Правопреемство и защита прав кредиторов при реорганизации ООО и ОДО в форме выделения. Журнал «Главный Бухгалтер. ГБ». 2005. № 35. URL: <http://www.busel.org/texts/cat1eq/id5ewbynt.htm>. (дата звернення: 15.02.2020 р.)

60. Сіщук Л. В. Теоретико-правові підходи до розуміння поняття реорганізації. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ. 2013. Випуск 33. С.132 – 136

61. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2017. 612 с.

62. Брагинский М. И. Юридические лица. *Хозяйство и право*. 1998. № 3. С. 11 – 21.
63. Зеліско А. В. Підстави ліквідації споживчих товариств. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XVIII. С. 85 – 90.
64. Гнатів О. М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 2. 2016. С. 105 – 111.
65. Швець О. В. Правова природа процедури ліквідації юридичної особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2014. № 10-1. Т. 1. С. 233 – 236.
66. Зеліско А. В. Підстави ліквідації споживчих товариств. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XVIII. С. 85 – 90.
67. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2001. Т. 3. 792 с.
68. Мозолин В. П. Корпорации, монополии і право в США. Москва: Изд-во Мос.гос.ун-тета, 1966. 394с.
69. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>. (дата звернення: 15.02.2020 р.)
70. Гнатів О. М. Стадії ліквідації юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 124-126.
71. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Національна академія наук України. Київ, 2004. 468 с.
72. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2009. 209 с.
73. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05. 07. 2012 р. № 5073-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>. (дата звернення: 15.02.2020 р.)

74. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07.10.1997 р. № 554/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 15.02.2020 р.)

75. Суханов Е. А. О преобразовании юридического лица Вестник экономического правосудия Российской Федерации. 2016. № 10. С. 5-12.

76. Жеков Д. В. До питання про підстави ліквідації юридичної особи та їх класифікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 28. Т. 1. С. 121 – 124.

77. Мифтахутдинов Р. Т. К вопросу о сущности правовой категории «прекращение юридических лиц без правоприменения». *Вестник Пермского университета*. 2010. Выпуск 4(10). С. 127 – 133.

78. Фесюра М. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність. *Публічне право*. № 1 (9). 2013. С. 310 – 317.

79. Актуальные вопросы гражданского права: учебн. /под ред. М. И. Брагинского; Исследовательский центр частного права. Российская школа частного права. Москва: Издательство «Статут», 1998. 464 с.

80. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1. 672 с.

81. Корпоративне право Польщі та України: монографія / Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Гербет Анджей та ін.; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.

82. Жаренко В. Ф. Особливості банкрутства боржника, що ліквідується власником. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 1. Том 2. С. 25 – 29.

83. Американская система банкротства. Сборник American Enterprise Institute. 2005 г. Москва: Волтерс Клувер, 2006. 720 с.

84. Dictionary. com's 21st Century. URL: <http://dictionary.reference.com/browse/consumer+society> (дата звернення: 08.10.2017).

85. Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 135 – 145.

86. Зозуляк О. І. Непідприємницька юридична особа: теоретико-правовий аналіз поняття та ознак. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2016. №2 (14). С. 151 – 157.
87. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 2002. Т. 4. 720 с.
88. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) Москва.: Фирма «СПАРК». 1995. 556 с.
89. Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве (Понятие, виды, государственные юридические лица). Москва: Юридическое издательство Министерства Юстиции СССР. 1947. 363 с.
90. Майданик Р. А. Юридичні особи публічного права в Україні: поняття, моделі регулювання. *Правові та економічні передумови участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах: загальнодержавні та регіональні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Кіровоград, 09-11 грудня 2011 р.)*. 2011. С. 73 – 81.
91. Загальна теорія держави і права: підручник /за заг. ред. проф. М. В. Цвіка, доц. В. Д. Ткаченка, проф. О. В. Петришина. Харків «Право». 2002. 428 с.
92. Зубар В. М. Юридичні особи публічного права: pro e contro. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України*. Івано-Франківськ. 2012. С. 68 – 70.
93. Шишка Р. Б. Кваліфікуючі ознаки юридичних осіб публічного права. *Правові та економічні передумови участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах: загальнодержавні та регіональні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Кіровоград, 09-11 грудня 2011 р.)*. Кіровоград, 2011. С. 107 – 111.
94. Зозуляк О. І. Цивільна правоздатність юридичних осіб публічного права. *Правові та економічні передумови участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах: загальнодержавні та регіональні аспекти: матеріали міжнародної науково-*

практичної конференції (м. Кіровоград, 09-11 грудня 2011 р.). Кіровоград, 2011. С. 48 – 53.

95. Лещенко Д. С. Специфіка правосуб'єктності публічних юридичних осіб. *Правові та економічні передумови участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах: загальнодержавні та регіональні аспекти*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Кіровоград, 09-11 грудня 2011 р.). Кіровоград, 2011. С. 65 – 69.

96. Зозуляк О. І. Місце установ в системі непідприємницьких юридичних осіб. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Випуск 43. С. 112 – 124.

97. Войцеховська Х. В. Організаційно-правова форма фонду гарантування вкладів фізичних осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 3-2. Том 3. С. 26 – 30.

98. Лещенко Д. С. Правовий статус установ в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків. 2005. 21 с.

99. Жигалкін І. Про поняття «установа приватного права». *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 10. С. 71–74.

100. Кочин В. В. Ознаки публічних установ. *Правові та економічні передумови участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах: загальнодержавні та регіональні аспекти*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (м. Кіровоград, 09-11 грудня 2011 р.). 2011. С. 60 – 63.

101. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23. 02. 2012 р. № 4452-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4452-17> (дата звернення: 15.02.2020 р.)

102. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17. 03. 2011 р. № 3166-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3166-17/page>. (дата звернення: 15.02.2020 р.)

103. Про Фонд державного майна України: Закон України від 09. 12. 2011 р. № 4107-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4107-17>. (дата звернення: 15.02.2020 р.)

104. Зозуляк О. І. Теоретико-правові аспекти визначення організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Випуск 33. С. 110 – 119.

105. Спасибо-Фатєєва І. В., Спасибо В. В. Проблематика організаційно-правових форм юридичних осіб (на прикладі спільних підприємств). *Університетські наукові записки*. 2006. № 1 (17). С. 71 – 78.

106. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Національна академія наук України. Київ, 2004. 468 с.

107. Жигалкін І. Генеза установи як різновиду суб'єкта права. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 1. С. 89-93.

108. Беляев К. П. О делении юридических лиц на коммерческие и некоммерческие в гражданском законодательстве. Актуальные проблемы гражданского права / под ред. С. С. Алексеева; Исследовательский центр частного права. Уральский филиал. Российская школа частного права. Уральское отделение. Москва: «Статут», 2000. С. 35 – 48.

109. Суханов Е. А. Еще раз о юридических лицах – несобственниках *Правоведение*. 2017. №3. С. 130-141.

110. Бодяк Н. Е. Правовое положение и система некоммерческих юридических лиц в гражданском праве Республики Беларусь. *Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (26-27 вересня 2014 р., м. Івано-Франківськ)*. Івано-Франківськ, 2014. С. 92 – 98.

111. Юркевич Ю. Правові засади функціонування адвокатських об'єднань в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. 2016. С. 80 – 84.

112. Васильєва В. А. Поняття корпоративних відносин і корпоративного права. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин. Поняття суб'єктивного корпоративного права. Корпоративне право як об'єкт цивільних прав та обов'язків. *Корпоративне право України: підручник*. За заг. ред. В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 9-18. С. 88-97. С. 157-161. С. 161-170.

113. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2016. 445 с.

114. Жигалкін І.П. Щодо поняття про установу. *Наука і вища освіта*: тези доповідей учасників XII міжвузівської студентської наукової конференції. Гуманітарний університет «ЗІДМУ». Запоріжжя (20 трав. 2004 р.), 2004. С. 51-53.

115. Кацюба К. В. Цивільна правосуб'єктність непідприємницьких товариств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 5. Т. 1. С. 183 – 188.

116. Гура Н.О. Неприбуткові організації в Україні: особливості діяльності та класифікація. *Економіка України*. 2012. № 8. С. 23–31.

117. Зозуляк О. І. Непідприємницька юридична особа: теоретико-правовий аналіз поняття та ознак. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*: Журнал. Серія Право. 2016. №2 (14). С. 151 – 157.

118. Кочин В. В. Теоретичні проблеми системи непідприємницьких товариств як юридичних осіб приватного права. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 1. 2016. С. 119 – 122

119. Машковська Л. В. Поняття та класифікація некомерційних суб'єктів господарювання. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 1 (9). С. 189 – 200.

120. Балюк І. А. Питання участі некомерційних організацій в адміністративно-правових відносинах. *Правове регулювання економіки*. 2014. № 14. С. 126 – 136.

121. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2002. Т. 4: Н – П. 720 с.

122. Податковий кодекс України від 02. 12. 2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 15.02.2020).

123. Порядок ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 440.

URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-%D0%BF/paran14#n14> (дата звернення: 01.02.2020).

124. Лист Державної фіскальної служби України від 05.04.2017 р. № 7101/6/99-99-15-02-02-15. URL: <https://www.profiwins.com.ua/ru/letters-and-orders/gna.html9651-7101.html> (дата звернення: 12.02.2020).

125. Зозуляк О. І. Теоретико-прикладні аспекти застосування термінології при дослідженні непідприємницьких юридичних осіб. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу*: збір. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (30 вересня - 1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ). НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 98 – 104.

126. Кацюба К. В. Загальні засади та вимоги до створення непідприємницьких товариств. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 2 (10). 12 с.

127. Мелех Л. В., Візник О. В. Проблеми визначення поняття «неприбуткова організація» у термінологічній базі норм різних галузей права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. Вип. 827. С. 103 – 109.

128. Менджул М. В. Цивільно-правовий статус громадських організацій: монографія. Ужгород. Видавництво Олександри Гаркуші. 2010. 200 с.

129. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі № CM/Rec (2007)14. Прийнято Комітетом Міністрів 10 жовтня 2007 р. на 1006-му засіданні заступників Міністрів. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_937 (дата звернення: 10.02.2020).

130. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі. Рада Європи. Страсбург. 5 липня 2002 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_209 (дата звернення: 10.02.2020).

131. Зозуляк О. І. Проблематика застосування термінології під час дослідження непідприємницьких юридичних осіб. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 79 – 82.

132. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22. 03. 2012 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 1, ст. 1. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 09.02.2020).

133. Неурядові організації Європейського Союзу: порівняльний аналіз громадських організацій України. Київ. 2002. 48 с.

134. Окуньовська Ю. В. «Третій сектор» Польщі в офіційних документах ЄС. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 2 (33). 2017. С. 226 – 233.

135. Яновицька Г. Б., Яговка М. І. Організаційно-правові форми благодійної діяльності. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2008. Вип. 6 (74). С. 288 – 296.

136. Жигалкін І. П. Установи як юридичні особи: монографія. Х. : Право, 2010. 168 с.

137. Зозуляк О. І. Теоретико-правові аспекти визначення організаційно-правових форм непідприємницьких юридичних осіб. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Випуск 33. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 110 – 119.

138. Некоммерческие юридические лица: пределы предпринимательской компетенции. Гражданско-правовое регулирование инновационного развития национальной экономики и повышение эффективности защиты субъектов гражданского права: сб. науч. ст. / Гродн. гос. ун-т; редкол.: И.Э. Мартыненко (гл. ред.) [и др.]. Гродно: ГрГУ, 2014 . С. 40–57.

139. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2004. 468 с.

140. Про непідприємницькі організації: Проект Закону від 14. 05. 2002 р. № 0961 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0961&skl=5 (дата звернення: 27.01.2020).

141. Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10. 07. 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 5, Ст. 35. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення: 15.01.2020).

142. Про кредитні спілки: Закон України № 2908-III від 20. 12. 2001 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 15, ст. 101. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2908-14> (дата звернення: 23.01.2020).

143. Зозуляк О. І. Непідприємницька юридична особа унітарного типу: постановка питання про сутність та організаційно-правові форми. *Юридична Україна*. 2015. № 7–8. С. 34–40.

144. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15. 09. 1999 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 45, Ст. 397. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1045-14> (дата звернення: 13.02.2020).

145. Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-XII від 10. 04.1992 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2265-12> (дата звернення: 04.01.2020).

146. Парута Ю. І. Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук.: 12.00.03. К., 2015. 209 с.

147. Менджул М. В. Цивільно-правовий статус громадських організацій. Монографія. Ужгород. Видавництво Олександри Гаркуші. 2010. 200 с.

148. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України № 281-XIV від 01. 12. 1998 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 1, Ст.2. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/281-14> (дата звернення: 07.02.2020).

149. Про страхування: Закон України № 85/96-ВР від 07. 03. 1996 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 18, Ст. 78. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 13.02.2020).

150. Борисова В. І. Релігійна організація – функціональний вид невідприємницьких організацій. *Методологія приватного права (теоретичний дискурс та практичне застосування)*: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 10 червня 2016 р.). К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. С. 35 – 40.

151. Капталан І. М. Поняття невідприємницьких товариств. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 410 – 415.

152. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-XII від 23. 04. 1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 03.02.2020).

153. Зозуляк О. І. Про корпорації в світлі проблеми класифікації юридичних осіб. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин* : матеріали всеукр.

наук.-практ. конф., (21-22 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. 2013. С. 79–85.

154. Зозуляк О. Непідприємницька юридична особа унітарного типу. *Юридична Україна*. 2015. № 7 – 8. С. 34 – 40.

155. Жигалкін І. П. Установи як юридичні особи: монографія. Х.: Право, 2010. 168 с.

156. Лещенко Д. С. Правовий статус установ в цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к. ю. н. за спец. 12.00.03. Харків. 2005. 21 с.

157. Жигалкін І.П. Установа – суб'єкт цивільних правовідносин. *Актуальні проблеми цивільного права та процесу*: наук.-практ. конф. присвяч. пам'яті О.А. Пушкіна, 21 трав. 2005 р. Національний університет внутрішніх справ. Харківський економіко-правовий університет. Х., 2005. С. 88-89.

158. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2004. 468 с.

159. Жигалкін І.П. Про спеціальну правоздатність установ. Сучасні проблеми юридичної науки: всеукр. наук.-практ. конф., 30-31 жовт. 2007 р. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого: Х., 2007. С. 258-260.

160. Про театри і театральну справу: Закон України № 2605-IV від 31.05. 2005 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 26, Ст. 350. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2605-15> (дата звернення: 13.01.2020).

161. Про музеї та музейну справу: Закон України № 249/95-ВР від 29. 06. 1995 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 25, Ст. 191. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 03.02.2020).

162. Войцеховська Х. В. Організаційно-правова форма фонду гарантування вкладів фізичних осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 3-2. Том 3. 2015. С. 26 – 30.

163. Про культуру: Закон України № 2778-VI від 14. 12. 2010 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, Ст.168. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 24.12.2019).

164. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України № 32/95-ВР від 27.01.1995 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 7, Ст. 45. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.02.2020).

165. Учебник гражданского права. Часть 1. Под общ. ред. Т. И. Илларионовой, Б. М. Гонгало, В. А. Плетнева. М., 1998.

166. Корпоративне право Польщі та України: монографія. Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Гербет Анджей та ін.; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.

167. Гнатів О. М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 2. 2016. С. 105 – 111.

168. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3: Юридична особа. За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Страйд, 2009. 736 с.

169. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2004. 468 с.

170. Парута Ю. І. Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук.: 12.00.03. К., 2015. 209 с.

171. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук спец. 12.00.03. Київ, 2010. 21 с.

172. Статут громадської організації «Бізнес-асоціація «МИ - ХЕРСОНЦІ». Затверджено Установчими зборами громадської організації «Бізнес-асоціація «МИ - ХЕРСОНЦІ». Протокол № 1 від 07.09.2016 року.

173. Статут Громадської організації «Мережа громадських організацій Новограда-Волинського». м. Новоград-Волинський. 2006. Затверджено установчими зборами громадської організації «Мережа громадських організацій Новограда-Волинського» від 19.12.2005 р. Протокол №1.

174. Про політичні партії: Закон України № 2365-III від 05. 04. 2001 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 23, Ст. 118. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/page> (дата звернення: 17.12.2019).

175. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України № 5026-VI від 22. 06. 2012 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 22, Ст. 216. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5026-17> (дата звернення: 14.02.2020).

176. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України № 469/97-ВР від 17. 07. 1997 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 39, Ст.261. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.02.2020).

177. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України № 2866-III від 29. 11. 2001 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, №10, Ст.78. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2866-14/page> (дата звернення: 11.02.2020).

178. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі № СМ/Рес (2007)14. Прийнято Комітетом Міністрів 10 жовтня 2007 р. на 1006-му засіданні заступників Міністрів. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_937 (дата звернення: 10.02.2020).

179. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі. Рада Європи. Страсбург. 5 липня 2002 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_209 (дата звернення: 10.02.2020).

180. Корпоративное право : под. ред. У. Хелльманна, И. В. Венедиктовой. Хмельницкий: Хмельницкий университет управления и права, 2015. 251 с.

181. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2009. 209 с.

182. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02. 12.1997 р. №671/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.01.2020).

183. Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств: монографія. Івано-Франківськ, Сімик. 2011. 184 с.

184. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15. 05. 2003 р. № 755-15. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення 14.12.2017 р.)

185. Войцеховська Х. В. Припинення діяльності фонду гарантування вкладів фізичних осіб: теоретичні та практичні аспекти. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. № 1 (13). 2016. С. 190 – 197.

186. Пригуза А. П. Теоретико-правова характеристика банкрутства юридичної особи. *Часопис Академії адвокатури України*. № 10. 2011.

187. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII. *Відомості Верховної ради України*. 1992. № 31. Ст. 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text> (втратив чинність на підставі Кодексу [№ 2597-VIII від 18.10.2018](#), ВВР, 2019, № 19, ст.74).

188. Постанова Верховного Суду України №3-4г15 від 18 лютого 2015 року. URL: http://zib.com.ua/ua/115684-vs_zrobiv_visnovok_schodo_viznannya_bankrutom.html (дата звернення 10.12.2019 р.)

189. Постанова Вищого господарського суду України № Б24/42-09 від 13 травня 2009 р. URL: <http://sudua.dev.c8data.com/showdoc.php?hid=dG5vekJuNkgvT3NHdGg0QjdhMUg2dz09> (дата звернення 10.12.2019 р.)

190. Піддубна В. Ф. Право на здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими товариствами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 29. Т.1. 2014. С. 159 – 163.

191. Стефанів Т. В. Особливості банкрутства окремих юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2010. 22 с.

192. Некоммерческие юридические лица / Н.Е. Бодяк // Промышленно-торговое право Республики Беларусь. - 2003. - № 4. - с. 26 // <http://www.lawbelarus.com/repub2008/sub24/text24792.htm>

193. Цивільний кодекс Української РСР № 435 - IV від 23.11.1966 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/para0175#o175> (дата звернення 08.11.2017 р.)

194. Відгук І.Р. Калаура на дисертацію Зозуляк О. І. на тему «Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти». URL:

https://drive.google.com/file/d/0B6e_r_dbLQfja1FRWW1WbG95aUs5b2I1SjdwMEREcZAyb0xR/view (дата звернення 15.11.2017 р.)

195. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права : теоретичний та практичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2017, 39 с.

196. Парута Ю. І. Громадські об'єднання як учасники цивільних правовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2016, 21 с.

197. Зозуляк О. І. Організаційно-правові форми непідприємницьких юридичних осіб публічного права. *Проблеми здійснення суб'єктивних прав*: матеріали круглого столу (14-15 березня, 2015 р.). Харків, ХНУВС, 2015. С. 41–50.

198. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»: Закон України № 835-VIII від 26.11.2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/835-19/paran1275#n1275> (дата звернення 20.10.2017 р.)

199. Парута Ю. І. Проблемні аспекти правового регулювання припинення громадських об'єднань. *Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького*. 2015 р. Вип. 11/2015. С. 56 – 63.

200. Жеков Д. В. Види реорганізації юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014 р. № 4. С. 88 – 90. URL: http://lsej.org.ua/4_2014/22.pdf (дата звернення 29.11.2017 р.)

201. Сішук Л.В. Реорганізація юридичних осіб : теоретико - правові аспекти. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 32-36.

202. Капталан І. М. Поняття непідприємницьких товариств. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 410-415.

203. Правовий висновок комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування № 7262-1 від 01. 11. 2010 року на законопроект «Про громадські організації». URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id...38911 (дата звернення 22.11.2017 р.)

204. Козлова Н. В. Правосуб'єктность юридического лица. М. : Статут, 2005. 220 с.

205. Статут громадської організації «Відкрита Україна». URL: <http://open-court.org/Doki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%20%D0%92%D0%93%D0%9E%20%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%97%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf> (дата звернення 01.12.2017 р.)

206. Статут громадської організації «Українська асоціація когнітивно-поведінкової терапії». URL: <http://www.uacbt.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82-%D0%A3%D0%90%D0%9A%D0%9F%D0%A2-2016.pdf> (дата звернення 01.12.2017 р.)

207. Статут громадської організації «Освітні ініціативи». URL: <https://school1skad.jimdo.com/app/.../СТАТУТ+ГО.pdf> (дата звернення 01.12.2017 р.)

208. Статут громадської спілки Всеукраїнське об'єднання «Рух захисту української мови». URL: <http://zahystmovy.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A2-%D0%92%D0%A1%D0%95%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%93%D0%9E-%D0%9E%D0%91%D0%84%D0%94%D0%9D%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF-%D0%A0%D0%A3%D0%A5-%D0%97%D0%90%D0%A5%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%A3-%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%87-%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%98.pdf> (дата звернення 01.12.2017 р.)

209. Головне територіальне управління в Івано-Франківській області – офіційний веб-сайт. Припинення діяльності громадського об'єднання. URL: <http://obljustif.gov.ua/31688-2/> (дата звернення 05.12.2017 р.)

210. Ущипівська Л. В. Актуальні питання реорганізації громадських об'єднань. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ "ОЮА". Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 617-618.

211. Офіційний веб-портал адміністративних послуг м. Києва. Державна реєстрація рішення про виділ громадського об'єднання. URL: <http://ac.dozvil-kiev.gov.ua/AdminServices/Details/7aacd624-6d00-4139-ad80-200c871396b5?categoryId=c2c0cb53-498e-40c6-a326-0a68e3f7cad9> (дата звернення 07.12.2017 р.)

212. Статут політичної партії «Удар». URL: <http://klichko.org/about/statut/> (дата звернення 04.12.2017 р.)

213. Статут релігійної організації «Релігійна громада Свідків Єгови центрального району міста Маріуполь Донецької області». URL: file:///C:/Users/Oleg/Downloads/statut_no_968_vid_08.11.2016.pdf (дата звернення 04.12.2017 р.)

214. Парута Ю. І. Правовий аналіз реорганізації громадського об'єднання. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна (30 травня 2015 року). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015 р. С. 289-292

215. Парута Ю. І. Актуальні питання здійснення класифікації громадських об'єднань. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (Ч. 3). С. 45–51.

216. Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2011, 20 с.

217. Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Х., 2003, 17 с.

218. Цивільний кодекс України : Науково – практичний коментар. Видання четверте, перероблене та доповнене. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008 р. 1200 с.

219. Міністерство юстиції України. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Оприлюднення інформації. URL: https://usr.minjust.gov.ua/ua/publication_info (дата звернення 11.12.2017 р.)

220. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15. 05. 2003 р. № 755-15. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення 14.12.2017 р.)

221. Зозуляк О. І. Підприємницька діяльність непідприємницьких організацій: актуальні напрямки вдосконалення механізму правового регулювання. *Удосконалення правового регулювання статусу непідприємницьких організацій в Україні* : Збірник наукових праць (за результатами роботи «круглого столу») / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НА ПрН України, 2014. С. 22 – 26.

222. Парута Ю. І. Правовий аналіз реорганізації громадського об'єднання. *Проблеми цивільного права та процесу* : мат. наук. – практ. конф. присв. пам'яті О. А. Пушкіна (м. Харків, 30 травня 2015 року), Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015 р. С. 468.

223. Юркевич Ю. Проблеми правового регулювання перетворення юридичних осіб. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2009 р. Вип. 48. С. 166-176.

224. Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права : дис. ... док. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2004 р. С. 468.

225. Правове регулювання некомерційних організацій в Україні : монографія. І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін. ; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х. : Право, 2013. 480 с.

226. On Public Organisations and Associations Thereof : Law of Latvia. URL: www.vvc.gov.lv/.../On_Public_Organisations (дата звернення 11.10.2018 р.)

227. Регламент Ради ЄС від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства. URL: old.minjust.gov.ua/file/32708.docx (дата звернення 08.07.2018 р.)

228. Гайдаржи Х. А. Правові особливості реорганізації сільськогосподарського переробного кооперативу. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 269-272.

229. Статут обслуговуючого кооперативу «Перша станція». URL: https://pervaya.io.ua/s2375255/ustav_kooperativa (дата звернення 11.10.2019 р.)

230. Статут авто гаражного кооперативу «Бобік». URL: <http://pomichnyk.org/dlya-yurydychnyh-osib/derzhavna-rejestratsiya/statut-harazhnoho-kooperatyvu.html> (дата звернення 11.10.2019 р.)

231. Статут обслуговуючого кооперативу «Житлово-будівельний кооператив». URL: http://investor182.at.ua/GSK/STATYT_JSK_INSAIT_PDF.pdf (дата звернення 11.10.2019 р.)

232. Примірний Статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу затверджений Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08 січня 2014 року № 1. URL: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=11261> (дата звернення 11.10.2019 р.)

233. Примірний Статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу затвердженому Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 травня 2013 року № 315. URL: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=6920> (дата звернення 11.10.2019 р.)

234. Статут сільського обслуговуючого кооперативу «Трітон». URL: <http://bashtanka.mk.gov.ua/store/files/1407141723.pdf> (дата звернення 11.10.2019 р.)

235. Статут гаражного кооперативу «Залізничник - Бориспіль». URL: <http://nauch.com.ua/sport/73561/index.html> (дата звернення 11.10.2019 р.)

236. Закон Республіки Таджикистан «Про кооперативи» від 22. 07. 2013 року № 991. URL: <http://www.icnl.org/research/library/files/Tajikistan/coop.pdf> (дата звернення 11.10.2019 р.)

237. Рішення Корольовського районного суду м. Житомира № 296/191/12-ц 2/296/71/13 від 25. 07. 2013 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 11.10.2019 р.)

238. Рішення Апеляційного суду Житомирської області від 13. 10. 2013 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 11.10.2019 р.)

239. Сахненко Олександр В Менській райспоживспілці черговий скандал. Березнянське СТ порушує права своїх членів. Чернігівщина. Події і коментарі. 10. 02.

2014 року. URL: <http://pik.cn.ua/7901/v-menskiy-rayspozshivspiltsi-chergoviy-skandal-bereznyanske-st-porushue-prava-svoyih-chleniv/> (дата звернення 09.11.2019 р.)

240. Дані Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Безкоштовний запит. Детальна інформація про юридичну особу. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення 09.11.2019 р.)

241. Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств : монографія. Івано-Франківськ, Сімик, 2011. 184 с.

242. Зеліско А. В. Правовий статус споживчих товариств : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2008, 24 с.

243. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права : теоретичний та практичний аспекти : дис. ... док. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2017, 475 с.

244. Відгук Р. О. Стефанчука на дисертацію Зозуляк О. І. на тему «Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти». URL: https://drive.google.com/file/d/0B6e_r_dbLQfjYW9DRTdrTlg1YU5uS3UtOWVMZU4zQlpoQ1Iw/view (дата звернення 15.11.2019 р.)

245. Белей Є. Н. Публічне правонаступництво органів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. Том 2. 2017 р. С. 62-67.

246. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/catalog> (дата звернення 15.11.2019 р.)

247. Про утворення Державної аудиторської служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 868. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/868-2015-%D0%BF> (дата звернення 15.11.2019 р.)

248. Деякі питання Державної регуляторної служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2014 р. № 724. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/724-2014-%D0%BF> (дата звернення 15.11.2019 р.)

249. Уряд реорганізував державне агентство з питань науки, інформатизації та інновацій. Педрада. Портал освітян України. 10 червня 2014 року. URL:

<https://www.pedrada.com.ua/news/1640-urjad-reorganizuvav-agentstvo> (дата звернення 15.11.2019 р.)

250. Указ Президента України Про оптимізацію системи органів виконавчої влади від 09.12.2010 року № 1085/2010. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010> (дата звернення 15.11.2019 р.)

251. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про погодження пропозиції щодо реорганізації деяких територіальних органів Державного агентства водних ресурсів від 28 березня 2015 року № 185-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/185-2018-%D1%80> (дата звернення: 15.02.2020).

252. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо утворення, реорганізації і ліквідації, найменування і перейменування місцевих державних адміністрацій» реєстр. № 6641 в ід 23.06.2017 р. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id...62125 (дата звернення: 15.02.2020).

253. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17. 03. 2011 року № 3166-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3166-17/paran31#n31> (дата звернення: 15.02.2020).

254. Головне територіальне управління юстиції в Івано-Франківській області. Офіційний веб-сайт. Кабмін затвердив порядок утворення, реорганізацію або ліквідацію центральних органів виконавчої влади. 26 жовтня 2011 року. URL: <http://obljustif.gov.ua/kabmin-zatverdyyv-poryadok-utvorenniya-reorhanizatsiyu-abo-likvidatsiyu-tsentralnyh-orhaniv-vykonavchoji-vlady/> (дата звернення: 15.02.2020).

255. Постанова КМУ Про затвердження Порядку здійснення заходів пов'язаних із утворенням, реорганізацією або ліквідацією міністерств, інших центральних органів виконавчої влади від 20. 10. 2011 року № 1074. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2011-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2020).

256. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02. 06. 2016 року № 2509-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n110> (дата звернення: 15.02.2020).

257. Указ Президента Про реорганізацію місцевих загальних судів від 29. 12. 2017 року № 451/2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451/2017?find=1&text=%EF%EE%E4%B3%EB> (дата звернення: 15.02.2020).

258. Наказ Державної судової адміністрації України від 06. 09. 2018 року № 442 «Про забезпечення виконання Указу Президента України від 29. 12. 2017 року № 451». URL: https://vs.ko.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_docs/IV_FR_442_18.pdf (дата звернення: 15.02.2020).

259. Судова влада України. Долинський районний суд Івано-Франківської області. Розпочато процедуру реорганізації (злиття) Долинського районного суду Івано-Франківської області. Прес-служба суду. 13 вересня 2013 року. URL: <https://dl.if.court.gov.ua/sud0906/pres-centr/1/553946/>

260. ЗУ «Про музеї та музейну справу» від 29. 06. 1995 року № 249/95-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#n95> (дата звернення: 15.02.2020).

261. ЗУ «Про театри та театральну справу» від 31. 05. 2005 року № 2605-ІV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15#n79> (дата звернення: 15.02.2020).

262. ЗУ «Про бібліотеки та бібліотечну справу» від 27. 01. 1995 року № 32/95-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#n105> (дата звернення: 15.02.2020).

263. ЗУ «Про дошкільну освіту» від 11. 07. 2001 року № 2628-ІІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#n150> (дата звернення: 15.02.2020).

264. ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування» від 13. 01. 2005 № 2342-ІV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#n209> (дата звернення: 15.02.2020).

265. Постанова КМУ Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді від 04. 10. 2017 року № 741. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017->

[%D0%BF?find=1&text=%F0%E5%EE%F0%E3%E0%ED%B3%E7%E0%F6%B3%FF](#)(дата звернення: 15.02.2020).

266. ЗУ «Про вищу освіту» від 01. 07. 2014 року № 1556-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/stru#Stru> (дата звернення: 15.02.2020).

267. ЗУ «Про освіту» від 05. 09. 2017 року № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/stru#Stru> (дата звернення: 15.02.2020).

268. Розколупа Н. Правові аспекти реорганізації публічних бібліотек. Бібліотека в правовому полі. 2'2011 (52). С. 7-8.

269. Міністерство культури України – офіційний сайт. Методичні рекомендації з організації мережі публічних бібліотек в об'єднаних територіальних громадах. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245204350 (дата звернення: 15.02.2020).

270. Ковшова О. Створення публічної бібліотеки за Методичними рекомендаціями. *Місцеве самоврядування*. Жовтень 2017. № 10. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2017/october/issue-10/article-31237.html> (дата звернення: 15.02.2020).

271. Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Харків, 2003, 17 с.

272. Статут міжнародного благодійного фонду «Український жіночий фонд». URL: [file:///C:/Users/Oleg/Downloads/UWF_Statute_2016_ukr%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Oleg/Downloads/UWF_Statute_2016_ukr%20(1).pdf)(дата звернення: 15.02.2020).

273. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 26. 02. 1993 року № 16 затверджено Положення про екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0009-93>

274. Первомайський О. О. Методологічні підходи в дослідженні поняття юридичної особи. *Методологія приватного права: сучасний стан та перспективи розвитку* (м. Київ, 22-23 травня 2009 р.): Збірник матеріалів II Міжн. наук.-практ.

конф. «Методология частного права: современное состояние и перспективы развития» / Ред. кол. О. Д. Крупчан (голова), Н. С. Кузнецова, Я. М. Шевченко та ін. К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. С. 148–151.

275. Лещенко Д.С. Правовий статус установ в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2005, 197 с.

276. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Львів, 2009, 209 с.

277. Витрянский В. В. Реорганизация и ликвидация юридических лиц: забота об интересах кредиторов. *Бизнес*. 1995. № 3. С. 98.

278. Проект ЗУ «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю» від 13. 06. 2016 року». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093 (дата звернення: 15.02.2020).

279. Пояснювальна записка від 13. 05. 2016 року до проекту ЗУ «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю» від 13. 06. 2016 року». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093 (дата звернення: 15.02.2020).

280. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (реєстр. № 4666 від 13.05.2015 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093 (дата звернення: 15.02.2020).

281. Зауваження Головного юридичного управління від 09.01.2018 року на проект Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59093 (дата звернення: 15.02.2020).

282. Жигалкін І.П. Про спеціальну правоздатність установ / І. Жигалкін // Сучасні проблеми юридичної науки: всеукр. наук.-практ. конф., 30-31 жовт. 2007 р. / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого: тези доп. Х., 2007. С. 258-260.

283. Спасибо-Фатеева І. В. Припинення юридичних осіб. *Юрид. радник*. 2005. № 1. С. 29–36.

284. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435 – IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.02.2020).

285. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755– IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 31-32. Ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/755-15> (дата звернення: 15.02.2020).

286. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII. *Відомості Верховної ради України*. 1992. № 31. Ст. 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text> (втратив чинність на підставі Кодексу [№ 2597-VIII від 18.10.2018](#), ВВР, 2019, № 19, ст.74).

287. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01. 2003 № 436 – IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15> (дата звернення: 15.02.2020).

288. Прилуцька Л. Вторік засновники з 71 країни світу брали участь у створенні підприємств на Хмельниччині *День за днем*. URL: <https://denzadnem.com.ua/khmelnnychchyna/29734>

289. Пояснювальна записка про хід виконання комплексної Київської міської цільової програми сприяння розвитку підприємництва, промисловості та споживчого ринку на 2015–2018 роки у I півріччі 2016 року. URL: <https://kyivcity.gov.ua/img/item/general/204.pdf>

290. Габов А. В. Ликвидация юридических лиц. История развития института в российском праве, современные проблемы и перспективы. М.: Статут, 2011. 303 с.

291. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К.: Національна академія правових наук України НДІ приватного права і підприємництва, 2010. 20 с.

292. Макаревич О. Історичний розвиток законодавства України у сфері ліквідації юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 33-37. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/8/8.pdf>

293. Шевченко Л., Бару М. Прекращение деятельности юридического лица. *Социалистическая законность*. 1960. № 12. С. 35-41.

294. Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. М.: Госюриздат. 1962. 162 с. URL: <https://lib.sale/pravo-grajdanskoe-uchebnik/osnovaniya-pravopreemstva-47264.html>

295. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. М.: Госюриздат. 1950. 367с.

296. Про порядок створення, реорганізації і ліквідації підприємств, об'єднань, організацій і установ республіканського та місцевого підпорядкування: Постанова Ради міністрів УРСР від 11.07.1983 р. № 299. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP830299.html (дата звернення: 15.02.2020).

297. Про громадські організації: Закон СРСР від 09.10. 1990 р. № 1708.

298. Про професійні спілки, права та гарантії їхньої діяльності: Закон СРСР від 10.12. 1990 р. № 1818-1. *Відомості Верховної ради України*. 1990. № 51. Ст. 1107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1818400-90>(дата звернення: 15.02.2020).

299. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної ради України*. 2013. № 1. Ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>(дата звернення: 15.02.2020).

300. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII. *Відомості Верховної ради України*. 1992. № 30. Ст. 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12?find=1&text=%D0%BD%D0%B5+%D1%81%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%87%D0%B5#Text>(дата звернення: 15.02.2020).

301. Титова О. В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк: Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2006. 20 с.

302. Повар П. О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. 18 с.

303. Господарське право: підручник. / За ред. О. П. Подцерковного. Х.: Одіссей, 2010. 640 с.

304. Гнатів О. М. Цивільно-правові аспекти ліквідації юридичних осіб за вироком суду. *Evropsky politicky a pravni diskurz*, 2015.

305. Жеков Д.В. До питання про підстави ліквідації юридичної особи та їх класифікація / Д.В. Жеков // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». - 2014. - № 28. - Т. 1 - С. 121-124.

306. Рекомендація CM/Rec (2007) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій) від 10.10. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_937. (дата звернення: 15.02.2020)

307. Статут громадської організації «Відкрита Україна» від 27.04.2015 р. URL: <http://open-court.org/Doki/Статут%20ВГО%20Відкритої%20України.pdf> <http://open-court.org/Doki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%D0%92%D0%93%D0%9E%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%97%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf> (дата звернення 01.12.2019 р.).

308. Статут громадської організації «Українська асоціація когнітивно-поведінкової терапії» від 19.05.2016. URL: <http://uacbt.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/Статут-УАКПТ-2016.pdf> (дата звернення 01.12.2019 р.).

309. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09. 1999 р. № 1045-XIV. *Відомості Верховної ради України*. 1999. № 45. Ст. 397. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14> (дата звернення: 15.02.2020).

310. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04. 2001 р. № 2365-III. *Відомості Верховної ради України*. 2001. № 23. Ст. 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення: 15.02.2020).

311. Про свободу совісті і релігійні організації: Закон України від 23.04. 1991 р. № 987-XII. *Відомості Верховної ради України*. 1991. № 25. Ст. 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 15.02.2020).

312. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. *Відомості Верховної ради України*. 2013. № 25. Ст. 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#top> (дата звернення: 15.02.2020).

313. Зеліско А. В. Правове регулювання статусу споживчих товариств: послідовність чи хаотичність? *Збірник наукових праць викладачів Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 91–100.

314. Проект Закону України «Про непідприємницькі організації» від 19.09.2000. URL: http://static.rada.gov.ua/osmir/tables/skl_4/perexidni/TABL09610001.html

315. Примірний статут громадської організації. URL: <https://krjust.gov.ua/zrazky-dokumentiv-hromadskykh-obyednan.html> (дата звернення: 15.02.2020)

316. Кодекс із процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018. № 2597- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 15.02.2020).

317. Хабибуллина А.Ш. Гражданско-правовой режим управления юридическим лицом, находящимся на стадии ликвидации: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2013. 33 с. URL: <http://www.lawtech.ru/document/2013avtoref410>

318. Погуть О.П. Окремі аспекти захисту прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб. *Договір як універсальна форма правового регулювання*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 1-5 квітня, 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 70-74.

319. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09. 2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної ради України*. 2008. № 50-51. Ст. 384. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text>(дата звернення: 15.02.2020).

320. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної ради України*. 2018. № 13. Ст. 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 15.02.2020).

321. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-VIII. *Відомості Верховної ради України*. 2002. № 15. Ст. 101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#top> (дата звернення: 15.02.2020).

322. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003. № 1087-IV. *Відомості Верховної ради України*. 2004. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення: 15.02.2020).

323. Кочин В.В. Визначення поняття «непідприємницька юридична особа приватного права». URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Repozitarij/KGPP_Kafedra_gospodarskogo_Prava_i_procesu/Кочин_В.В._Визначення_поняття_непідприємницька_юридична_особа_приватного_права.pdf

324. Погребняк В. Боржник за Кодексом України з процедур банкрутства. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства: Збірка наукових статей / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова*. К.: Алерта, 2019. 216 с. С. 26-33. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Jukov_Zbirka_Bankrut_v2_191007_out.pdf

325. Радзивілюк В.В. Проблеми визначення кола суб'єктів банкрутства. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2019). Вінниця: ТОВ Віндрук, 2019. С. 154-156.

326. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР. *Відомості Верховної ради України*. 1995. № 25. Ст. 191. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр> (дата звернення: 15.02.2020).

327. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. *Відомості Верховної ради України*. 1995. № 7. Ст. 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр> (дата звернення: 15.02.2020).

328. Жигалкін І. Правоздатність установ приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 9. С. 32—35.

329. Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі: монографія. Івано-Франківськ, *Нова Зоря*. 2012. 216 с.

330. Десятов И. Н. О праве некоммерческих организаций на деятельность, приносящую доход (в порядке обсуждения Концепции развития гражданского законодательства). Вестник Пермского университета. 2011. Выпуск 1(11). С. 107 – 112.

331. Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М. РГБ, 2005. 221 с.

332. Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ: автореф. дис. на соис. ученой степени канд. юрид. наук.: 12.00.03. М. 2000. 24 с.

333. Щербакова Н. В. Поняття реорганізації як способу припинення підприємств, його відмінність від ліквідації. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.

334. Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М. РГБ, 2005. 221 с.

335. Петров Є. В., Белуга Ю. М. Розрахунки з кредиторами у разі припинення господарських товариств, на прикладі реорганізації. Юридичний вісник. № 2 (39). 2016. С. 118 – 123.

336. Методичні рекомендації з питань перетворення закладів охорони здоров'я з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства. Схвалено Робочою групою з питань реформи фінансування сфери охорони здоров'я України від 14 лютого 2018 року. 84 с.

337. Сіщук Л. В. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття реорганізації. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Випуск. 33. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 148 – 161.

338. Беяневич О. А. Питання правонаступництва при реорганізації господарських товариств шляхом злиття. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції*. НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 3 – 7.

339. Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица: автореф. дис. на соис. ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.03. 2000. 26 с.

340. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2009. 209 с.
341. Черепахін Б. Б. Труды по гражданскому праву. – М.: Статут, 2001. 479 с.
342. Буничева М.Г. Понятие правопреемства при реорганизации юридических лиц. *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2012. № 1. С. 84-89.
343. Суханов Е. А. Гражданское право. В 4 т. Т. 1: Общая часть: учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция»; 3-е изд., перераб и доп. М.: Волтерс Клувер, 2006. 720 с.
344. Директива Європейського Парламенту та Ради «Про реорганізацію та ліквідацію кредитних установ» 2001/24/ЄС від 4 квітня 2001 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_179 (дата звернення: 15.02.2020).
345. Макаревич О. В. Ліквідація юридичних осіб: грузинський досвід. Порівняльна характеристика законодавства Грузії та України. *Право і суспільство*. Ч. 2. № 2. 2018. С. 68 – 73.
346. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2010. 21 с.
347. Войцеховська Х. В. Припинення діяльності фонду гарантування вкладів фізичних осіб: теоретичні та практичні аспекти. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. № 1 (13). 2016. С. 190 – 197.

ДОДАТОК А СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

5. Погуть О. П. Теоретико-правові аспекти реорганізації споживчих товариств. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2018. Вип. 46. С. 103-117.

6. Погуть О.П. Теоретико-правові аспекти реорганізації громадських об'єднань. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2018. Вип. 47. С. 61-74.

7. Погуть О. П. Ліквідація непідприємницьких юридичних осіб: проблеми правового регулювання. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове видання. 2019. №. 6. С. 157-160. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_6_2019.pdf (дата звернення: 20.12.2019).

8. Погуть О. П. Захист прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. Випуск 1. Ч. 3. С. 151-156.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Погуть О.П. Окремі аспекти правового регулювання перетворення громадських об'єднань. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства*: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5-6 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 65-68.

6. Погуть О. П. Деякі проблеми реорганізації споживчих товариств. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 грудня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 46-50.

7. Погуть О. П. Правові аспекти захисту прав кредиторів при припиненні непідприємницьких юридичних осіб. *Договір як універсальна форма правового регулювання*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-

Франківськ, 1-5 квітня 2019 р.). Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника», 2019. С. 70-77.

8. Погуть О. П. До питання про реорганізацію як форму припинення юридичної особи. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 20 березня 2020 р.). Одеса, 2020. С.129-131.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

9. Погуть О.П. Окремі аспекти правового регулювання перетворення громадських об'єднань. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. №10 (28). С. 79-84.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені в доповідях на наукових конференціях: міжнародна науково-практична конференція «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (м. Одеса, 28 грудня 2018 р.), міжнародна науково-практична конференція «Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства» (м. Івано-Франківськ, 5-6 жовтня 2018 р.), всеукраїнська науково-практична конференція «Договір як універсальна форма правового регулювання» (м. Івано-Франківськ, 1-5 квітня 2019 р.), міжнародна науково-практична конференція «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права» (м. Одеса, 20 березня 2020 р.).